

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK TIDSSKRIFT

TIENDE RÆKKE

UDGIVET AF

DEN DANSKE HISTORISKE FORENING

VED DENS BESTYRELSE

REDIGERET AF

ELLEN JØRGENSEN

FORENINGENS SEKRETÆR

FØRSTE BINDS FJERDE HEFTE

K Ø B E N H A V N

H. HAGERUPS BOGHANDEL, HOVEDKOMMISSIONÆR

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A/S

1931

UDGIVET FOR ANDET HALVAAR 1931

Fredløs.

Betydningen af denne Straf og Tvang i de sidste Aarhundreder af dens Bestaaen.

AF

JOHANNES STEENSTRUP

Oversigt over Indholdet.

Indledning. S. 395. — I. Samfundets indirekte Tvangsmidler. S. 396. — II. Nogle Retsvirkninger af Mandhelgs Tab og af Fredløshed. S. 402. — III. Fredkøb og Fredebrev — hvad der deraf kan udledes om Samfundstilstande og Kongemagt. S. 412. — IV. Manglerne ved de indirekte Tvangsmidler og Regeringens Bestræbelser for at afhjælpe dem. S. 419. — V. Var der efter Reformationen en stigende Strængthed i Straffebudene og i Anvendelsen af dem? S. 429. — VI. De ved Enevældens Indførelse og ved Danske Lov indtraadte Forandringer. S. 440.

DET Spørgsmaal, som den efterfølgende Undersøgelse stræber mod at belyse, vil bedst forstaas ved som en Indledning at berette om en Tildragelse i vore to første oldenborgske Kongers Regeringstid, som har voldet megen Forundring, og af hvilken man hidtil ikke har kunnet give en rimelig Forklaring.

Adelsmanden og Ridderen Ludvig Nielsen hørte til Rosenkrantzernes mægtige Slægt, hans Moder var en Rantzau; lige siden Kong Christians Tronbestigelse indtog han høje Stillinger i Landet; han var Lensmand paa Riberhus (allerede 1454), Medlem af Rigsraadet og benyttet ved vigtige politiske Forhandlinger (til Ex. med Svenskerne i Halmstad 1468). I Aaret 1486 fremsatte han en Klage over, at hans Pantelen Ribe i sin

Tid var bleven ham frataget, og herpaa svarede Kong Hans: »Ludvig Nielsen har i 32 Aar været min Faders og min fredløse Mand.« Kongen beviste dette ved at fremlægge et Tingsvidne fra Slux Herred om at Ludvig Nielsen, uden at Dom først var erhvervet, havde bastet, bundet, stokket og blokket Peder Eriksen og voldført ham over mange Bymarker, hvorfor han var tildømt at bøde mod Bonden og Kongen. Rettertinget havde stadfæstet denne Dom, men Ludvig Nielsen efterkom den ikke, tværtimod »straffede« han Dommen overfor det menige Folk paa et Møde i Horsens, han synes altsaa at have gjort Indsigelse mod Afgørelsen paa et almindeligere Møde, Stormændene søgte at faa et Forlig i Stand, og dette lykkedes paa et Møde i København 1486. I Stedet for det tabte Pantelen skulde Ludvig Nielsen have to Herreder i Vardesyssel for Livstid uden al Tyngge; Kong Hans tilsagde Hr. Ludvig Venskab og at den tidligere Strid helt skulde være glemt¹.

Det synes helt gaadefuldt, at Regeringen manglede Midler og Kraft til at faa en Dom efterkommet, ligesom ogsaa, at en fredløs Mand kunde vedblive at være virksom i Statens Tjeneste. Man opfordres ved denne Tildragelse til at undersøge, i hvilket Omfang Øvrigheden paa de Tider havde Magt til at paatale Forbrydelser og besad Evne til at faa en fældet Dom adlydt.

I. Samfundets indirekte Tvangsmidler.

Ved at gaa hundrede Aar frem i Tiden — de følgende Undersøgelser have især Frederik II.s Tidsalder og den første Halv-

¹ Forliget er trykt i Danske Magazin 4 R. II 209 f. Jfr. iovrigt Barner: Familien Rosenkrantz I 178 f. Will. Christensen i Biogr. Lexikon XIV 258. — Med Hensyn til det brugte Udtryk »straffe« bemærkes, at det jævnlig anvendes om at appellere til Underkendelse. Repertorium Diplomaticum Nr. 1536 (1462): et Tingsvidne fra Nørre Herred, som Nis Skegh straffede paa Langelands Landsting . . . Tingsvidne, som N. S. gav Straf paa Landstinget. Danmarks Rigens Ret: vil straffe den samme Ret og skyde sig for en højere Dommer . . . straffer han ikke Retten strax, men bier . . . Danske Mag. 3. R. I 183.

del af Christian IV.s Regeringstid for Øje — vil man ikke blot træffe tilsvarende Exempler paa, at de til Tab af Fred dømte lade Dommen uanset, men at dette endog forekommer hyppigt. Ligeledes vækker det Forundring at se, af hvilke Grunde man da dømmes fredløs. Der maa være foregaaet en fuldstændig Forandring i Opfattelsen af »Fredløshedens« Begreb, den maa have faaet langt større Vidder end den havde efter Provis-lovene, da den dog væsentlig var en Straf overfor Forbrydere og Samfundsfjender.

Ved at undersøge, hvem der betaler Fredkøb til Kongen, hvorved Ens Fred vindes tilbage, de Fredebreve, som Kongen udstedte derom, og de Opreisningsbreve, hvorved Kongen fornyer en Frist, som man i Retsforfølgningen har oversiddet, eller hvorved han gengiver tabt Ære, vil man faa Indblik i den skete Forandring. Dernæst ses Aarsagerne til Fredløsheden jævnlig ikke at være af, hvad vi nu kalde, kriminel Natur, men derimod Gæld, Restance med Regnskab, Vægning ved at fraflytte uagtet Opsigelse, og lignende.

Med hvilken Ro fredløse ofte tage den Dom, der var overgaaet dem, vil fremgaa af, at de først længe efter søge om atter at blive gjorte til »gilde Mænd og gæve«. Saaledes naar en Mand søger Oprejsning, der for 7 Aar siden var gjort fredløs (1561), eller dette var hændt en Mand for rum Tid siden (1612), for nogle Aar tilbage i hans umyndige Aar (1625), for nogen Tid siden (1625), for nogle Aar siden (1627)¹. En Borger i Grenaa faar Lov til at føre Vidner om, at det var for et Vaadesdrab, at hans Søn for 11 Aar siden blev fredløs². En Bonde kom for Skade for 28 Aar siden at slaa en anden Bonde ihjel — denne havde dog i langsommelig Tid ligget, inden han døde — men for denne Sag var Drabsmanden af Sandemænd svoren fredløs; paa gode Mænds Forbøn og efter at have stillet den dødes Frænder tilfreds, faar han af Kongen sin Fred igen³. Jævnlig vil det ikke være de egentlige Gerningsmænd, der faa deres

¹ Kancelliets Brevbøger (for de angivne Aar) S. 5, 457, 308, 524, 56 f.

² Brevb. 26. Okt. 1620, S. 930.

³ Brevb. 2. Juni 1626 S. 699.

Fred tilbage, men derimod dem, der var medtagne af Sandemændene eller de andre sværgende som skyldige, fordi de var i Drabsmandens Følge eller mulig endog blot nærværende ved Gerningen og til Ex. havde deltaget i et Slagsmaal, som havde et Drab til Følge. Naar det saa senere mærkedes, at Dommen blev benyttet imod dem og til Ex. anvendtes til Angreb paa deres Ære og Lempe, fandt de sig nødsagede til at faa denne Plet udvisket¹. Som Regel var det ikke Klagemaalets eller Processens egentlige Emne (»Hovedsagen«, som man sagde), der direkte førte til Fredløshed, derimod den sagsøgte Trods overfor den faldne Dom ved ikke at efterkomme den, eller hans manglende Evne til at kunne gøre det.

Bag hele denne Ordning mærke vi som sidste Princip den gamle Retsopfattelse, at Øvrigheden skulde saa lidt som mulig direkte hjælpe til Opretholdelse af Freden i Samfundet. Det var den enkelte Borgers Sag at paatale de Retsbrud, der blev begaaet mod ham, og kun ved større, alvorlige Misgerninger eller ved Handlinger, der truede det hele Samfund, greb Øvrigheden ind. Endvidere var Samfundet i sin Ordning præget af en Skyhed for direkte at skaffe Borgeren Fyldestgørelse for økonomiske Krav paa Andenmand ved at fratage denne Ejendele, og ganske særlig Jord; højst kunde der tildeles Kreditor den stærkt begrænsede Ret til at tage Nam, nemlig at han i Skjul udenfor Debtors Gaard bemægtigede sig Kvæg eller andet ham tilhørende. Derimod søgte man at tvinge Skyldneren til at efterkomme Fordringen ved at fratage ham hans Mandhelg eller hans Fred.

Den, som mistede sin Mandhelg, eller blev fordelt, ifaldt

¹ Se et karakteristisk Exempel i Kancelliets Brevbøger 12. April 1595 (S. 437): Paa et Marked i Odense var der paa Gaden mellem Boderne opstaaet Tumult og Parlament. En Del Svende inde i Boderne blev beskyldte for at have blandet sig i Overfaldet, men paa Tinget godtgjorde de, at de var helt uskyldige; kun om en enkelt Svend mentes det, at han havde slaet med en Alen, medens han, der var uforfaren i Loven, paastod, at han aldeles ikke havde deltaget i Tumulten. Han blev gjort fredløs. Da han nu mærkede, hvordan han vilde miste Ære og Lempe, henvendte han sig til Regeringen, og denne befalede, at Forfølgningen mod ham skulde falde.

en Bøde paa 3 Mark, og han var nu ubeskyttet overfor Domhaveren, der kunde give ham Prygl eller endog saare ham, dog ikke saaledes at han fik blivende Skade deraf (blev »Krykke-mand«). Han mistede endvidere sin retslige Handleevne og kunde ikke optræde paa Tinge, hvilket i Middelalderens sidste Del blev en Hovedvirkning, efter at man var kommen bort fra de nævnte korporlige Midler. Udenfor Herredet havde Tabet af Mandhelg dog ingen Betydning, men man kunde forfølge Sagen videre til Landstinget, hvorefter Retsvirkningerne strakte sig til hele Landsdelen.

Fordeling var i Tidernes Løb blevet en almindelig fulgt Vej ved Inddrivning af mindre og uomtvistelige Krav. Dens egentlige Væsen var at faa slaaet fast, at indstævnte var bleven manet om at betale og at han, efter at være stævnet tre Gange til Tinge uden at tage til Genmæle, havde erkendt, at Kravet var berettiget. Kreditor kunde da ved Dom faa ham fordelt, men i Praxis var Dom end ikke nødvendig; Kreditor kunde faa Tingets Vidnesbyrd om, at Stævningen var foregaaet og havde vist sig forgæves (Delsvidne)¹, hvorefter den juridiske Inhabilitet indtraadte; Kreditor kunde eventuelt gaa videre og faa Udlæg med Rettens Hjælp².

¹ V. A. Secher: Om Vitterligheden i den ældre danske Proces S. 16, nævner ogsaa: Delsbrev, Fordelsvidne, Fordelsbrev, Lovsøgelsebrev. — Om Fordeling se iøvrigt H. Matzen: Den danske Retshistorie, Proces S. 150 ff. Jeg fremsætter i min Afhandling i enkelte Punkter en Tolkning eller Opfattelse, der afviger fra hvad Matzen i sin Retshistorie har udtalt, men i sin Helhed bygger min Undersøgelse paa, hvad denne ihærdige Forsker har tilvejebragt i sit righoldige, ved skarp Kritik og omfattende Synsmaader værdifulde Værk.

² Den Tvang, der fremkommer ved, at Boderne for hver oversiddet Frist foroges (altsaa i Lighed med »under daglig Mulkt«), anvendtes ikke i den almindelige Proces, men var dog kendt paa flere Omraader. Saaledes skulde der betales en Bøde for hver Nat, den fredløse blev huset. I Lovregler fra Valdemar Sejrs Sønners Tid bestemmes, at den, der sidder en Dom om Mandhelgs Tab overhorig, skal betale for hver forlobet Frist af 5 Dage 3 Mark til Sagsøgeren og 3 Mark til Kongens Foged (Geh. Arch. Aarsb. V S. 10 art. 3, S. 14 art. 10). Efter Laalands Vilkaar var det Regel ved Fordeling, at man efter første oversiddede Lovdag forbrød 1 Mark, efter anden 2 Mark, efter tredje 3 Mark, saa kunde man paa Landstinget faa den sag-

Fredløshed havde en langt alvorligere Karakter, med Virkninger ud mod alle Sider. Den dømte var nu retsløs overfor alle og ikke blot overfor Domhaveren. Ingen maatte huse ham, Domhaveren kunde dræbe ham — dette udtaltes endnu paa Christian II.s Tid — oprindelig havde vel enhver ustraffet kunnet tage ham af Dage, men i det 16. Aarhundrede var det vel kun tilladt overfor vitterlige Forbrydere.

I de hyppigste Tilfælde var det ikke netop den skyldiges Handling eller Undladelse, der umiddelbart paadrog ham Fredløshed. Efter Lovene kunde en idømt Bøde, der ikke inden 6 Uger blev betalt, gøre den fældede Mand fredløs.

Der er klarest Hjemmel for dette med Hensyn til Bøder paa 40 Mark. Allerede Erik Klippings berømte Forordning af 1284 art. 8 (med Overskrift: Vorder Mand fældt til 40 Mark) udtaler: »Naar Mand vorder fældt til 40 Mark eller til nogen andre Sager, som han bør at rette for, saasom naar han prygl Mand eller saarer eller for Afhug eller naar han røver eller stjæler, da skal han, efter at han er lovfældt til Tinge, have 6 Ugers Frist til enten at bøde eller at finde fuld Borgen for sig. Bøder han ikke inden 6 Uger, da skal han fare som andre fredløse Mænd¹.«

Da Kapitlet saavel i sin Overskrift som i sin Indledning saa bestemt stiller i Spidsen Bøder paa en Højde af 40 Mark, maa Reglen vel gælde alle disse Bøder, selv om de ere faldne i en „civil“ Sag. De derefter nævnte kriminelle Sager ere Forbrydelser af alvorlig Natur; dog er Artiklen gaaet saa langt ned som til Straffen for Prygl eller for et mindre betydeligt Saar, for hvilke

sogte paalagt yderligere 3 Lovdage, der hver Gang havde en Bøde paa 3 Mark til Følge. Omsider kunde man henvende sig til Landsdommeren, der udnævnte Dannemænd til at udvurdere af Boet (Geh. Arch. Aarsb. V 62). For Rigens Ret bestemte Frederik I, at der for hver Gang en Frist af 6 Uger blev oversiddet, skulde ydes 40 Mark til Kongen, 40 Mark til Sagvolderen (1530, Frederik I.s Registranter, ved Erslev og Mollerup, 264 f., Rosenvinge: Domme II S. XIII). Naar Mindremand eller ond Kone overskælder nogen med ærerørige Ord, skal de betale hver Midsommer 3 Mark, indtil de retter for sig; udebliver denne Bøde, skal der for hver oversiddet Frist bodes 43 Mark (Christian IV.s Birkeret 1623 art. 22, Secher IV 74).

¹ Frdg. for Norrejylland, Geh. Arch. Aarsb. V 28.

Bøden var 3 Mark eller 6 Mark¹. Der er os overleveret en anden, noget afvigende Affattelse af den samme Forordning, hvor Bødens Højde i den omhandlede Regel er sat til 3 Mark eller mere².

Hovedreglen var dog den, som ogsaa findes i flere senere Lovkilder, at kun en Undladelse af at betale 40 Mark Bøden lod Fredløshed indtræde. Imidlertid gentager den københavnske Reces af 1547 art. 13 Ordlyden³ af Artiklen fra 1284, saaledes at der stadig kunde være Tvivl om, hvor lav Bøden kunde være, og dog have den Virkning at gøre fredløs.

Indenfor Rigets østligste Landsdel er der ikke Tvivl om, at selv den lave Bøde kunde have Fredløshed til Følge. I flere Bestemmelser i Skaanske Lov er det udtalt, at allerede den, der er dømt til Tabet af Mandhelg, har mistet sin Fred.

Hvad Landskaberne udenfor Skaane angaar, forekommer det mig at enkelte Retshistorikere ikke ret have været opmærksomme paa, hvor bestemt Lovene og i det Hele ogsaa den senere Praxis have stræbt efter ikke at anvende Tab af Fred paa den ved Fordeling mistede Handleevne. Valdemars Sjæll. Lov III 13 (S. 62) udtaler saaledes, at den, hvis Mandhelg er taget, har Dags og Nats Rum til at fly: oc men faræ sithen til næstæ landz thing atær oc takæ hans frith thæræ, ey foræ thy at men mughæ ey hans frith væl förræ takæ, thær hans manhælgh ær ey takæn æftær daghs rum oc nat, num thæræ foræ at han ma sic sithæn værræ flalæ oc hvar man vet, at hans frith ær takin, oc hvar scal bötæ foræ thær sithæn ær mæth hanum. Loven forkaster saaledes en formodet Antagelse om, at Mandhelg nødvendig skulde fratages ham, inden han gjordes fredløs paa Landstinget, og den bruger Ordet frith kun om det paa Landstinget tabte. Tolkningen af dette Lovsted i Stemanns Retsh. S. 619 og hos Secher: Vitterligh. S. 159 er derfor næppe rigtig.

Lovstedet fortsætter videre: æn han ma ey utæn hæræth varthæ takin for manhælgh, thys enæ [d. e. men alene naar] han

¹ Jydske Lov III 30, 32, Eriks Sj. Lov II 44. Stemann: Retshistorie 664, Matzen: Retsh., Strafferet 108 f., 113.

² Geh. Arch. Aarsb. V 30.

³ Rosenvinge: Gamle danske Love V 222: vorder nogen Mand fældt til 40 Marks Sag, der ei haver fuldt ved at hætte, eller anden Sag, som ham bør at bøde for osv.

mistær sin frith. Her siges »Fred« altsaa alene tabt paa Lands-tinget (Matzen: Rh., Proces S. 140 er derfor næppe rigtig).

Endvidere udtaler Secher: Vitterligh. S. 159, at »i Eriks Sj. Lov III 30 »takæ hans frith« er brugt enstydigt med »sökia til manhælg«. Her er Tale om den, der hos Slægten indkræver Bidrag til pligtig Mandebod; hvis han mødes af et Afslag hos den Slægtning, der staar nærmest i Rækken, maa han tage hans »Fred«; vil han gaa videre blandt Frænderne, kan han søge endnu to Mænd til Mandhelg, men videre i Rækken maa han ikke gaa (thaa han æn tva men at sökia til man hælg oc sithæn havær han ey længær æftær at faræ). Her har dog vist Loven gjort en Forskel mellem Leddene i Rækken; af den, der efter den egentlig pligtige (Nr. 1) staar nærmest (Nr. 2), maa man tage Fredløshed, og til Nr. 3 og Nr. 4 kan han ogsaa henvende sig, men kun gaa til Tab af deres Mandhelg (i Rosenvinges Oversættelse derfor »Fredsforbrydelse« urigtig, II 257.)

Rosenvinge: Love II 362 f., lader i Eriks. Sj. L. II 51 »manhælg takæ« svare til »frithløs væræ« i k. 50, men k. 50 omhandler 40 Mark Sager paa Landsting, k. 51 omhandler den, der forgæves har søgt Fyldestgørelse paa Herredsting.

II. Nogle Retsvirkninger af Mandhelgs Tab og af Fredløshed.

Der vil være Grund til nærmere at undersøge, i hvor vidt et Omfang de Retsvirkninger, der i Provinslovene vare knyttede til det mere begrænsede Tab af Ret ved Berøvelsen af Mandhelg og det fuldkomne Ophør af Beskyttelse, som Fredløshed indeholdt, endnu bestod i den Tidsalder, som er Genstand for vor Betragtning.

Man har hævdet, at det allerede i Landslovene var forbudt at huse den fordelte eller mandhelgløse. Dette kan næppe være rigtigt. Der henvises til, at Jydske Lov forbyder, at nogen tager fældet Mand til Bryde, idet den lovfældte, eller endog den blot sigtede, ikke maatte flytte sit Bohave og ikke begive sig andensteds hen (»vitæ sik anstath burt«). Fremdeles udtaler Loven, at man ej maa tage lovfældt eller sigtet Mand i Gaard eller Fællig med sig; man vil kunne støvne den Bonde, han er

faret til, til Ansvar (II 68, 69). Men disse Bestemmelser have baade ved deres Ordlyd og ved den givne Begrundelse sikkert kun for Øje, at den fordelte indtræder i et nyt Forhold, som vil komme til at forrykke Domhaverens Stilling; de vende sig ikke mod noget allerede bestaaende Forhold som Bryde, Lejer eller lign¹.

Den fredløse skulde fly — dette var i ældre Tid lige saa nødvendigt for ham, dersom han vilde beholde sit Liv, som det var hans Pligt. Derfor lyde da ogsaa Bestemmelser i mange Love og utallige Domme: han skal fare som andre fredløse Mænd. Hvis Manddrab har fundet Sted, vilde den skyldige, ogsaa i en senere Tid, sædvanlig være flygtet umiddelbart efter Drabet, uden at afvente Sandemændenes mulig frikendende Udsagn, idet han lod Slægt og Venner indlede Forhandlinger med den dræbtes Slægt.

Den fredløse maatte man ikke huse, saaledes som det er sagt og gentaget i mange Lovbud, men atter her maa man spørge, om Meningen er, at man skal forjage en Fæster eller Lejer, der bliver gjort fredløs af Trediemand. Forbudet gaar dog vel snarest ud paa at man ikke maa give en flygtende Skjul eller Husly. For denne Forstaaelse taler, at *huse* i ældre Dansk netop særlig havde denne Betydning og endvidere at det jævnlig knyttes sammen med *herbergere*². Vi ser da ogsaa Regeringen jævnlig tilskrive Lensmænd, andre Embedsmænd eller Herremænd om fredløse, de have i deres Tjeneste, uden at der rettes Bebrejdelser imod dem derfor; i det højeste kan det

¹ Der findes fra Ribe Exempler paa, at en Mand forbyder, at nogen huser en af ham paa Tinge »fordelt og lovforvunden Mand«, men dette behøver jo ikke at være mere end en Trusel (Kinch: Ribe II (1536—1660) 677). Dette Exempel er fra 1616; et lignende Exempel har man fra 1595. I samme By kan Byfogeden ses at forbyde, at man huser eller hæler bestemte Personer, der var lovforvundne, fordelte Mænd. Kinch bemærker hertil: »skont jeg ikke véd, om det nogensinde havde stor Virkning« (Jydske Samlinger VI 139).

² Jydske Lov II 27: »husæ [fredløs eller væрге sig ved Ed, at han] hærbærg hæth ham æi mæth allæ«. Flensborgs Stadsret 1284 art. 65 sætter en Bøde paa 3 Mark for den, som huser og herberger lovsøgt Mand (Thorsen S. 84).

paalægges dem at sætte Personen fast eller at staa inde for, at han bliver paa Stedet¹. Som det foran er paavist, ser vi de fredløse, naar de ikke netop forfulgtes for en kriminel Sag, forblive i uforstyrret Ro paa deres Bopæl². Efter at Skyldnere og slette Betalere er komne i Overtal mellem de fredløse, maa Befalingernes gamle Ordlyd ogsaa siges lidet passende, og den kommer til at lyde bl. a. saaledes: man maa ikke huse »Manddrabere og andre utilbørlige og udædiske Mennesker«.

Den Asylret overfor »Fredløs«, der i Middelalderen kunde være tillagt Kirker eller Gejstliges Boliger, var ophørt ved Reformationen³. Det var maaske Tanken om Bispernes beskyttende Kaabe i ældre Tid, men dog snarest en almindelig Retfærdighedsfølelse, der lod den gamle Biskop i Ribe Hans Laugesøn — Svigersøn af Hans Tausen og Svigerfader til Anders Sørensen Vedel — tage Stadsbud Thames Jensen i sin Beskyttelse; han var dømt til Fredløshed for Medskyld i Manddrab. Den stridbare Mourits Podebusk gjorde da ogsaa Paastand paa, at Bispen, der lod Thames bo i et af sine Huse, skulde dømmes til at betale 6 Mark for hver Nat, han havde hælet Thames, efter at Hr. Mogens havde forbudt nogen at huse ham. Ved Kongebrev fik Bispen Forfølgningen standset paa Grund af begaaede processuelle Fejl, og Thames kunde atter færdes paa Gaden. Den endelige Udgang af Sagen kende vi ikke⁴.

¹ Brevb. 1588 S. 52 f.; 1590 S. 419; 1626 S. 589.

² Matzen (Retsh., Strafferet 36) nævner som et af Exemplerne paa, hvorledes Lensmænd husede fredløse, aabent Brev 25. Juli 1560 (Brevb. S. 436). Lensmanden paa Hagenskov (Fyen) har forfulgt med Rettergang og Lovmaal Fru Margrete, Jost Urnes Efterleverske, for en fredløs Karl, som hun forholdt ham; for Kongens Skyld eftergiver han hende denne Sag. Efter Brevets hele Udtryksmaade, og da det er Kongen og Fruen, han viser en Begunstigelse, synes Karlens Pligt til at vende tilbage at bero paa et Tjenesteforhold og at have helt privatretlig Karakter.

³ Danmarks Rigens Ret art. 37 (Danske Mag. 3. R. I 192) bringer underligt nok gamle katolske Tider i Erindring: selv i Kongens og Ærkebispens Gaard maa man søge efter undvigst Tyende. Kilden er Skaanske Lov VI 12, smlgn. Eriks Sj. L. III 18. Jfr. Landstingsdom 1586 (Danske Mag. I. c. 216 f.).

⁴ Kinch i Jydske Saml. 1. R. III 186 ff. (1592—93).

Langt senere skulde dog en Asylret opstaa paany, nemlig paa de Tider da økonomiske Hensyn til Landets Flor maatte lade Regeringen lukke Øjet for de Moralbud, som den ellers idelig og strængt foreholdt Undersaatterne. Christian IV maatte have Mandskab til de Fartøjer, som det ostindiske Kompagni under hans Beskyttelse sendte til Asien, derfor lod han kundgøre, at han opgav enhver Tiltale mod dem, der for Forseelser var undvigte fra hans Riger, saafremt de vilde tage Tjeneste i disse Skibe, hermed dog ikke ment de som for Hor, Mord eller Gudsbespottelse var borttrømte¹. Frederik III maatte sørge for, at den nylig anlagte Frederiksodde hurtigt fik et betydeligt Antal Indbyggere. De første Privilegier lød paa, at Byen kunde rumme Jøder og desuden Christne, der »ej saa lige var af den augsburgske Konfession«, desuden skulde alle for et mindre Antal Aar ikke kunne molesteres af Kreditorer. De endelige Privilegier for Fredericia af 1682 kom til at lyde paa 10 Aars Frihed for Krav af Rykkere, ja at Byen uhindret kunde optage »de som have gjort Dødsslag eller anden Misgerning uden for vore Riger og Lande«².

Det er foran nævnt, at Retten til at angribe den fordelte eller mandhelgløse allerede i vore Provinslove var af stærkt begrænset Karakter³. I Løbet af Middelalderen har Praxis dog opgivet denne Anvendelse af Vold, men Christian II.s Landslov art. 115 omtaler den endnu som gældende Ret i Sjælland, og Kongen forbyder den⁴.

¹ Secher: Forordninger III 673, 5. Nov. 1621.

² Privil. 11. Marts 1682 art. 21, 22. Jfr. H. Matthiessen: Fredericia 1650—1760 S. 88 ff.

³ Secher: Vitterlighed 166 formoder, at allerede i 13. Aarh.s Begyndelse den Bestemmelse var bortfaldet, at man kunde angribe den mandhelgløse Person, men dette lader sig dog vel vanskeligt antage overfor de udtrykkelige Udtalelser i Landslovene.

⁴ Art. 115: sker og, at nogen bliver manhelgelos her i Sjælland, da maa man frit slaa paa hannem saa meget dennem lyster, hvilket herefter ei mere saa ske skal (Rosenvinge: Love IV 56).

Bestemmelserne i Jydske Lov III 28 er af vore ældre Retshistorikere (Kofod Ancher: Saml. Skrifter II 605, Stemann: Schleswigs Recht u. Ge-

For den fredløse var enhver Beskyttelse ophørt, og i alt Fald i Oldtiden kunde han dræbes ikke blot af Sagvolderen, men af enhver. Senere var der indtraadt en Forandring i Samfundets Opfattelse. Man havde fundet, at næst efter Slægten havde Øvrigheden den vigtige Opgave at paatale Overtrædelser af Samfundsfreden, og at det kunde være farligt at lægge Udførelsen af idømt Straf i Hvermands Haand.

Et Par Exempler paa Tidens og Domstolenes Opfattelse kan her anføres. Efter Befaling af den voldsomme Rigsraad Predbjørn Podebusk ihjelslog hans Tjenere en Borger i Ystad hjemme i hans egen Gaard, og da den dræbtes Søn nogle Aar derefter (1537) paatalte dette ved Rettertinget, blev der dømt, at Drabsmændene skulde være kvit og angerløse, da den dræbte for over 7 Aar siden var gjort fredløs — han havde altsaa haft god Tid til at rømme — »og blev fredløs i saa lang Tid . . . og derover slagen blev«¹. — To skaanske Bønder havde altfor ivrigt hjulpet Eftermaalsmændene, der paatalte et Mord, for hvilket Drabsmanden var bleven gjort fredløs; de havde ubetænksomt uden videre Dom og Proces henrettet ham, men de fik Fredebrev af Kongen².

richtsverfassung im siebenzehnten Jahrhundert S. 162) bleven forstaect, som om man kunde dræbe den Mand, som man havde fordelt: dræpær ænnæn man then man thær han sotæ til manhælght, tha haldær han sin frith. Æn bæriær han ham, botæ ækki for. Den første Sætning vil med sine knappe Ord kun sige, at Domhaveren ikke nødvendig bliver fredløs for sit Hævndrab, medens han dog maa betale Mandebod derfor. Dette vil fremgaa af andre Artikler i Loven, hvor Sætningen findes i sin hele Udstrækning. Ved Manddrab paa særligt beskyttet Sted ifalder han en større Bøde, »of han haldær sin frith oc kumær han with bötær« (III 22). En Mand har indvilliget i at tage mod Mandebod, men hævner sig dog ved Drab; hvis han saa beholder sin Fred og kommer til Bod (haldær han sin frith oc land, oc kumær with bötær), skal han tilbagebetale den modtagne Mandebod og endda betale en ny (III 23).

¹ Rosenvinge; Domme II 45 f.

² Brevb. 1608, S. 739 f. — Nogle Bønder have mistet deres Fred for at have dræbt en fredløs Mand. En har allerede staaet sin Ret; det tillades Øvrigheden at tinge med de andre efter deres Formue og siden lade dem være utiltalte. Brev af 11. Marts 1619 S. 553. Jfr. ogsaa en Retssag fra 1548, Danske Mag. 4. R. II 97.

Det vil iøvrigt af den følgende Fremstilling ses, at Regeringen paa enkelte Omraader forlangte Domme, der gik ud paa Tab af Liv, afsagte eller stadfæstede af overordnede Domstole, og dernæst, at Regeringen i Tidernes Løb forbeholdt sig i talrige Sager at træffe den endelige Afgørelse af Straffens Art og Omfang.

I Oldtiden var Fredløshed mægtig til helt at udslette den dømtes økonomiske og juridiske Personlighed, men i Middelalderen og især dens senere Del var en saa omfattende Virkning ukendt. Fredløsheden virkede ikke paa den dømtes Formueforhold, medens derimod den Gerning, som havde foranlediget, at han dømtes fredløs, kunde medføre, at hans Boslod eller halve Boslod forbrødes til Kongen, eller til Kongen og den dræbtes Arvinger. Jord forbrødes dog kun, naar Avindskjold var ført mod Riget¹.

I Oldtidens Samfund var det en givet Ting, at den fredløse ikke kunde arve. Denne Regel var forlængst ophørt at gælde, men den Gerning, som affødte Fredløsheden, kunde endnu hindre den dømte i at have Arveret; den efter ham nærmeste i Slægten indtraadte som Arving i hans Sted. Derfor vil man oftere finde en for Manddrab dømt udelukket fra Arv i sin Slægt². En Fæsters Enke havde Ret til at beholde Fæstet, men denne Regel kunde ikke gælde den Hustru, som den fredløse og bortrømte Mand efterlod paa Gaarden; der er dog Exempler paa at den forladte Hustru, naar hun kunde efterkomme Forpligtelserne overfor sit Herskab, fik Tilladelse til at fortsætte Driften³.

Der staar tilbage at omtale Virkningerne overfor Kirken. Tabet af Mandhelg har vel ikke haft Betydning i denne Henseende. Dog ses det af en Skrivelse fra Regeringen 1592, at de sjællandske Præster havde været betænkelige ved at begrave mandhelgløse eller lovfordelte Personer. Regeringen lod derfor gennem Superintendenten udgaa en Befaling om, at alle, der

¹ Stemann: Retshistorie 610, H. Matzen: Rh., Strafferet 17.

² Brevb. 6. Juli 1584 S. 113, 11. Juni 1588 S. 23.

³ Brevb. 14. Juni 1626 S. 718 f.

var dømte i ærlig Sag, uhindret kunde begraves, hvorimod de, som for ubekvemme og uærlige Sager var bleven mandhelgløs gjorde eller lovfordelte, ikke maatte begraves, førend de havde stillet Sagvolderen tilfreds¹.

I denne Sag har dog Regeringen senere² helt skiftet Standpunkt, som det ses af Forordningen om Rigens Ret og Dele 1621 art. 36: »ved Rigens Forfølgning, Rømning eller andet Fredløsmaal maa ingen hindres sin Begravelse og Jordefærd, anseendes, at end Fredløsemaal, som af halsløse Gerninger rejser, ikke videre end til Døden kan forstaas sig at strække«³. Her er sikkert benyttet altfor vide Udtryk; det kan ikke antages, at alle fredløse uhindret kunde lægges i Jorden, men der peges paa, at selv i Tilfælde af halsløs Gerning har en Begravelse kunnet blive tilladt.

Den mandhelgløse maa ikke hindres i at nyde Nadveren, men den fredløse kan det kun tilstedes i yderste Nød⁴.

Indenfor den gejstlige Stand gjaldt der dog i de her nævnte Henseender strængere Regler; man vilde holde enhver Plet paa Standen borte. Paa Roeskilde Landemode 1564 blev det saaledes bestemt, at ingen paa Tinge fordelt Præst maatte gøre Tjeneste, førend han havde faaet sin Mandhelg igen og havde forhandlet med Stiftets Lensmand og Bispen. Det blev indskærpet Præsterne, at de maatte stræbe efter ikke at blive fordelt; man skulde søge Bistand hos de nævnte Embedsmænd, for at ikke Præstestanden skulde komme i Foragt⁵.

Til Slutning skal her gøres Rede for, over hvilke geografiske eller territoriale Omraader de to her behandlede Tvangsmidler udstrakte deres Virkninger, samt fra hvilket Tidspunkt disse begyndte.

¹ Secher: Forordninger, 31. Mai 1592, S. 605.

² Aabent Brev 1585 til Helsingborg Len: ingen fredløs Manddraber maa stedes til Sakramentet eller begraves i Kirkegaarden, førend han har af Ovrighed og Slægt sin fulde Tryghed. Forordn. II 415, Brevb. 1585 S. 388.

³ Secher: Forordninger III 698, 10. Dec. 1621.

⁴ Roeskilde Landemode 1605. Ny Kirkeh. Saml. V 55.

⁵ Ny Kirkeh. Saml. II 481.

Tabet af Mandhelg havde kun Virkninger indenfor Herredet, men de kom til at strække sig ud over hele Provinsen, naar Landstinget havde stadfæstet Kendelsen. En Dom til Fredløshed havde strax Gyldighed for hele Landsdelen, og den har formentlig ved Middelalderens Slutning haft Gyldighed for hele Riget. Den politiske Udvikling havde ført det med sig. Under Unionen mellem de nordiske Riger var det en staaende Bestemmelse i Statsakterne, at den, der var fredløs i et af Rigerne, skulde ogsaa være det i de andre¹. Dette Forhold maatte bidrage til, at man ogsaa indenfor Danmark søgte at udslette de Grænser, som fra gammel Tid skilte Riget i forskellige Retsomraader. Paa samme Maade maatte den Gensidighed, som havde udviklet sig mellem det danske Kongerige og Fyrstendømmerne, komme til at virke². Indenfor Næringslivet, særlig i Købstæderne, maatte man ogsaa se Nyttens af en saadan Ordning. Borgmestrene i Viborg kundgjorde 1455, at den, som Sandemænd i deres By svor Tog over for 40 Mark Sager, og som ikke inden 6 Uger betalte Bøden, var fredløs over hele Riget, og ikke behøver det »ydermere at kendes enten til Landsting eller andensteds, uden man vil«³. I det Privilegium, som Christian I gav Svendborg 1477 fastsættes,⁴ at hvo, som vorder fredløs efter Byens Privilegier og Stadsbog, skal være fredløs over alt Danmark, og en tilsvarende Bestemmelse, givet efter Rigsraadets Raad, findes i den samtidige Bekræftelse af Odense Stadsret⁵. Men Konge og Rigsraad havde da ogsaa tidligere arbejdet paa at komme bort fra de ved de gamle Retsomraader satte Grænser, idet det forordnedes, at en fredløs kunde paa-

¹ Unionsakterne 1397 art. 6, 1436, 1438, 1483 art. 42 (Geh. Arch. Aarsb. II 29 f., 38, 39, 54).

² Reces 1537 art. 7 (Rosenvinge IV 177): hvilke som ere fredløs gjort for Manddrab og have Gerningen gjort udi vore Fyrstendømme, de skulle ei heller huses, hæles eller have nogen Plads her udi Riget.

³ Diplom. Viberg. S. 341. Repert. Dipl. 2. R. Nr. 507 (29. Juli 1455). Allerede i Ribe Stadsret 1269 art. 16 var den for halsløs Gerning fredløse erklæret fredløs over alt (Rosenvinge: Love IV 228).

⁴ Repert. Dipl. 2. R. Nr. 3996 (26. Febr. 1477).

⁵ Rosenvinge: Love V 209. Art. 25.

gribes overalt hvor han fandtes (dog med Forbehold af Kirkens Asylret)¹.

Det er foran belyst, at en Fordeling ikke behøver at slutte med en Dom, den kunde træde i Kraft allerede ved en Undladelse af at møde paa Tinge eller ved at betale, hvorom et Delsvidne udstedtes. Man vil kunne forstaa, at denne Formløshed maatte gøre Forretningstilværet megen Besvær. Hvorledes kunde man faa Klarhed om, hvem der var fordelt og som man altsaa ikke maatte indlade sig i Retshandler med eller hvis Vidnesbyrd og Eder vare værdiløse. Det blev nogle Gange befalet, at Delsbreve aarlig skulde tinglæses for at forblive i Kraft², men de fordelte kunde være utallige, der er Exempler paa, at en Købmand lod i en enkelt Retskreds ved samme Sag Snese af Personer fordele; paa Randers Byting Snapsmandag 1589 fordeltes af en enkelt Mand 151 Bønder.³

Overfor de fredløse var der lignende vanskelige Forhold.

Det er rigtigt, naar det udtales, at Fredløshed altid forudsætter en Dom⁴, men der er Mulighed for, at den fredløse Tilstand indtræder som Følge af, at en ved Dommen idømt Bøde ikke bliver betalt, og da bliver Spørgsmaalet: skal det ved en ny Dom være fastslaaet, at denne Betingelse er tilstede?

Efter den Ordlyd, der er benyttet i forskellige Retskilder, synes en saadan Kendelse ikke nødvendig, det var tilstrækkeligt, at Domhaveren lyste, at nu var de 6 Uger gaaet, uden at hans Modpart betalte eller kom tilstede, og naar Fogeden og hans Omkreds paa Tinget bekræftede dette eller naar de ingen Indsigelse gjorde, indtraadte Fredløsheden. Denne Lysning

¹ Repert. Diplom. 2. R. Nr. 2206. (1466).

² 10. Sept. 1578 (Secher: Forordninger II 117) for Fyen: Delsbreve skulde aarlig læses paa Herredsting og Landsting for at forblive i Kraft, 1. Jan. 1583 (S. 326) lignende Bestemmelse for Sjælland. To Landstingsdomme for Jylland, se Secher: Vitterlighed 75, der iøvrigt udtaler, at han ikke har i Tingbøgerne truffet Exempler paa, at nogen lod Delsbreve tinglæse.

³ Secher l. c. 44.

⁴ Matzen: Rh., Strafferet 88.

kunde vistnok foregaa, uden at den fældede var bleven indkaldt til Tinget¹.

Saaledes udtaler Eriks Sj. L. II 50 i. f., at den til fjerde Ting stævnedes skal fæste Bøder eller sværge sig fri, »ællær han skal frithløs væræ . . . han skal frithløs vart hæ ællær til rætæ standæ«. I den nylig nævnte Bestemmelse fra Viborg (1455) hedder det om den, der ikke betaler 40 Marks Bøden inden den satte Frist, »da er han fuldt fredløs over alt Riget«. — 1478 udtaler Landsdommeren i Viborg, efter at have taget nogle gode Mænd til sig, om Christiern Jensen, over hvem der er svoret Hærværk: da bør og er han fredløs². 1496 lod Oluf Madsen paa Sjælandsfar Landsting paa Hr. Henrik Krumediges Vegne Freden mæle af to Bønder »for Rømning ud af Aversie, som de tilforn for samme Sag til deres Mandhelg til Tybjergs Herredsting fordelte vare; hvad han med to Tinghøringes beviste, ligesom han med to Kaldsmænd beviste, at de var til Landsting kaldede³. — Man faar samme Indtryk af Reces 1547 art. 13: den, som er lovfældt til 40 Mark Sag, skal »enten bedre eller sætte Borgen; gør han hverken inden 6 Ugers Dag, da fare han som andre fredløse Mænd«.

En Paategning paa den tidligere Dom om, at Fredløsheden var indtraadt, eller et Vidnesbyrd af Tinget om det skete, er derefter bleven udstedt. Tre eller fire Gange om Aaret, naar der var størst Forsamling paa Tinget, skulde de fredløses Navne oplæses (Thord Degn art. 50)⁴.

Paa en mere dramatisk Maade gik man til Værks i Skaane. Ifølge Skaanske Lov VII 9 (And. Sun. VII 6) fik Klageren sin Tyv gjort fredløs paa Landstinget, hvad der indtraadte, naar

¹ Herimod kan ikke indvendes, at der kan paavises Tilfælde, da en Indstævning har fundet Sted, saaledes Repert. Dipl. 2. R. Nr. 4320 (1478), ikke heller at det paa Tinget skete leilighedsvis kan være kaldet en Dom.

² Repertor. Dipl. 2. R. Nr. 4320 (1478).

³ Danske Mag. 3. R. II 20.

⁴ I Københavns Stadsret 1294 art. 41, Erik af Pommerns art. 97 (Rosenvinge V 109, 242) var det paabudt, at flygtede Forbryderes Navne skulde optegnes i Stadens Bog.

Vaabnene klang under de forsamledes »Vaabentag«. Senere i Tiden var det her fast Skik, at man huggede Freden af den dømte, hvad Osterssøn Veile beskriver saaledes: efter at Sagen var paakendt paa Landstinget, bad Klageren Landsdommeren om Forlov til at maatte hugge Freden af den skyldige, og efter at saadant var bleven ham tilstedt, drog han sit Sværd og huggede i Bjælken paa Landstinget til et Tegn, at den skyldige var gjort fredløs¹.

Som foran sagt var en forud gaaet Dom nødvendig for at Fredløshed kunde ramme nogen, og herfra er det ingen Undtagelse, at Zigeunere paa Forhaand behandlede som fredløse². Kun i et eneste Tilfælde mistede Gerningsmanden sin Fred alene ved sin Handling. Den, som havde indvilliget i at forsone sig med Drabsmanden og alligevel dræbte ham eller blot saarede ham, blev paa Stedet fredløs³.

III. Fredkøb og Fredebrev — hvad der deraf kan udledes om Samfundstilstande og Kongemagt.

Fredkøb, den Bøde, hvormed den tabte Fred købtes tilbage, var en Afgift, som Kongemagten i Middelalderen nødigt gav fra sig. Den pegede saa bestemt hen paa den øverste Magt i Riget, der var lagt i Kongens Haand; ogsaa rent økonomisk set var den en Indtægtspost af Betydning. Man vil kun sjælden finde, at Nydelsen af denne Afgift indgik i de Privilegier, som Kongen tilstod de enkelte Stænder eller Institutioner. Kapitlet i Lund havde fra ældre Tid Ret til Fredkøbsbøden, ligesaa Esrom Kloster og Skovkloster ved Næstved. Først Christian II tildelte

¹ Glossarium Juridicum, Vaabentack.

² Smlgn. hermed Forordn. 28. Juni 1617 (III 506): Danske, som tjene i fremmede Skibe, fare som fredløse, miste Boslod, straffes som vore Mandaters Foragtere og fredløse.

³ Thord Degn art. 68: sit ex ipso facto pace privatus (S. 293), art. 26 (S. 256): være strax fritløs man. Dette er vel allerede udtalt i Valdemar II.s Skaanske Forordning om Ættebod: hæfnær annar ofna bötær buthna, tha fare han frithlös (Geh. Arch. Aarsb. V 7).

i sin Haandfæstning Bisper, Domkirker og endvidere de adelige i og udenfor Rigsraadet Fredkøbet, 40 Mark Sager og hvad derunder er¹.

Opkrævning af Fredkøb kunde i en enkelt Landsdel være lagt under Tilsyn af en enkelt Mand, saaledes var gennem flere Aartier i det 15. Aarh. dette Hverv i Jylland betroet Otte Nielsen Rosenkrantz, derefter hans Søn; senere blev det overdraget til Landsdommeren i Viborg. Mærkeligt er, at det synes Otte Nielsen tilladt at gengive Borgere og Bønder Fred, idet Kongen kun forbeholder sig denne Ret for Adelen Vedkommende²; i Breve til Erik Ottesen nævnes dette Forbehold ikke, men det er muligvis underforstaaet, idet Kongen jo havde et vist Tilsyn med Adelen Vandel og Optræden.

Fredkøbet var fra gammel Tid i Sjælland en fast Sum, nemlig 6 Mark Penge eller 4 Mark Sølv³. Ved Christian II.s Haandfæstning fastsættes for Jyllands Vedkommende Fredkøb i Tilfælde af Mandsslet til 10 lødige Mark, medens det for Hærværk og andre fredløse Maal var 5 Mark. Men dette gjaldt kun for Borger og Bønde; Adelen havde henvendt sig til Kongen om, at dens Fredkøb overalt i Riget maatte blive en fast Sum⁴, men derpaa vilde Kongen ikke gaa ind undtagen i de Tilfælde, da Fredkøbet gjaldt ærlige Sager, og det sattes til 20 lødige Mark⁵.

¹ Will. Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede S. 610.

² Repert. Dipl. 2. R. Nr. 23 (7. April 1451). Christensen l. c. 617 f. Landsdommerne skulde foruden Fredkøbet indkræve Betalingen for de for lovfældte Mænd udfærdigede Opreisningsbreve. Danske Magazin 4. R. I 291, 298, 347 (1547—48).

³ Eriks Sj. Lov III 46. I Vald. Sj. Lov II 1 er Fredkøbet 3 Mark Sølv.

⁴ I Adelen Henvendelse til Kongen udtales det: hidtil var det hændt, at naar en adelig kom for Skade at slaa en Mand ihjel, fri eller ufri, eller nogen Fredløsmal gjordes, mistede han Arv og Eje eller maatte rømme Riget. Allen: De tre nordiske Rigers Historie II 586.

⁵ Haandf. 1513 art. 48, 1523 art. 54 (Geh. Arch. Aarsb. II 62, 77). I Haandf. 1536 art. 47 (II 88) bestemmes, at de 20 Mark for ærlige Gerninger ikke gælder Manddrab med raadend Raad og Forsæt eller Drab af den, som har kongeligt Beskærmelsesbrev. Det siges altsaa ikke udtrykkeligt, om Manddrab under de nævnte Forhold skal betragtes som ærligt eller uærligt.

For det Tidsrum, vi her har for Øje, møder der os i Regeringens Protokoller righoldige Oplysninger om modtagne Fredkøb, ligeledes for større Tidsrum en fuldstændig Fortegnelse over udstedte Oprejsningsbreve, som give Bevilling til at anlægge en Retssag, uagtet den efter Loven burde være anlagt tidligere. Man faar ad denne Vej et Indblik i Samfundets Kriminalitet eller i alt Fald Vink om Hovedtræk ved den. Men der er i denne Henseende en Del Varsomhed at iagttage.

Saaledes naar Forbrydelsen Hærværk jævnlig forekommer. I de gamle Provinslove bliver Hærværk bestemt paa en noget forskellig Maade. I det østlige Danmark skulde 5 Mænd have deltaget i et Overfald, men efter Sjællands og Jyllands Love kunde Hærværk ogsaa øves af Enkeltmand; overalt i Riget bestemtes Forbrydelsen som voldelig Indtrængen i Andenmands Hus med Angreb paa Person og Gods¹. I den sidste Del af Middelalderen er Forbrydelsens Begreb bleven udvidet til at omfatte ogsaa den fredelige Forbliven i en Ejendom som Lejer eller Fæster, efter at Ejeren eller en anden berettiget havde opsagt denne til Fraflytning, eller efter at han ved Misligholdelse eller paa anden Maade havde tabt sin Ret. Det kan vel endog siges, at det »Hærværk«, der paatales, som oftest var af denne Art, og jævnlig førte det Fredløshed med sig.

I de hyppigste Tilfælde var det dog Manddrab, der gav Anledning til, at Fred maatte købes tilbage. Her maa det imidlertid erindres, at selv om et Drab var hidført af Vaade eller var sket under Nødværge, kunde Fredkøb være paalagt, saa at Fredebrev eller Oprejsning nødvendig maatte søges. Der staar ganske vist i Jydske Lov i et Kapitel om Saar (III 36): dog bødes ej for Vaade til Konge, og ej til Biskop, og Lovene gentage i en senere Tid, at Gerninger af Vaade eller i Nødværge² ere undtagne fra deres Bestemmelser, men dog fastslaar Reces 1537 art. 7, at der selv for det Manddrab, der er »gjort af Vaade eller i Nødværge i Sandhed« skal bødes den

¹ Stemann: Retshistorie 666 ff., Matzen: Rh., Strafferet 123 f.

² De to Begreber Vaade og Nødværge ere ofte forvekslede i Love og Domme fra disse Tider.

fastsatte Mandebod af 3 Gange 18 Mark, ligesom det antydes, at desuden en Gørsum (Hædersgave) kan blive ydet; og saa er hele Bestemmelsen betinget af, at Manddraberen bliver tilstede og ved sin Fred¹.

Det er i Jydske Lov udtalt, at en Mands Vaaben, selv om han ikke har haft det i Hænde, har et vist Ansvar, som det paa-hviler ham at afbejse, og hvis han selv havde haft Vaaben i Haand, da Drabet skete, maatte han betale for Vaade-Gerning (III 36). Af talrige Domme og Beretninger om Retssager synes fremgaa, at det var under Indtryk af disse og tilsvarende Bestemmelser i Lovkilderne, at Sandemændene i det vestlige Danmark, og i det østlige de 15 eller 16 Mænd udtalte deres Bedømmelse af Drabsgerningen og af de Handlinger, som havde været Indledningen til den². Derfor er de sværgende saa lidt tilbøjelige til at anerkende Nødværge — til Ex. fordi han paa et tidligere Tidspunkt havde ladet Vaaben bringe, eller fordi han havde maattet kunne fjerne sig eller fordi han dog havde ført en udæskende Tale³. Man havde den Opfattelse, at selv den, som uforskyldt havde tilføjet Andenmand Skade, ved at bøde burde vise Redebonhed til at holde Samfundets bindende Baand vedlige, han maatte afværge Beskyldning for ikke at have vist Slægten af den omkomne det fornødne Hensyn; det vilde være nyttigst for ham at nedslaa enhver Eftertale. Man havde desuden Indtryk af, hvor vanskeligt det var at paavise de Linier, der faldt mellem skyldige og skyldfri, fordi Sindene havde været saa stærkt i Bevægelse⁴, og fordi man i det Hele

¹ Rosenvinge: Gl. Love IV 177. I et Tillæg til Kong Hans' Kobstadret er fastsat en Vaadebod paa 20 Mark, naar Mand eller Hustru foraarsager af Vaade Ægtefællens Død (V 572).

² Ved Skiveskydning loder en Mand paa en andens Bosse, Skudet gaar af og han dræbes; inden sin Død forliger han sig med Skytten og erklærer, at han selv er Skyld i Ulykken. Skytten sværges af 15 Mænd til Vaadebod, Bøderne opbydes til Tinge, Skytten faar Fredebrev. Brevb. 1612 S. 530.

³ Jydske Saml. 1. R. I 281, VI 169.

⁴ Brevb. 25. Sept. 1623 (S. 683) Opreisningsbrev om at maatte forfølge Sagen paany; Sandemændene havde svoret ham fredløs, fordi han rømte og ingen svarede paa hans Vegne, men han var højlig fordret af den dræbte.

havde saa liden Tiltro til Vidners Udsagn om faktiske Forhold. Endelig kunde det være forstaaeligt, at Lovene ved Handlinger, der altid indeholdt en Fare og hvorved Vidner vanskelig kunde være tilstede, opstillede en Formodning om Skyld, der først maatte afbevises¹.

Omvendt var der i Lovene fremdraget to Tilfælde, da en Formodning om, at Drabet var sket i Nødværge skulde være tilstede, nemlig naar nogen ved et planlagt Overfald blev overfaldet i sit eget eller i en andens Hus eller i Kirken, og endvidere ved røverisk Overfald paa Landevej. I saa Fald faldt enhver Bod til Private eller til Øvrighed bort².

Aaraad, d. e. Raaden til noget, kunde være udgaaet fra den handlende Person, hans Gerning var altsaa forudbetænkt eller han handlede med Overlæg (ofte hed det: med raadet Raad). Men lige saa ofte skyldtes Aaraad andre, idet de ved deres Adfærd, saaledes med hjælpende Haand, ved tilskyndende Holdning, ved æggende Tale eller ved Undladelse af at gribe ind, maatte siges at have Medskyld i hvad der foregik. I talrige Retssager vil man finde Aaraad anført som Skyldgrund, og Ordet kan have et vidt forskelligt Indhold, men altid er det Medskyld i en Brøde. Af den Hyppighed, hvormed der fældes Dom for Aaraad, og af de mangfoldige Klager over uskyldigt at være dømt for Aaraad ved Manddrab, Saar eller anden Vold, faar man det Indtryk, at Sandemænd og Nævninger var meget tilbøjelige til at betragte Personer som meddelagtige, der havde Skin af at høre til Gerningsmandens Kreds eller Parti; der var i Datiden en stærk Tilbøjelighed til at for-

¹ Skaanske Lov V 17 bestemmer saaledes, at naar nogle Mænd i Forening omhugge et Træ og dette ved sit Fald dræber en af dem, skal de andre bøde 3 Mark til den dodes Frænder. I Aaret 1481 berettede den skaanske Almue til Christian I, at naar deres Tjenere eller Bud fór til Skoven og omkom ved, at de faldt af Læsset eller Læsset faldt paa dem eller de paa anden Maade blev slagne ihjel, »da skulde de købe dem igen for 3 Mark«. Ved de i samme Aar udstedte Privilegier for Skaane forbød Kongen dette. Diplomatarium Christierni Primi 379.

² Matzen: Rh., Strafferet 59. Christian II.s Landslov art. 60 (Rosenvinge IV 32).

mode Grupper og Sammenhold. Alene Tilstedeværelsen ved en Voldshandling — naar ikke netop Bevis for at høre til de angrebne sagesløse forelaa — kunde vække Mistanke. En Bøde, der bar det mærkelige Navn »Tilstedeværelses Bøde«, Vederviste-bød, giver næsten Vidnesbyrd herom¹.

Desuden kunde man let have gjort sig skyldig i det Forhold, ikke at have medvirket til at Gerningsmanden blev paagrebet. Det var fra gammel Tid i Købstæderne befaleet, at Borgerne skulde hjælpe med til at Forbrydere anholdtes², og lignende Bestemmelser udgik i denne Tid ogsaa for de andre Stænder³. Christian IV paabød saaledes, at i en Forsamling af ufrige Folk, hvor der opstod Tvedragt, skulde de tilstedeværende hindre, at der skete Manddrab, fastholde Gerningsmanden, og hvis han flygtede skaffe ham til stede inden 8 Dage, i modsat Fald udrede fuld Mandebød⁴.

Om den Medskyld, som vi i Nutidens Sprogbrug betegne som Anstiftelse, var det i Landslovene fastslaaet, at der kun maatte føres Bevis for en Paavirkning af denne Art overfor to Forbrydelser og at den altsaa alene ved dem førte Straf med sig, nemlig Manddrab og uforskyldt Anholdelse eller Fængsling⁵. Ingen kunde derfor tiltales for at have anstiftet Tyveri eller Rov. Denne Begrænsning ses dog i den her behandlede Tidsalder ikke at være overholdt⁶.

¹ Thord Degn art. 4: de wetherwisteboot qui morti alicujus interfuerit (6 Mark til den dræbtes Arvinger, 3 Mark til Kongen). Thorsen: Stadsretter 280.

² Stemann: Rh. 628, 642.

³ Jfr. Gamle Domme III 51 ff. Paa Fur Birketing blev en Delefoged dræbt, alle de tilstedeværende, der ikke hjalp med til at paagribe Drabsmanden, blev af Viborg Landsting domte til Bøder. 1567.

⁴ Forordng. 22. Marts 1620, Store Reces 2-10-1, Secher III 613, V 291.

⁵ Skaanske Lov V 28.

⁶ Brevb. 11. April 1618, 23. April 1619, S. 370, 607 (en Manddraber er flygtet, Proces mod hans Kvinde og en Karl, der have hidset til Drabet). Landsdommerne i Nørrejylland forespørge, om ikke de, som købe andre til at bære falsk Vidnesbyrd i deres Sager, bør straffes ligesom de falske Vidner paa deres Fingre; Regeringen svarer paa den for Tidens Tankegang betegnende Maade, at de skulle straffes paa deres Boslod og ikke agtes bedre end

Naar en Handling sagdes udført efter Paabud af en overordnet og i hans Tjeneste, skulde det nøje undersøges, om det var sket »i hans Brød og af hans Brød«¹.

Vi nølevende skræmmes ved at læse om den Tids talrige Drab og Mord. I et enkelt Forhold kan vi dog ikke stille hine Tidens moralske Tilstand lavere end vor egen, idet Selvmord lengang var saa godt som ukendte. Man saa paa saadan Gerning ikke blot med Uhygge², men den bredte Rædsel, man turde næppe røre ved den dodes Lig. Selvmord var en Forbrydelse, og Straffen derfor var Tabet af den halve Boslod³. Ved hvert mistænkeligt Dødsfald blev det nøje undersøgt, hvad Dødsarsagen var⁴. En Skipper falder overbord i Limfjorden og drukner, men Fartøjet beslaglægges af Øvrigheden, da det kunde tænkes, at han havde selv søgt Døden⁵. En Mand kommer til at skære sig i Halsen og dør senere; Byfogeden registrerer Boet, men Kongen opgiver sin Ret til Boslodden til Fordel for Enken⁶. Sandemænd eller Togsmænd maatte undersøge, om ikke en saadan Gerning var sket i »Forbistring«⁷, og der vogtedes omhyggeligt over de sindslidende syge, saa at de ikke kom til at begaa den skrækkelige Handling⁸.

Hvor meget end Fredkøb som ydet Bøde var tillagt andre, holdt Regeringen som Princip fast paa, at det var Kongen alene, der kunde endelig benaade og udstede Fredebrev derom; dette er udtalt i mange Bestemmelser;⁹ kun ved Drab i Nød-

Vidnerne, men de straffes ikke paa deres Fingre »efterdi de ikke have svoret med deres oprakte Fingre«. Frdg. 14. Aug. 1590, Secher II 566. Jfr. Frdg. 31. Marts 1635 art. 4 S. 633, Matzen: Rh., Strafferet 66.

¹ Repert. Dipl. 2. R. Nr. 2952 (27. Mai 1471).

² Brevb. 24. Aug. 1621 S. 157: det tillades at begrave en druknet Selvmorder i Nærheden af Kirkegaarden, men ikke i Kirkegaarden.

³ Efter Ribe Stadsret 1269 art. 26 S. 254 var dog Arveretten ubeskaaren.

⁴ Brevb. 10. Okt. 1623 S. 696, 20. Juni 1629 S. 117.

⁵ Missiver, ved W. Christensen I 109 (1493).

⁶ Brevb. 24. Juli 1590 S. 408.

⁷ Brevb. 1592 S. 790, 1594 S. 390.

⁸ Jydske Samlinger 1. R. III 170.

⁹ Christian II.s Landslov art. 57 (S. 31): ingen skal give ham Dag (Beskærmelse, Lejde) uden Kgl. Majestæt selv, Christian III befaler 1547

værge, hvorom Sandemænd havde svoret, kunde Embedsmanden lyse Fred¹. Saaledes havde Kongen og Øvrigheden Tilsyn med, at alt hvad Loven krævede var iagttaget, at de befalede Bøder var indkomne og den krænkedes Slægtninge stillet tilfreds.

IV. Manglerne ved de indirekte Tvangsmidler og Regeringens Bestræbelser for at afhjælpe dem.

Der var unægtelig store Mangler ved Retsordningen, saaledes som den i Praxis havde udviklet sig, megen Omstændelighed, ingen energisk Indgriben og mange Ståndshensyn at tage. Man havde et redebont Middel til Chicane og kunde slaa en Kreditor eller Fordringshaver Retten ud af Haanden ved at faa ham gjort fordelt eller fredløs i en anden Sag²; han maatte da søge Beskyttelse hos Regeringen og faa Tilladelse til midlertidig at maatte gaa i Rette³. Man træffer stadig Bestræbelser for at tilintetgøre Modpartens Paastande ved at hævde, at i de fremlagte Kendelser eller Tingsvidner en af de sværgende havde været en fordelt Mand, hvorved hans og alle de efter ham sværgendes Udsagn bliver ugyldigt. Af den Grund blev det ogsaa paa Christian IV.s Tid befaleet, at ingen maatte udlaae noget Delsvidne til at forspilde en anden hans Ret, medmindre Delsvidnet angaar fredløse og ærerørige Sager⁴.

(Danske Magazin 4. R. I 293 jfr. 291), at ingen fredløse eller nederfældige Mænd maa deltage i Retslivet paa Tinge, førend de af Kongen har faaet Oprejsningsbrev, »ej anseendes, at de haver udlagt deres Faldsmaal til deres Husbonder«; Forordninger (II 261 f.) 1582: aldrig nogen komme til Fred, uden vi selv derudinden efter forfaldendes Lejlighed ville gøre nogen Benaadning. Stemann: Retshistorie S. 642, udtaler, at ogsaa Adelige kunde benaade, men Bevis derfor mangler. — I en tidligere Periode var Forholdet anderledes, se W. Christensen: Statsforvaltning 617.

¹ Reces 1558 art. 21 (Rosenvinge: Love IV 264).

² Rosenvinge: Domme II 244, III 62, 184, Brevb. 8. Dec. 1621 S. 216, 2. Juli 1622 S. 380, 9. Juli 1627 S. 132 (Oprejsning i en Sag, der ved et Delsvidne er forspildt).

³ Brevb. 8. Dec. 1621 S. 216: et midlertidigt Ophor af Fredløshed bevilges.

⁴ Forordning 25. August 1631 S. 548, Store Reces II-6-22.

Christian II vilde ikke længer tillade Tab af Mandhelg eller at Fred blev hugget af paa Tinge. Den personlige Inhabilitet skulde ophøre, enhver kunde faa Udlæg i sin Skyldners Bo ved Dommerens Hjælp (Landslov art. 115, Rosenvinge IV 56). Men denne Bestemmelse blev ved Kongens Fald ikke ført ud i Livet. Hans Efterfølger fastslog ved Frdg. 8. Sept. 1527, at ved Indkrævning af Gæld en forudgaaende Fordeling, med Stævning til 3 Ting var nødvendig; Herredsfogeden kunde derefter udnævne 4 Mænd af de nærmest boende til at drage ind i Skyldnerens Hus og udvurdere Fyldest af hans Bo, uden at de derved gjorde sig skyldige i Vold eller Hærværk, hvad derimod de skulde tiltales for, som gjorde dem Modstand¹. Denne Regel indgik i den følgende Tids Recesser, men med en Ændring, som viser Vanskelighederne ved den hele Fremgangsmaade. I Stedet for at de af Herredsfogeden udnævnte Mænd oprindelig optraadte selvstændigt, udtales det senere, at Herredsfogeden med to eller fire Mænd skal indride².

Vi har set, hvorledes Fredløshed i overvældende Grad var blevet et hjælpende Tvangsmiddel i Stedet for dets oprindelige Bestemmelse at være en Straf, og at i de fredløses talrige Flok mange Skyldnere delte Skæbne med de egentlige Lovovertrædere. Denne Udvikling maa være begyndt allerede paa den Tid, da de Begivenheder foregik paa Christian I.s og Kong Hans' Tid, hvorfra vi tog vort Udgangspunkt. De nærmere Forhold ved den Forseelse, som Ludvig Nielsen Rosenkrantz dømtes for, kende vi ikke, men vi kan maaske formode, at han har udsonet sig med den Mand, han skulde have voldført, medens han dog ikke vilde erkende sig skyldig i nogen Lovovertrædelse og derfor heller ikke vilde betale Bøder til Kongen, ligesom han ogsaa holdt sig forurettet ved at hans Pantelen var ham frataget uden Erstatning. Blandt hans Standsfæller har der vel været nogle, som delte hans Opfattelse, hvorfor ogsaa Forliget med Kong Hans kom i Stand.

¹ Danske Mag. 1. R. IV 282.

² Reces 1539 art. 6, 1547 art. 34, 1558 art. 54 (Rosenvinge IV 192, 232, 277).

Denne gamle Sag rejste sig dog af Striden om et kriminelt Forhold, en Voldførsel. Hvad der paa Frederik II.s og Christian IV.s Tid var det særlig utiltalende var, at man for en ubetydelig Sag kunde rammes af Fredløshed. Jakob Krabbe, der var forlenet med noget Gods i Skaane, lod en Foged tilsige en Bonde om at møde med Hest og Vogn, men denne forsømte det, hvorfor han paa Herredstinget blev dømt til at bøde 3 Mark, og da disse ikke blev betalt, lod Jakob Krabbe Bonden fredhugge paa Skaane Landsting. Bonden klagede til Regeringen, og denne fandt, at »det var en meget ringe Sag til, at et Menneske derfor burde med Rette være fredløs«. Det blev derfor befalet J. Krabbe at lade Bonden være fri for Tiltale, saafremt Sagen virkelig var saa ringe, og derom burde han med det allerførste erklære sig¹. Brevet var udstedt i Christian IV.s Navn, men derfor er det jo ikke sagt, at den da 13aarige Prins, hvor megen sund Sans han end besad, har haft Indflydelse paa Afgørelsen. Imidlertid ser vi 3 Aar senere Prinsen virksom i en lignende Sag. Ejeren af Sandbygaard klagede over, at Ove Ugerup havde paa Gønge Herredsting ladet Freden hugge af hans Foged paa Gaarden, fordi denne ikke havde fuldkommet en paa Tinget afsagt Dom. Sagen rejste sig af »en saare ringe Ting«, hvorfor han begærede en kgl. Forskrift til Ove Ugerup om, at lade Forfølgningen bero, indtil Kongen selv igen kommer over til Skaane og kan forhandle dem imellem. Der udgik saa et Brev fra Kongen om, at Sagen for hans Skyld maatte bero, indtil han selv kom did og kunde forfare Sagen og sørge for, at den blev forligt eller paa anden Maade afhandlet².

Først i Aaret 1620 skred Regeringen for Alvor ind mod dette Misforhold. Der udgik Paabud til Landsdommerne om at have flittig Agt og Opsyn med, for hvilke Sager nogen bliver gjort fredløs, og ikke tilstede, »at nogen for ringe Aarsagers Skyld, som ikke udi Loven eller Recessen omformeldes«, mister sin Fred³. Denne Henviſning til Recesserne

¹ Brevboger 1590 S. 326 f.

² Brevboger 1593 S. 122.

³ Secher: Forordninger, 21. Marts 1620, S. 610.

var dog lidet tilfredsstillende, da disse kunde tolkes paa forskellig Maade og til Ex. Recessen 1547 (se foran S. 401) kunde forstaas som om den tillod, at enhver Tremarkssag kunde have Fredløshed til Følge.

Skrivelsen til Landsdommerne dadler ogsaa det Misbrug, som havde fundet Sted, at man dømte nogen fredløs, som for Retten tilbyder at betale sin Bøde, og til Landsdommerne i de Landsdele, hvor Vornedskab bestod, har den et Tillæg: »Ikke heller ville vi, at nogen vornede Bøndersønner derfor skal blive fredløs kendt, at de sig paa andre deres Stavn, imod dér, som de født ere, oppeholder, men alene tildømmes at være deres rette Ejermænd, som dennem tiltale lader, følgagtige, hvor de findes eller betrædes kunde«. Saaledes maatte ikke de paa fremmed Sted boende vornede Bønder gøres fredløse, uagtet de maaske var villige nok til at overtage den Fæstegaard, som kunde blive ledig.

Ogsaa Fordelingsprocessen søgte en af Christian IV.s Forordninger at omdanne. Den 1. Juli 1623 fastsloges, at man ikke kunde fordele nogen uden at tage Dom over ham, naar Sagen angik en Værdi af over 3 Daler eller angik Æren — de 3 udtagne Stævninger var altsaa her ikke nok. Endvidere skulde Fordeling ikke være tilladt i en Sag, hvor »ved Nam eller Vurdering nogen kan søges«¹. Dette sidste har det formodentlig været vanskeligt at fastslaa paa Forhaand, og vist er det, at Fordeling stadig vedblev i stort Omfang at iværksættes². Man har i Praxis ment at have en stærkere Klemme paa Debitor ved at bibringe ham retslig Inhabilitet. Men til Gunst for Om sætningens livet, og i det Hele til at skabe Lethed og Sikkerhed i Samhandelen, har det ikke virket.

Særlig har Regeringen fundet det utiltalende, at man kunde gøres fredløs for Gæld. Paa Lundenæs Slot var en Mand sat i Fængsel, der var gjort fredløs for en Gældssag og siden dømt fra Halsen. Lensmanden forespurgte hvordan han skulde forholde sig mod ham, og fik det Svar, at han skulde

¹ Secher: Forordninger, 1. Juli 1623 art. 7, S. 38 f.

² Secher: Vitterlighed 75.

lade ham komme ud af Fængslet, hvis han var saa formuende at han kunde i nogen Maade stille Sagvolderen tilfreds, eller ogsaa i anden Maade forholde sig med ham, som kristeligt og ret kan være¹.

Overfor Bønder, der resterede med Landgilde, var man gaaet frem paa sædvanlig Maade med Fordeling og Mandhelgløsbreve. Endnu 1590 blev det indskærpet, at denne udførligere Vej skulde følges². Tyve Aar senere havde Regeringen gjort den Erfaring overfor Kronborg, Frederiksborg og Abrahamstrup Len, at det i Længden var til Bøndernes største Skade og Fordærv, at de først skulde fordeles, inden man ved Dom til Nam kunde faa Fyldestgørelse af deres Bo, hvorfor det bestemtes — »uanset Loven formelder uden Tingsdom ei at maa tages Nam« — at Lensmændene strax efter at Bonden var paa mindet, kunde lade udpante for Landgilden hos ham³.

I sine Afgørelser synes Regeringen at have vist den haardeste Haand, naar den mærkede mindste Tegn til Opsætsighed eller Komplot. Saaledes vare Bønderne i Ravnsborg Len af Uvillie over en i den nye Mønt omsat Pengeafgift kommen i Restance med deres Landgilde, og Lensmanden forespurgte, hvad han skulde gøre med alle disse fredløse. Herpaa fik han af Frederik II det skarpe Svar, at han skulde opspørge alle de fredløse, og de, som ikke havde erhvervet Fredebrev, skulde han lade stille for Retten, tage Dom over dem og lade den udføre, altsaa straffe dem paa Livet⁴.

¹ Brevbøger 22. Febr. 1596 S. 596. Dagen derefter faar Enken efter en Byfoged i Køge af Regeringen den Gæld eftergivet, som hendes Mand var bleven skyldig paa sit Regnskab, da hun sidder i stor Armod og Gæld med mange uopfødte Born. S. 598 f.

² Frdg. for Laaland-Falster 15. Aug. 1590 art. 5, Secher II 570.

³ Missive 24. Okt. 1610. Secher: Forordn. III 287 f. For Skatter har der ogsaa kunnet pantes, se Brev 28. Sept. 1569 til Bønderne i Fyens Stift, hvis Lægsmænd havde vægret sig ved at pante Bønderne, naar disse ikke ere fordelte ved Loven; Lensmændene skulle udpante de forsømmelige Lægsmænd og stævne de ulydige Bønder for Landsdommeren, Brevb. S. 509.

⁴ Brevb. 7. April 1580 S. 82, jfr. 30. Nov. 1579 S. 776.

Institutet Fredløshed var udartet, fordi man ikke skelnede mellem de Sager, der foranledigede denne Straf og Tvang. Men dette stod atter i Forbindelse med, at der i Fortiden saa lidt var gjort Forskel mellem, hvad der falder os nulevende saa naturligt, civile og kriminelle Sager. Som i fjerne Tider var endnu gennemgaaende al Paatale lagt i den Privates Haand; som Regel indtraadte kun ved grovere Forbrydelser offentlig Forfølgning, i alt Fald jævnsides med den private.

Det blev en Indledning til en forandret Holdning, da man begyndte at hævde en Forskel mellem ærlige og uærlige Sager.

I Jyske Lovs Fortale hedder det, at Loven skal være »ærlig«, hvad der gengiver det i Kilden (Gratians Dekret) brugte Udtryk »honestus«¹. Det er første Gang, at Ordet viser sig i Danmark; i Provinslovenes Text findes det ikke. I den følgende Del af Middelalderen fandt det stærk Indgang i forskellige Betydninger. En af de første Gange da der i Lovgivningen fremtræder en Forskel mellem ærlig og uærlig Sag, er i Christian II.s Haandfæstning, da de Adeliges Fredkøb fastsættes til 20 lødige Mark, men kun for ærlig Gerning (se S. 413), hvad der gentages i de følgende Haandfæstninger². Siden Middelalderens Slutning findes det da ogsaa i Domme fastslaet, om den øvede Gerning var ærlig eller ikke, især ved Manddrab³. Ved Spørgsmaalet om mandhelgløses Begravelse skelner Regeringen 1592 mellem de for ærlig Sag eller for ubekvem og uærlig Sag fordelte (S. 407).

Forskellen mellem ærlig og uærlig Sag, ligeledes til Dels Forskellen mellem hvad vi vilde kalde privat og offentlig Sag,

¹ L. Holberg: Kong Valdemars Lov 82 f., Dansk og fremmed Ret 47.

² Jfr. ogsaa Reces 1558 art. 18: ingen, der er domt for uærlig Sag, maa stedes til Vidnesbyrd (IV 262).

³ Landstingsdom fra Norrejylland 1466: har Severin Jensson slaet Stig Pedersen ihjel i Fred og Dage (Lejde), da er det gjort med Uære og er æreløs Gerning (Danske Mag. 1. R. VI 127); Tingsvidner om at der den Dag, han blev slaget og anden Dag til Aften endnu var Fred og felig Dage (Repert. Diplom. 2. R. Nr. 2043). Danske Mag. 4. R. I 149 (1545): 4 Manddrabere svorne fredløse og domte æreløse.

vilde vel i en Del Tilfælde falde sammen med Forskellen mellem 3 Marks og 40 Marks Sager. Men i den Henseende var der ogsaa ved Overgangen til den nyere Tid indtraadt en Forandring. En Række Bøder paa 3 Mark medførte nemlig en langt stærkere Begrænsning af en Mands Handleevne end den, der indtraadte ved Tabet af Mandhelg; den berøvede ham ogsaa hans Ære og nærmede sig derved til at have en Virkning som den, en Domfældelse som fredløs havde.

Den, som fremsatte Beskyldninger mod Andenmand, som han ikke var i Stand til paa Tinge at føre Bevis for, ifaldt en Bøde paa 3 Mark, og det samme var Tilfældet med den, som mod nogen anvendte Skældsord, der angik hans Ære. Man kan ved Overgangen til den ny Tid mærke en stadig stigende Følsomhed for Æresangreb, og Bødens Størrelse gav Anledning til at senere Tremarksmand blev et staaende, næsten legalt Udtryk for en dømt Injurierende. Det synes dog næppe anvendt før i Christian IV.s Tidsalder. Derimod skriver en anden Betegnelse sig fra Christian II.s og Frederik I.s Tid; den som fordeltes i Æressager, blev Mindremand.

Den første Gang¹, Ordet vides anvendt i en Dom, er vistnok da paa Herredagen i Aaret 1530 Biskop Jens Andersen Beldenak »for sine ubekvemmelige og uredelige Ord« dømtes til at bøde til hver af Sagsmændene 3 Mark »og derfor at være Mindremand«².

Den domfældte ophørte at være *Mand des bedre*³, han blev

¹ Det er urigtigt, naar man har villet finde »Mindremand« i den her angivne Betydning allerede i den gamle Gaardsret art. 5. Efter at det her er nævnt, at Knabe (Ridderens Svend), naar han forsømmer sin Vagt, straffes paa sin Formue, nævner Artiklen, hvordan den mere underordnede skal straffes (æn faller mynnæ man for slicht), nemlig med en Straf paa Kroppen. Paa lignende Maade har Frederik II.s Gaardsret art. 14 en Bestemmelse om Straf for Ukvemsord (Tyv, Forræder osv.); er han ædel eller uædel, værhaftig eller Smaasvend, bliver han den samme Mand; er han mindre Mand (var.: Hirddreng, Hyrdedreng), hudstryges han. Rosenvinge, Love V 25, 39, Secher: Forordninger 1562, S. 189.

² Pontoppidan: *Annales eccles. Dan.* II 853.

³ Dette ogsaa i Sønderjylland almindelig brugte Udtryk — Flensborg o. 1200: wære ey thyys bæthær man (C. Nyrop: *Gildeskraaer* I 8), Haderslev, 1641: ey vere Mand disbedre (Stemann: *Schleswigs Gerichtsverfassung* 19)

Mand des værre og havde tabt al borgerlig Agtelse; først naar han havde forsonet sig med Anklageren ved en Æreserklæring og endvidere fyldestgjort for det ham ved Dommen paalagte, kunde han vente at faa et Opreisningsbrev af Kongen og derved naa tilbage til sin tidligere borgerlige Stilling¹.

En Dom, der lød paa en Tremarks Bøde, kunde altsaa have en tvetydig Karakter. Den kunde alene paalægge den dømte at betale denne mindre Bøde, men den kunde ogsaa plette hans Ære og ændre hans borgerlige Stilling. Vi finde derfor, at Domstolene ofte maa udtale, om de idømte 3 Mark ere af den ene eller anden Art. Den stridslystne adelige Fru Anne Lykke vilde hævde, at Lensmanden Korfits Viffert var rammet paa Æren, fordi han var dømt til 3 Mark for at have tilbageholdt hos sig en fredløs Mand, men Landstinget udtaler, »at Dommen kunde udi ingen Maade skade eller forhindre Korfits Viffert paa Ære, Lempe, Rygte eller Mandheld i nogen Maade². En Del Bønder under Mogens Svabe var for ulovlig Skovhugst bleven idømte en Bøde paa 3 Mark hver, og de var herover gjort fredløse. Herremanden gik omsider ind paa at betale for dem, men da han vilde have Dom for, om det var ærlige eller uærlige 3 Mark, dømte Herredsfogeden, at de 3 Mark var uærlige Bøder. Dette vilde Mogens Svabe ikke finde sig i, og Sagen gik da videre helt op til Rettertinget, som dog stadfæstede, hvad Herredtinget og Landstinget havde dømt³.

Det her fremdragne tjener formentlig ogsaa til at belyse en gammel Beretning om hvorledes Christian IV.s sunde Sans og Retfærdighedsfølelse lagde sig for Dagen i hans unge Aar. Prinsen deltog jævnlige i Afgørelsen af Retssager, og i Aaret 1591,

— er i de plattyske Lavsartikler for Københavns Guldsmede 1429 blevet til: unde den knecht schal men vor knecht de beten nicht holden . . . vor knecht des de beten nicht holden (art. 6, 8, Nyrop II 66 f., smlgn. I 539 art. 27). Denne Betegnelse, der ikke synes at have noget tilsvarende paa Tysk, er af C. Nyrop urigtig forklaret som den, der ikke bøder (II 595).

¹ Hvorledes en Dom for usand Beskyldning eller Skældsord kunde føre videre til Fredløshed, se Brevb. 21. Juli 1621 S. 131, 28. Aug. 1621 S. 160.

² Rosenvinge: Domme II 134 f. (1571).

³ Secher: Domme 1. Juni 1613 S. 401 ff.

da han kun var 14 Aar gammel, kom en modbydelig Sag for Rettertinget. Tre Brødre Friis havde uden fjerneste Anledning en Aften paa Viborg Gade overfaldet den unge Peder Skram, der var dem ubekendt; de havde afhugget hans højre Haand, og desuagtet vedblev de at angribe ham, saa at den venstre Haand saaredes og han i det Hele blev mishandlet. Under Voteringen om Sagen skal der af nogle Rigsraader være faldet Ytringer om, at man ikke burde ved Dommen gaa for strængt tilværks. Paa Prinsens Spørgsmaal om der ikke i Lovene var sat Straf for saadan Gerning, skal Kansleren Niels Kaas have sagt, at i Følge Skaanske Lov skulde der for Afhugning af en Træls Hænder bødes 3 Mark. Da udbrod Prinsen: »Saa skal da Trælle i Skaane have større Ret end en Adelsmand i Jylland? Er dette, som disse anklagede have gjort, rette og oprigtige Adelsmænd anstændigt, som skulle have mere Dyd og Ære i Hjertet end til at begaa slig en grov Misgerning? De skal derfor miste deres Ære og bøde deres 3 Mark.«

Hvis Fortællingen gaar ud paa, at Skaanske Lov (VI 1) er den eneste af vore Love, som omhandler en saadan Forbrydelse, er dette urigtigt, da Jydske Lov III 25 angiver Straffen for i en Købstad at hugge begge Hænder af en Mand, og dette maa den kyndige Niels Kaas have vidst; han havde tilmed forestaaet Offentliggørelsen af en ny Udgave af Jydske Lov. Men Beretningen lyder jo kun paa, at Artiklen i Skaanske Lov er bleven nævnt af Kansleren, og dette har Traditionen husket, fordi de af Loven nævnte 3 Mark er af Prinsen blevet opfattet som den i hans Samtid almindelige Bøde paa 3 Mark, der berøver Folk deres Ære. Og det er udelukkende Spørgsmaalet om Ærens Bevarelse eller Tab, hvorom Proceduren i denne Sag handler. Derfor kommer da ogsaa Rettertingets Dom til at lyde: Efterdi hver Adelsmand med adelig og ærlige Gerninger bør føre og fordedige sin Stadt [hævde sin Stand] . . . [bør Brødrene Friis] for saadan deres slemme Gerning at holdes og regnes for æreløse Mænd og ikke som Adels Folk at have gjort¹.

¹ Beretningen findes hos Slange: Christian IV.s Historie I 49. Kolderup-Rosenvinge har i en Afhandling i Histor. Tidsskrift 1. R. VI 309 ff. paavist, hvorledes Traditionen i sin Helhed stemmer med Dommen (den er trykt dér og i hans Gamle Domme IV 293 ff.), dog har han ikke bemærket, hvorledes Tilknytningen til Skaanske Lovs Regel netop bliver rimelig. — Om Sagen og de tre Brødre Friis henvises iøvrigt til Brevb. 27. Sept. 1590 S. 467, 20. Novbr. 1590 S. 497, 13. Febr. 1591 S. 542. Regeringen tilskriver i Juni 1594 Erik Friis, at han skal holde sig fra Ting, Stævne og andre Godtfolks ærlige Forsamling, da Kongen ellers vil lade ham straffe og hensætte paa et Sted, hvor han ikke kan anrette Uro, S. 313.

Det synes altsaa utvivlsomt, at ved den nye Tids Begyndelse Æresbegrebet er blevet stærkt fremdraget. De borgerlige Stænder have ladet sig paavirke af den kraftige Betydning, som Æren havde hos Adelen, men i det Hele synes moralske Begreber ofte stærkt at have blandet sig ind i de juridiske, der dog havde langt fastere Omrids. Dette viser sig saaledes i de mange Afgørelser, der gaar ud paa at Sagsøgeren eller den tiltalte dømmes til at være en Løgner¹, eller naar Dommens Udfald er, at den injuriende skal være den samme Mand, altsaa bære den samme Benævnelse, som han uden Grund har villet hæfte paa sin Modpart og hvorved denne vilde miste sin borgerlige Ære². Retsvirkningen af disse Domme var utvivlsomt, at den fældede blev Mindremand³.

Vi mærke endvidere, hvorledes Æresspørgsmaalet griber om sig, i den Opfattelse af en Fordelings Retsvirkninger, som nu kommer frem hos Adelsstanden. Det Tab af juridisk Handleevne, som paaføres den, der har mistet sin Mandhelg, formentes at indeholde et saadant Skaar i hans Ære, at en Adelsmand ikke kunde finde sig deri, og da Sager, der angaa Adeliges Liv og Ære, kun kunde bringes frem for Rigsraadet, vilde man ikke kunne anlægge en Sag om Fordeling af en Adelsmand ved de lavere Domstole. Endnu 1577 havde en Dom af Viborg Landsting udtalt sig i modsat Retning, men snart efter godkendtes den adelige Opfattelse ved en anden Dom af samme

¹ Reces 1558 art. 20 (Rosenvinge IV 262): den, der til Tinge sigter en anden for uærlig Sag og ikke kan bevise det, deles for en Løgner. En Dom af Aalborg Raadhus 1552, at Karen Lauersdatter bør at være en Løgner (Rosenvinge: Domme I 221). Fordelt for en Løgner, to Domme fra Ribe, Jydske Saml. 1. R. VI 137, 139. Danmarks Rigens Ret art. 7 (Danske Mag. 3. R. I 181, 201): for usandfærdig Sigtelse paa Tinge bøde til Kongen 3 Mark, til Bonden 3 Mark, og blive dertil Mindremand.

² Dansk Mag. 3. R. III 171 f.

³ Henrik Krummedige »har ladet Hans Fynbo gjort æreløs«; Kong Hans gaar i Forbøn for ham. W. Christensen: Missiver I 153 (1501). Frederik I.s Registr. 1532 S. 392, en Karl er dømt for uærlig Gerning, Venner tilbyde Guld og Penge, Kongen befaler, at han skal staa sin Ret, for at andre kan spejle sig i ham.

Ting, og fra den Tid af stod Reglen fast¹. Overfor Adelsmænd maatte man anvende en anden processuel Fremgangsmaade, nemlig ved Æskning, der ikke medførte nogen Inhabilitet for den dømte²; dog kunde Fordeling finde Sted overfor Adelige, der optraadte som Hjemmel (Garanter) for deres Bønder, men saaledes, at Dommen ikke berøver den i Sagen indtraadte nogen Ære. Mærkeligt er, at Selvejrbønder i denne Henseende stilledes paa lige Trin med Adelen, ogsaa de skulde — som Jordbesiddere — søges ved Æskning³.

Men hvor meget man end kan agte denne Fremdragen af Æren, har man dog Indtryk af, at Æren stundom for stærkt behandlede som Formuegenstand⁴. Dette var saaledes Tilfældet, naar nogen i et Gælds brev forskrev sig til Tab af Ære, hvis Betalingen udeblev; mod Retshandler af denne Art skred da ogsaa Regeringen ind⁵.

V. Var der efter Reformationen en stigende Strængthed i Straffebudene og i Anvendelsen af dem?

Det er vist ubestrideligt, at den reformatoriske Bevægelse bragte en Stigning i Befolkningens Kriminalitet. Saadant er vel altid Tilfældet, hvor revolutionære Rørelser foregaar, ikke

¹ Rosenvinge: Domme III 302 Anm., Secher: Vitterlighed 64 ff.

² Matzen: Rh., Proces 156 f.

³ Secher: Forordninger, 30. Juni 1589, II 541.

⁴ Brevb. 31. Mai 1592: en Borger i Aalborg faar en Debitor i Saltum dømt fra Æren, da han ikke har betalt til den i Forskrivningen satte Tid; han er rømmet, Øvrigheden skal hjælpe med at paagribe ham (S. 792).

⁵ Paa Laaland og Falster var man begyndt paa, naar en Gæld var forfalden, at give en ny Forskrivning om, at man, hvis man ikke betalte til en bestemt Tid, kunde forfølges for en Logner eller med Tab af Boslød. Dette forbydes ved aabent Brev 15. August 1590 art. 1. Secher: Forordninger S. 368 f. Den adelige, som ikke efterkom en under Æresforpligtelse givet Forskrivning om Indmaning, blev ikke derfor æreløs, men han kunde sættes i Gælds fængsel, Store Reces 1643 2-15-14. I Hertugdømmerne var det anderledes. Jfr. Axel Petersen: Om Indmaning, i Festskrift til Konrad Maurer 175 ff.

mindst, naar de stille enhver i Samfundet overfor et Valg og, samtidig med at bekæmpe den bestaaende Kirke, rokke ved en hel Stands økonomiske Forhold. Men ogsaa den Frihed, som Reformatorerne havde paa Tænkningens Omraade gjort sig til Talsmænd for, maatte let føre til en Tro paa, at enhver selv bedst kunde dømme om, hvad der var hans Ret og Pligt¹.

Det bliver endvidere hævdet, at det Tidsrum af hundrede Aar eller mere, der fulgte efter Kirkeomvæltningen, var betegnet ved en langt strængere Straffelovgivning og ved et stigende Tal af blodige Straffe, sammenholdt med Forholdene i det katolske Tidsrum. Dette forekommer mig at indeholde et urigtigt Syn paa denne Tidsalder.

Det maa for det første bemærkes, at en Skærpelse af Straffelovene og en Haardhed i deres Anvendelse allerede var indtraadt før Kirkeforandringen, nemlig i Christian II.s Love², der vise en udpræget Tilbøjelighed til ved skarpe Midler at rense Folket for dets Brist.

I Aarene strax efter Kirkeforandringen var der en Tilbøjelighed til ved kraftige Bestemmelser og stærk Indgriben at skabe Ro i Samfundet og fast Orden, saaledes som det mærkes i den københavnske Reces 1537. Men allerede to Aar efter var man nødt til at erkende, at mange af samme Artikler findes at være den menige Mand »for meget for stræng eller for besværlig«, hvorfor en ny Reces udkom i Odense³. Det maa være efter denne og de følgende betydningsfulde Recesser, at Regeringen især maa bedømmes.

Allerede Christian II havde søgt at bekæmpe den Hævnfølelse, der gerne greb Slægten, naar et Manddrab forefaldt; han ophævede baade Pligten for Manddraberens Slægt til at bidrage

¹ P. Johansen har nylig belyst dette for Estlands Vedkommende i en lærerig Indledning til »Revaler Geleitsbuch-Bruchstücke, 1365—1458« (Reval 1929): Aarene efter 1525 (især Trediverne) — udtaler Forf. — bragte en stor Stigning i Kriminalitet. Der var paa Landet en Sædernes Slappelse, en Følge af Reformationens Retning mod Frihed, som af Bondestanden endnu nærmest helt misforstodes (S. XX, XXII).

² Jfr. Allen: De tre nordiske Rigers Historie III 2. 22.

³ Rosenvinge: Love IV 190 ff., jfr. art. 2: besluttet og formildet.

til Mandeboden og fratog den dræbtes Slægt Ret til at faa Andel i den ydede Mandebod. I samme begrænsende Retning gaar ogsaa Christian III.s Reces, der dog paalægger Slægten at deltage fuldt i Mandeboden, naar Manddraberen flygter¹.

Om Straffen for Manddrab udtales det i den for nylig udkomne Fremstilling af det 16. Aarh.s Historie, at hidtil kun Drab under særlige Forhold var blevet straffet med Døden, nemlig naar det var begaaet i Skjul eller var forbunden med Brud paa Tingfred, Hus- eller Kirkefred, men nu blev det Regel, at man ogsaa mistede Livet for almindeligt Manddrab². Dette beror paa en Mistydning af Recessens Ord. Den udtaler, at »naar Købstadmand eller Bonde gør nogen Manddrab . . . og Manddraberen gribes, da bødes Liv for Liv« og Manddraberen's Hovedlod forbrydes halvt til Kongen, halvt til den døde's Arvinger. Ordet »gribes« maa tolkes paa sædvanlig Maade om, at Drabsmanden tages paa færsk Gerning, under selve Drabs-handlingen eller dens umiddelbare Fortsættelse, saaledes, at Sagen er vitterlig, og Modsætningen dertil nævnes i den følgende Del af Artiklen: »dersom Manddraberen og hans Medfølgere undkommer, da skulle Sandemænd derom skille, og sværge de hannem fredløs, da skulle vore Fogeder og Embedsmænd lade rette over hans Hals«.

Om denne Bistand af Øvrigheden vil der strax blive talt. I sin Fremstilling af Retsfølgningen er Artiklen ikke naaet længere end til, at Sandemændene have svoret Drabsmanden fredløs. Men først derefter indtræder Forhandlingerne med den dræbtes Slægt, eller rettere, først nu komme disse offentlig frem, og deres Resultat vil i de allerfleste Tilfælde gaa ud paa, at Drabsmanden køber sig Fred ved at betale Mandebod. Dette formoder Recessen ogsaa, idet den faa Linier efter det oven anførte udtaler: »dersom nogen Manddraber køber sig Fred og Bod til hos os og den døde's Venner.« Men naar et Forlig er ind-

¹ Christian II.s Landslov art. 62 (S. 33). Reces 1537 art. 7 (S. 176). Stemann: Retshistorie 656. Matzen: Rh., Strafferet 97.

² Hans Lund i Det danske Folks Historie IV 145 (her staar mindre rigtigt »paagribes«).

gaaet, vil lige saa bestemt i næsten alle Tilfælde Fredkøb finde Sted og et Fredebrev fra Kongens Side blive givet. Dette er den staaende Praxis, bevist ved mange Hundreder af Optegnelser om Drabssager og fældede Domme, saavel som af talrige Breve i »Kancelliets Brevbøger«.

Om Øvrighedens Hjælp hed det (1537): »da skulle vore Fogeder og Embedsmænd »lade rette over hans Hals, ihvor de ham derefter kunne overkomme, og alt hans Hovedlod, Halvdelen til os og anden Halvdelen til den dødes næste Arvinger«. Denne drabelige Regel faar to Aar senere en mere spagfærdig Form om, at »naar Eftermaalsmanden kommer og klager det for vor Lensmand«, skal denne rette sig efter at straffe derover, forudsat at Manddraberen hører ind under Kronen, men det ventes, at Adelen paa lignende Maade vil straffe dens Tjenere. Endnu skal erindres om, at de omhandlede Lovkilder kun angaa Borgere og Bønder, ikke Adelstanden.

Disse Bestemmelser¹ og tilsvarende i de følgende Love vise klart, hvor begrænset den Hjælp var, som den Private kunde vente fra Øvrighedens Side. En Fogeds Stilling var uanselig, og han var altfor lidt støttet ved ydre Midler; det maatte være Lensmanden, som greb ind, men han turde ikke optræde udenfor sit begrænsede Omraade, og indenfor hans Len kunde der ligge Birker og Herregaarde, ved hvis Grænser al hans Magt hørte op. Vi ser derfor stadig Private, der paatalte et Drab, erhverve sig et Kongebrev, der tillod dem at henvende sig ogsaa til andre Lensmænd, og disse anmodes om at staa dem bi ved deres Eftersøgning, men altid forudsættes det, at den private selv henvender sig til Øvrigheden, og overalt vil der møde ham en Hindring i den filtrede administrative Udstykning, foruden i de mange Hensyn, som Folkets Fordeling i Stænder gav Anledning til.

Overalt er det den forlangte Betingelse for, at et Fredebrev kan gives, at Frænderne først er stillede tilfreds. Kongen kunde fra sin Side nægte, at Drabet paa denne Maade lod

¹ 1537 art. 7, S. 176; 1539 art. 1, S. 191.

sig sone, og han kunde lade Øvrigheden rette over Manddraberen, fordi hans tidligere Liv eller ogsaa Gerningen selv gjorde en Benaadning utilraadelig eller uretfærdig.

Det er saaledes ganske urigtigt, naar det om denne Tidsalder siges, »at det især henimod Aarhundredets Slutning blev almindeligt, at Dødsstraffen gennemførtes«. Det strider jo ogsaa mod Regeringens stadige Klager over at man underhaanden sluttede Forlig uden at Sagen kom for Domstolene. Det beror ligeledes paa en Misforstaaelse, naar det i Tilknytning til den forannævnte Udtalelse¹ videre hedder: »Mens der tidligere ved Fredløshedsdomme var tilstaaet den domfældte en Rømningsfrist, var der efter Reformationen givet Tilladelse til Fængsling paa Mistanke, naar den sigtede ikke stillede Borgen for sig, og i saa Fald faldt Rømningsfristen bort.« Det vil af den her foreliggende Afhandling ses, i hvor talrige Tilfælde en fredløs uagtet den faldne Dom ubekymret undlod at rømme. Det var en fra Middelalderen bevaret Regel, at man ikke turde fængsle nogen, medmindre han var grebet paa færsk Gerning eller han var fældet paa Tinge. I Christian III.s Haandfæstning bliver denne Regel udtalt alene om de Adelige². Dette vil dog kun sige, at der i »Grundloven« ikke fandtes nogen almindelig Bestemmelse derom, derimod paa ingen Maade, at det var overladt Øvrigheden vilkaarligt at tage Bestemmelse om en Borger eller Bonde kunde fængsles eller ikke. Lensmand og Foged var ikke bundne af, at de to nævnte formelle Forhold var tilstede, men disse Mænds Ansvar for at have anholdt en uskyldig vedblev at være det samme, og at fængsle en Mand uden fornøden Grund var fremdeles en saare betænkelig Sag, der gav et stort Ansvar, saaledes som det fremgaar af mange fældede Domme. I disse Retssager bliver vedblivende den gamle Sætning og Lovkilderne fra ældre Tid paaberaabt³. Desuden udtaler Reces 1558 art. 45

¹ Det danske Folks Historie IV 146.

² Haandfæstning 1536 art. 12, Geh. Arch. Aarsb. II 85 (nogen Riddermands Mand).

³ Rosenvinge: Domme II 130 (1541), Secher: Rigsraadets Domme II 67 (1596), jfr. I 254.

udtrykkelig, at et Herskab ikke kan lade nogen Bonde fængsle uden i Sager, der angaa Liv, Lemmer eller Ære eller naar han truer nogen med Fejde, Brand eller lign., og selv i disse Tilfælde ikke naar han stiller Borgen¹. En Rømningsfrist for den fredløse vedbliver da ogsaa stadig at være gældende².

Tyveri var lige siden Oldtiden betragtet som en af de styggeste Forbrydelser, og Tyvens Straf var, naar det stjaalnes Værdi oversteg en halv Mark, Galgen. Denne Bestemmelse var uforandret gældende, og den gentages i nye Love, men dog brød en mildere Betragtning sig Vej, støttet af økonomiske Hensyn.

En i Nederlandene paa denne Tid udstedt Forordning udtaler: Fængsel er for Undersøgelse, ikke for Straf. Ja, saadan havde Opfattelsen været i alle Lande og saadan var den i Danmark. Der var altfor kostbart at bygge Fængsler og holde dem i brugbar Stand, men endnu dyrere at underholde Fanger og Vogtere af dem. I Danmark findes for Øjeblikket halvandet Tusinde Straffefanger, foruden de foreløbig anholdte eller fængslede, der vel naa op til det dobbelte Tal. I den senere Halvdel af det 16. Aarh. har der vel i det danske Rige været en Snes Fanger for Livstid (især Statsfanger) og af andre fængslede vel et Hundrede eller to. Paa Lensmændenes Gaarde kunde der være Varetægtsfængsler for anholdte, først i den senere Del af Middelalderen var man i Købstæderne begyndt at bygge Fængsler af lidt større Omfang. I Herrederne maatte man ofte tinge den anholdte ind hos en Privatmand til Bevogtning, hvilket imidlertid indeholdt en stor Risiko for denne, da han, hvis Fangen undslap, efter Lovens Bestemmelser ifaldt den samme Straf, som denne vilde være bleven dømt til³. Man faar et Indtryk af, hvor vanskeligt det var at holde Fanger, ved at læse Christian IV.s Brev til Horsens om, at det vilde være besværligt for Byen at holde to Mænd, der var fængslede for Mened, i Fangenskab i

¹ Rosenvinge: Love IV 275.

² Reces 1547 art. 12 S. 221, Rosenvinge: Domme III 113.

³ Jydske Lov II 63: »bötæ allæ brötæ, thær han görthæ« og dertil 40 Mark til Kongen, 40 Mark til Bonden. Udgaven af Loven fra 1590 har: »böde alle de Böder«, hvad der kunde se ud som et begrænset Ansvar.

saa langsommelig Tid, indtil en Herredag blev berammet. hvorfor han forlanger dem sendte til Københavns Slot (1597)¹.

Om man end i Middelalderen kendte den Straf at arbejde som Fange i Jern, er det først paa Frederik II.s Tid, at den fik en stærkere Anvendelse, og det skyldes Regeringsraadet under Christian IV.s Umyndighed og fremfor alt Kongen selv, at man forlangte vagabonderende Dagdrivere og andre Løsgængere, ligesom ogsaa Forbrydere sendte til København for her at arbejde i Jern paa Holmen eller paa Galejerne, eller ogsaa for at deltage i Bygningen af Skanser, Fæstninger og Slotte². Fremfor alt skyldes det denne Konge, at Tvangsarbejde blev den mest anvendte Straf og Bremerholm et almindeligt Straffested³.

Der udgik 25. Marts 1601 et Missive til samtlige Lensmænd om, at Kongen har erfaret, at de af Kronens Tjenere, som ere blevne forfulgte for grovt eller ringe Tyveri, ofte blive strax dømt fra Livet og rettede; derfor forordner han, at saadanne Misdædere, naar Tyveriet er begaaet mod andre Kronens Tjenere, skulle sendes tillige med Dommen til Københavns Slot, hvor de for deres Misgerninger og Forseelser skulle tvinges til at gøre grovt og tungt Arbejde enten for deres Livstid eller som deres Forseelse kan være til. Han slutter med at udtale, at Lensmændene ikke maa befatte sig med Misdædere, som tilhøre Adelen eller som denne og dens Tjenere lader forfølge⁴, Kongen vil aabenbart ikke gribe ind i Adelen Rettigheder og tilegne sig en Arbeidskraft, hvortil Adelen havde større Ret.

Senere greb Kongen djærvere ind med samme Maal for Øje. I Forordng. 14. Mai 1636 art. 2 udtaler han sin Dadel over, at der paa flere Steder er fældet strænge Straffe for ringe Tyveri — man véd jo dog, at i Kong Valdemars Tid havde en

¹ Brevbøger 4. Juni 1597, 165. Herredagen blev først holdt i Juni 1598.

² Jfr. Hist. Tidsskrift 10. R. I 11.

³ Fr. Stuckenberg: Christian IV.s Tugt- og Børnehus, i Nord. Tidskr. f. Fængselsvæsen. VIII (1885) 67 ff. Stuckenberg: I Bremerholms Jern, i Hist. T. 6. R. III 666 ff.

⁴ Secher: Forordninger III 139.

halv Mark mangefold højere Værdi; derfor forordner han, at man ikke maa straffe paa Livet for et første Gang begaaet Tyveri eller for ringe Tyveri. I alle de Tilfælde, da Dommen lød paa Livsstraf eller til Fængsel og Jern, skulde de dømte sendes til Bremerholm, dog skulde den bestjaalne paa sædvanlig Maade have Igæld, Tvigæld og hvad Loven ellers tildeler ham. Ved Adelenes Friheder — siger Kongen — vil han ikke røre, men efter den i Tidernes Forløb foregaaede Forandring af Værdier vilde det være ubilligt, at et Menneskes Liv agtedes saa ringe, og han vil derfor ikke tilstede, at der paa Adelenes Grund straffedes paa Livet for ringe Tyveri. Hvis de Adelige selv ikke kunde holde de dømte til Strafarbejde, vilde de kunne sende dem til Bremerholm¹.

Af hvad der foran er paavist vil det fremgaa, at der var sket store Skridt i Retning af, hvad man i Nutiden vilde betegne som Humanitet, baade i Lovgivningen og i den praktiske Anvendelse af Straffemidlerne. Og hvad der var sket ved de nævnte to Forbrydelser kan vist iagttages i det Hele ved Udøvelse af Straffemyndigheden. Som det mørke Punkt i Øvrighedens Holdning og i Straffedommene maa for vor Tids Opfattelse Hexeprocesserne staa; ved dem var en misforstaaet Psychologi gaet Haand i Haand med en vrang religiøs Nidkærlighed. Det var ogsaa Tanken om at værne Religionen, som førte til at opfatte — foruden Mord — som de egentlige Dødssynder Gudsbespottelse, Trolddom og Hor, det vil sige Krænkelse af den hellige Institution Ægteskabet. Om dem skal der altid uforstyrret holdes Rettergang, om dem kan der ikke tinges, og en Ansøgning om Benaadning erklæres for at være forgæves².

Der var dog en enkelt Krænkelse af Religionen, hvorom den

¹ Secher: Forordninger IV 664.

² Retsfølging skal have sin Gænge om »saadan Gerning, som Gud den allerhøjeste ej vil have ustraffet, som Guds Ords Bespottelse, Hor, Mord eller Trolddom med underløber«. Aabent Brev 23. Mai 1636 art. 5 S. 670, Kilde til Store Reces 1643 2-1-6. — Jfr. Holm- og Arsenal-Artikler 8. Mai 1625 I art. 7: Trolddom, Gudsbespottelse, Hor, Mord eller slige utvivlagtige Livssager (S. 232). Brevb. 11. Okt. 1621 S. 186: man skal tage Dom i Sagen (om Hor) og rette sig efter Dommen.

Tids Love efter Nutidens Opfattelse maa forekomme besynderlig milde, nemlig Mened. Efter det i Christian II.s Love givne Exempel indførte Reces 1537 art. 5 som Straf derfor Tabet af to Fingre, men to Aar efter formildedes Budet saaledes, at den, der for første Gang begik Mened eller aflagde falsk Vidnesbyrd, straffedes paa Gods og Penge efter yderste Formue; skete det for anden Gang ifaldt han samme Straf, men forvistes tillige af Landet¹; af den for tredie Gang skyldige afhuggedes to Fingre². Sammenholdt med vor Tids Love maa Bestemmelsen om Bødestraf forekomme mild³. Men her maa det erindres, hvor ødsel man paa hin Tid var med Anvendelsen af Eder, som udgjorde en Hovedbestanddel af Rettergangen, snart aflagte af Parterne, snart af de dømmende, endvidere, hvor lidt man da forstod at skelne mellem, hvad man havde erfaret umiddelbart gennem sine Sanser og hvad man var naaet til gennem Slutninger. Man mærker i Lovene Forsøg paa at finde den rette Bestemmelse af, hvad der var et falsk Udsagn, og tilsidst fastslog Recesen 1558 art. 16, at falske Vidnesbyrd skulde straffes med Tab af to Fingre og desuden Tab af Boslod, men at Bestemmelsen ikke gælder Eder af Sandemænd, Ejere, Nævninger,

¹ H. Matzen gengiver Udtrykket ved »forvistes af Riget« (Rh., Strafferet S. 156). Her maa dog sikkert »Land« tages i sin gamle og da endnu stadig anvendte Betydning af Provins, hvad der bekræftes ved at Forbrydelsen tænkes begaaet endnu en tredie Gang, hvilket ikke vilde passe paa en af Riget forvist. Den følgende Artikel 3 har en tilsvarende Straf for anden Gang begaaet Hor (»forvises af Landet«), men nye Straffe for den for tredie Gang begaaede Forseelse.

² Christian II.s Landslov art. 68, for Købstæderne art. 24. Reces 1537 art. 5, 1539 art. 2, 1547 art. 8, 1551 art. 13, 1558 art. 16, Rosenvinge: Love IV 56, 90, 174, 191, 218, 243, 261.

³ I Straffeloven af 1866 er Straffen for Mened Straffearbejde fra 2 indtil 10 Aar. Om denne Bestemmelse, ligesom om den foreslaaede ny, udtaler Straffelovskommissionen af 1917, at den ikke »hviler paa den Betragtning, at der ved Mened foreligger en Krænkelser af den Ærefrygt, der skyldes Gud, men paa det Synspunkt, at der foreligger en Krænkelser af den Pligt til at tale Sandhed, som Retsordenen af Samfundshensyn i visse Tilfælde maa kræve overholdt med Strafansvar«. I det 16.—17. Aarh. var sikkert en anden Opfattelse raadende.

Oldinge, de rammes af mindre Bøder. Stadig maa Regeringen indskærpe, at man stiller Spørgsmaalene til de sværgende rigtigt¹.

Iøvrigt maa Regeringen have næret Tvivl om man i Praxis rigtigt efterkom Budet om Tabet af de to Fingre. Christian IV forlangte, at der hvert Aar indsendtes Fortegnelser over dem, der for falsk Ed var bleven fældet paa deres Fingre. Kongen stræbte desuden efter at faa den farlige Benægtelsesed afskaffet; den maatte ikke aflægges af nogen, førend Dommeren havde tilfundet ham at værge sig ved Ed².

Det vilde være urigtigt at antage, at Lovenes hyppige Anvendelse af Dødsstraf i ringeste Maade svarede til denne Strafs Virksomhed i det praktiske Liv. For alle Forseelser, der bragte Staten eller Samfundslivet i Fare, vidste man kun at sætte Død som Straf, selv om Faren var fjern. Tabet af Hals var en staaende Straf for Forsømmelse af militære Pligter (Undladelse af Vagthold, Søvn paa Post, Forglemmelse af Felt- raab) ligesaa for Falskmønteri, for Forhugning af Skove paa Læsø (»besynderlig i saa drabelig en Sag, der et Lands Velfærd hænger paa, som det gør med Skoven paa Læsø«³). Der kunde ligeledes trues med de strængeste Straffe i saadanne Forhold, hvor der var Vanskelighed ved at udpege den skyldige eller at paase Overholdelsen af administrative Bud (Vildttyveri, Toldsvig, falsk Vægt og Maal). Der vil i Anmærkningen nedenfor⁴ findes et rigt Maal af Exempler paa, hvorledes de strænge,

¹ Frdg. 31. Marts 1635 art. 5 S. 633.

² Brevb. 16. Dec. 1629 S. 837. Jfr. Frdg. 1635.

³ Diplom. Vibergense 241 (1544).

⁴ Vildttyveri. Reces 1558 art. 67 (S. 284) tillader at føre den paa fersk Gerning grebne Vildttyp til Tinge og her udstinge hans Øjne. Det er mig ikke bekendt, at denne Straf nogensinde er bleven anvendt. Brevb. 7. Mai 1587 S. 727: en Hind af Kongens Fredevildt er bedet, den skyldige skal forsværge Riget. 9. Dec. 1628 S. 584 f.: en paagrebet Krybskytte skal arbejde i Jern paa Bremerholm indtil videre. — Tyveri. 20. Juli 1625 S. 472: en Tyv er dømt til Galgen; han maa arbejde et Aars Tid i Jern paa Holmen og dermed være fri. 10. Okt. 1625 S. 515: en fra Livet dømt Tyv sendes til Frederiksborg for indtil videre at arbejde i Jern. 29. Okt.

idømte Straffe af Regeringen bleve omsatte til lempelige Ydelser eller endog helt eftergivne.

I saadanne Retssager, hvor den begaaede Forbrydelse foruden Dødsstraf eller Landflygtighed medførte Tab af Formue eller Boslod, var det jævnlig Tilfældet, eller rettere sagt, det var en staaende Praxis, at Kongen lod den straffedes uskyldige, fattige Enke eller eftersiddende Hustru beholde disse Ejendele¹. Anderledes vilde Regeringen jo heller ikke handle, eftersom den idelig betoner som Kongens Pligt at tage sig af Enker og faderløse.

Til skaansom Fremfærd maatte Regeringen ogsaa føres ved dens stadige Behov for Tjenere og Fæstere, for Militære og fagkyndige Næringsdrivende. Den kunde jo stille gunstige Betingelser for Benaadning. En Bartskeer i Næstved kom for Skade at ihjelslaa en Mand og blev svoren fredløs derfor; Kongen benaader ham, men han maa ikke forlade Landet, og han skal være villig til at tjene Kongen, hvis denne behøver ham².

1625 S. 528: en Hestetyv er dømt til Galgen, han løslades, men skal forsværge Landet. — Militære Forseelser. 28. Aug. 1617 S. 245: en Soldat har forsømt sin Vagt, han forskaanes paa Livet, skal i 3 Aar arbejde som Fange paa Baahus. — Oprør. 10. April 1582 S. 470: i Præstø er 7 Mænd dømte fra Livet for Oprør mod Sognepræsten, de straffes paa Gods efter yderste Formue, 15. Mai 1584 S. 312: i Falkenberg 8 Mænd dømte fra Halsen for Oprør, de maa aftinge med Bøder efter yderste Formue. 10. Okt. 1585 S. 399: et oprørske Parti af Bønder i Blekings Øster Herred faar Livsstraffen eftergivet, men skal tinge med Lensmanden. 2. Sept. 1622 S. 420: to som modvillige fra Livet dømte Fanger maa afsone Sagen efter deres yderste Formue.

¹ Den fredløses Hustru eller Enken efter en henrettet beholder det forbrudte Gods: 1545, Danske Mag. 4. R. I 103; 1552, Brevb. S. 159, 1556 S. 43, 1559 S. 337, 1570 S. 577, 1575 S. 569, 1584 S. 193 f., 1626 S. 617.

1572, Moderen er brændt, Sønnen maa beholde det forbrudte Gods, S. 99. 1589, en Kvinde er henrettet, Børnene maa beholde Bosloddet, S. 298. 1621, en Enke er gjort fredløs for Mandens Gæld, saa at hun ikke tør være nogensteds, hun bør være fri for Tiltale, S. 223. 1567, en Enke er for Hærværk gjort fredløs, Kronens Krav eftergives, S. 223. 1574, en fredløs er bleven slaet ihjel, Kongen eftergiver hans Fader, hvad Sønnen var skyldig, S. 378.

² Brevb. 1562 S. 98.

En Skipper har ved Skibbrud sat en Ladning over styr og er dømt til at erstatte Skaden, hvad der ikke var ham muligt, eller ogsaa at miste Halsen; han benaades imod at tjene Kongen for Livstid som Baadsmand eller andet inden Skibsborde¹. Fire Bøsseskytter i Roeskilde have med dragne Værger overfaldet Borgere i deres Huse og ere blevne dømte fra Halsen; de to Hovedmænd henrettes, de to andre benaades mod at forpligtige sig til at blive her i Landet og tjene Kongen for Livstid².

Hvad der i den foran givne Undersøgelse er paavist turde godtgøre, hvor forsigtig man maa være i at drage Slutninger fra de for enkelte Tidsrum af Fortiden anførte talløse Manddrab; det gælder om at omsætte det forefundne baade i Nutids Sprogbrug og bedømme det ved Sammenligning med vor Tids Retsopfattelse, dersom man vil naa til en ret Forstaaelse af Tidens moralske Tilstande. Endvidere turde det være godtgjort, hvor varsom man bør være ved at slutte af Loves Paabud, idet de ofte komme til at afvige stærkt fra den af Regeringen og dens Embedsmænd øvede Praxis. Den Kongen i en stadig stigende Grad tildelte Ret til at øve den øverste Myndighed i Straffesager og til at benaade har utvivlsomt været et af de mange Forhold, der banede Vej for en Indførelse af Enevoldsmagten.

VI. De ved Enevældens Indførelse og ved Danske Lov indtraadte Forandringer.

Der var sat Grænser for Anvendelsen af Fredløshed som Straf, og især som Tvangsmiddel; den skulde hovedsagelig ramme egentlige Forbrydere. Samtidig var en dermed nær beslægtet Straf bleven hyppigere anvendt: Forvisning eller Udvisning. For at lære Folkets og Tidsalderens Psykologi at kende har det Interesse noget nøjere at betragte, af hvilke Grunde og til hvilket Øjemed en saadan Straf anvendtes.

I de ældre Tidens Samfund var Hævnfølelsen altid lurende,

¹ Brevb. 1564 S. 416.

² Brevb. 1574 S. 408.

og den havde en Dybde, som vor Tid kun med Vanskelighed forstaar. I Tilfælde af Manddrab havde Regeringen, som vi har set, paabudt, at Udsoningen med den dræbtes Slægt kun skulde paahvile Gerningsmanden, og at omvendt kun den, der paa-talte Drabet, fik Boden udbetalt. Regeringen stræbte i sin For-retningsgang omhyggelig efter at bane Vej for et Forlig og paa-lagde derfor Drabsmanden end ikke at komme Slægtninge af den dræbte for Øje, inden den endelige Afgørelse var faldet¹. Ofte afsluttedes Sagen med et af den paatalende eller fra begge Parters Side udstedt Orfejdebrev.

Der var i det Hele ingen Tiltro til, at en lidt Uret kunde blive glemt. En Student ved Universitetet var, da han var 12 Aar gammel, som Discipel i Aarhus Skole kommet til at saare en Kammerat med sin Kniv; inden Saaret var lægt blev denne angrebet af en da grasserende Blodgang og døde. Studenten, der havde gode Vidnesbyrd, vilde sikre sin fremtidige Bane, og ved Universitetets Kendelse blev det tilladt ham at søge Kald, »dog ikke i Aarhus Stift for at undgaa Skandale og holde over kristelig Disiplin i Kirken«².

Der var desuden stærk Formodning om, at Mindet om en forargelig Gerning, selv hvor der ikke fandtes nogen, der kunde fremtræde som skadelidende, stadig vilde bringe ny Forargelse. En døvstum Kvinde, der var mistænkt for at staa i Forhold til sin Stiffader, hvad der dog ikke kunde føres Bevis for, blev forvist til en anden Egn³. En Gejstlig, der betjente Prædikestolen i Aarhus, havde haft Omgang med sin trolovede faa Uger før

¹ Aabent Brev 6. Juli 1590 (Brevb. S. 400): Kongen giver fra sin Side frit Leide til næste Herredag til Peder Sandberg, der er Manddraber, efter at den paatalende ogsaa har tilstaaet ham Lejde; dog skal han i den Tid forholde sig »leidlig«, holde sig borte fra Omgang med den dræbtes Slægt og ikke i nogen Maade forgribe sig mod nogen. — Kongens Leidebrev for Eiler Kraufse, imod at han ikke forgriber sig mod nogen. Et Brev af Peder Brahe med Leide for Eiler Kraufse, dog skal han undgaa de Brahers Nærværelse og ikke komme i noget Hus eller Selskab, hvor de ere (Brevb. 1591 S. 640 Anm.).

² Kirkeh. Samlinger 2. R. I 11 f. (1563).

³ Brevb. 27. April 1625 S. 388.

Bryllupet; det forbydes ham paa Grund af den Forargelse, det vilde give, at betjene Menigheden i Aarhus, men han kan søge andetsteds hen¹. En Mand, der for rum Tid siden var for sin Forseelse af Kapitlet dømt fra sin Hustru, maa gifte sig paa andre Steder, hvor hans Lejlighed kan begive sig². En Kapellan i Viborg er for Lejermaal dømt fra sit Kald; han kan dog søge Præstekald andensteds, men ikke i Viborg Stift³. Et Slagsmaal i Roeskilde havde et Drab til Følge, 4 Skolepersoner havde deltaget deri og bleve svorne til Fred og Bod, det bevilges, at de maa søge Embeder i Kirke og Skole, men ikke indenfor Sjællands Stift⁴.

Saaledes var der sørget for, at Borgerne kunde leve uden Forargelse, Regeringen havde ved Udvisning fra By, fra Landskab og fra Riget stræbt efter at danne et mod gode moralske og statsborgerlige Formaal arbejdende Samfund. Man mærker ved flere af disse Afgørelser dog tillige en paa bibelsk Grundlag hvilende Frygt for, at Gud vil hævne sig paa Egnen eller Menigheden, paa Stiftet eller Landsdelen, hvis ikke Befolkningen udrenser sig for de syndige eller forbryderske Elementer, der har vist sig. En Frygt af denne Art ligger bagved de alvorlige Krav om at der intet forargeligt eller bespotteligt foregaar inden Skibsborde, hvor der til Ex. kunde være sat Dødsstraf for den, der nævnede Djævelens Navn, naar Skibet var under Sejl, eller stræng Straf for den, der bandede. Men især mærkes det i Regeringens Udtalelser, naar den vender sig mod usædelige Tilstande, der er kommet den for Orde, eller naar den bekæmper Forseelser og Forbrydelser, der synes at gaa i Svang⁵.

¹ Brevb. 30. Mai 1606 S. 435.

² Brevb. 21. Sept. 1625 S. 508.

³ Brevb. 16. Sept. 1627 S. 185. Jfr. C. T. Engelstoft i *Nyt theol. Tidsskrift* X 339 f.

⁴ Brevb. 28. Marts 1629 S. 675.

⁵ Aab. Brev 6. April 1582 til København om Løsagtighed: saa ubluelig bedrives . . . at Gud almægtigste til guddommelig Vrede og Straf maa opvækkes over Eders By og over vore ganske Lande og Riger. (Secher: *Forordninger* II 256 f.), Matzen: Rh., Strafferet 37.

Baade ved Udjagningen af fredløse og ved Udvisninger fra Landet kan man undre sig over, hvor lidt der toges Hensyn til Nabofolk eller andre Nationer, som jo derved udsattes for at modtage Personer, der vare farlige for Landefreden eller Samfundslivet. Den almindelige Opfattelse var imidlertid, at ethvert Folk kun havde at sørge for sit eget Tarv.

Efterhaanden var Tvangs- og Straffemidlerne voxet i Antal og kunde afløse de i Næringslivet altfor stærkt indgribende Bestemmelser om Mandhelgs Tab og Fredløshed. Især havde den lettere Adgang til Execution i Gods og Anvendelsen af Fængsler — ogsaa Gælds fængsel — virket, fremfor alt dog det i videste Grad anvendte Tvangsarbejde. Ogsaa nye korporlige Straffe var komne i Brug eller benyttedes i stærkere Omfang (Kagstrygning, Gabestok og meget andet).

Vi har skildret den Begrænsning i Anvendelsen af Dødsstraf, som var begyndt; den blev fortsat under de enevældige Konger. Der havde fra gammel Tid af ingen Betænkelighed været ved at lade Underdomstolene fælde Dødsdomme, dog var det i Købstæderne befalet, at i saadanne Sager Borgermester og Raad skulde »sidde Dom med Byfogeden«¹. Efter at Hexeprocesserne var begyndte, blev det paabudt, at Domme i disse Sager skulde stadfæstes af Landstinget². En vis Ængstelse hos de underordnede Ting kan dog mærkes, og den førte til »uendelige« Domme, hvis Ubestemthed gjorde Appel nødvendig. Regeringen maatte gribe ind herimod og ligeledes paamine om, at det var Øvrighedens Pligt at idømme den i Lovene foreskrevne Straf og at lade den udføre. Imidlertid havde Regeringen selv ved at følge den skaansommere Vej og ved at inddrage mange Tilfælde under sin egen Afgørelse fremmet den forsigtigere Holdning. Regeringen indrømmer da ogsaa, at »dersom nogen af vore Lensmænd eller Officerer formedelst Samvittigheden eller anden mærkelig og vigtige Aarsager kunde have Betænkende strax at lade ske Execution«, skal de have Ret

¹ Reces 1551 art. 5 (Rosenvinge IV 239).

² Reces 1576 art. 8 (Secher II 33).

til at anmode om en Resolution af Kongen¹. En Befaling om, at Domme, der lød paa Tabet af Liv, ønskedes indsendte til Kongen til Stadfæstelse, havde under Frederik III ført til en altfor almindelig Raadførsel med Regeringen, hvorfor Kongen 1667 bestemte, at dette var uforment, naar der forelaa forsættigt Drab eller anden saadan aabenbar halsløs Gerning. Derimod skulde alle Domme, hvorved nogen for Tyveri var dømt til Galge og Gren, indsendes til Kongen, for at han efter Sagens Beskaffenhed kunde tage nærmere Bestemmelse².

Ved Christian V.s Danske Lov skete der intet Brud med den foran skildrede Udvikling, men dens Lovregler lade os se, i hvilken Grad Mandhelgs Tab og Fredløshed nu staar som Rester fra en gammel Tid og ere bestemte til langsomt at dø bort. Ordet Mandhelig forekommer ikke i Loven, men den Begrænsning af en Mands Handleevne, der kunde naas gennem Fordeling, vedblev at bestaa. Den fordelte kunde dog nu optræde paa Tinge som sagsøgt (1-9-1), og han kunde møde i Rettergang som Sagsøger, hvis Modparten tillod det (1-9-5); han var beskyttet mod enhver personlig Overlast og kunde bevæge sig frit i Omgangslivet³. Efter at Danske Lov var givet, synes dog Fordeling at være bleven meget lidt anvendt i Praxis⁴. Fredløshed blev ikke afskaffet ved Danske Lov. Fredløse omtales i flere af dens Bestemmelser, men derved kunde jo forstaas de efter den ældre Lovgivning til Fredløshed dømte. Loven omtaler imidlertid ogsaa »at miste sin Fred« som gældende Straf. Naar D. L. 6-6-2 lader de i Manddrab medskyldige »miste deres Fred«, blev dette i alt Fald i Praxis tolket som, at de dømtes til Fæstning eller Tugthus⁵. Straffen for selve Manddraberen lød paa Livet eller, hvis han ikke grebes, at han »døm-

¹ Frdg. 19. Juni 1613 art. 2, Reces 31. Marts 1615 art. 39 (Secher III 410, 448).

² Brev til Lensmændene 28. Juni 1667, Sjæll. Tegn. XXXVIII S. 154.

³ Secher: Vitterlighed 84 f.

⁴ Secher I. c. 85: efter at der var givet let Adgang til at faa Execution uden foregaaende Fordeling, er det vist et stort Spørgsmaal, om Fordeling overhovedet har været i Anvendelse i Praxis efter Danske Lov.

⁵ Hesselbergs Juridiske Collegium, ved Dons, S. 297 § 318.

tes fredløs«, og i begge Tilfælde forbrødes hans Hovedlod, Halvdelen til den dræbtes Arvinger, Halvdelen til Kongen (6-6-1). Enhver forvist eller fredløs, som senere blev grebet i Landet, forbrød sit Liv (1-24-16).

Som subsidiær Straf indtraadte Fredløshed, naar nogen var dømt til fuld eller halv Mandebod eller til 60 Lod Sølv Bøder og ikke betalte disse inden 6 Uger; »da bør han at miste sin Fred, indtil han retter for sig« (1-24-13). Fredløshed kunde ogsaa indtræde naar 3 Marks Bøder ikke betaltes, men da kun hvis Dom var gaaet »for Ran eller anden uærlig Sag« og han var bleven Mindremand (1-24-15).

Den, som var dømt til at betale Mandebod eller de højere Bøder, var »ugild til at staa i nogen Ret og betjene den Bestilling, han haver«, indtil han betalte, og det samme var Tilfældet, naar nogen var dømt til ringere Bøder i ærlig Sag eller til noget at betale eller gøre og ikke rettede for sig, tillige skulde han bøde 3 Lod Sølv; naar han i disse sidste Sager ikke rettede for sig inden 6 Uger, kunde Vederparten lade ham gribe og fængsle, indtil han rettede for sig (1-24-13,14). Men yderligere kunde saaledes Tvangen i dette Tilfælde ikke gaa.

Det har sikkert ofte været en vanskelig Sag for Domstole og Øvrighed at omsætte Danske Lovs Tab af Fred til den nyere Tids Straffemidler¹.

¹ I Aaret 1798 blev Porcellænshandler Brabrandt for forskellige op-rørske Handlinger af Højesteret dømt til at have Ære og Gods forbrudt og til »at miste sin Fred«. Kancelliet var i Tvivl om, hvordan den sidste Bestemmelse skulde udføres, og forespurgte sig hos Højesteret, idet det bragte i Forslag, at Fangen paa offentlig Bekostning af Politiet fortes udenfor Riget, efter at der først var for den intet ejende Mand anskaffet nye Klæder for 50 Rdlr. og endvidere paa Grænsestedet udbetaltes ham andre 50 Rdlr. Dette billigede Højesteret. Collegialtidende 1798 S. 776 f. jfr. S. 750.

Nedgangen i landgilden i det 14. aarhundrede.

AF

C. A. CHRISTENSEN.

SOM en rød traad gaar der gennem Roskildebispens jordebog Sfra slutningen af det 14. aarhundrede en stadig klage over, hvor ringe godsindtægterne er i forhold til tidligere tider. Gang paa gang konstaterer bispens regnskabsfører med et suk den overordentligt betydelige nedgang i landgilden i forhold til oplysningerne i bispedømmets gamle jordebog, »træbogen«. For eks. meddeler han, at der i Hedinge gives 1 øre korn af hver øre terra in censu, men, tilføjes der, i bisp Niels' [1373—95] faders tid gaves der 3 øre korn af hver øre jord. Et andet sted, noterer han, at afgiften af Vester Egitsbjerg i gamle dage beløb sig til 96 mark gode penge, hvorpaa han udbryder: »Sed nunc! Quilibet [fæster] dat porcum excepto oldengæld«.

I og for sig er jordebogens klage forstaaelig. Den er, som den selv angiver, anlagt i aaret 1370, altsaa i den halvdel af det 14. aarhundrede, hvor Evropa hærgedes af en alvorlig, økonomisk krise, foranlediget, som det synes, af pestaarene 1348—1350. Heller ikke dengang er Danmark gaaet fri. Spørgsmaalet er imidlertid, hvor stor nedgangen i landgilden har været herhjemme. Vi ved, efter nogle undersøgelser foretaget af Erslev¹, at der paa Roskildebogens tid omkr. 1370 svarede $\frac{2}{3}$ —1 øre korn, i værdi lig $1\frac{1}{2}$ —2 øre sølv, af hver øre skyldjord. Men hvor stor var landgilden af et tilsvarende areal i tiden omkr. 1300? Efter Roskilde-

¹ Se herom senere s. 456.

bogens klagende oplysninger og efter jævnførelse med udenlandske forhold at dømme har den paa det tidspunkt ligget betydeligt højere. Vi vil derfor forsøge at bestemme landgildens størrelse i det 13. og 14. aarhundrede forud for Roskildebogens affattelsestid. Maalet skal være at skabe et grundlag til bedømmelse af den økonomiske nedgang i det 14. aarhundrede.

Af grunde, som den fremadskridende undersøgelse vil gøre indlysende, deler vi denne i to tidsafsnit, det første: tiden indtil 1330, det andet: tiden 1330—1400.

Landgilden af terra in censu i tiden indtil 1330.

Kilde	Terra in censu	Landgilden	pr. øre terra in censu
S.R.D. IV 504 (1286)	1 mark 8 ørtug	2 mark korn	c. 3 øre sølv
Repert. ^{2/12} 1306	6 øre	24 - penge	c. 4 - -
Repert. ^{2/12} 1306	11 ørtug 2 penning	20 - -	c. 5 - -
S.R.D. VI 424 (1313)	I Starreklint svares af hver øre:	3 - -	c. 2 ¹ / ₂ øre sølv

Saa faa end disse kildesteder er, der direkte viser os den svarede landgilde af skyldjorden, saa viser de dog overensstemmende en højere landgilde end den, der var norm paa Roskildebogens tid. Imidlertid vilde man næppe kunne bygge noget paa disse faa eksempler, hvis vi ikke ad anden vej var i stand til at verificere resultatet. Men vi har fra samme tidsrum en række kildesteder, der oplyser os om, hvilken pris en øre terra in censu stod i. Hvis man dernæst skaffer sig klarhed over, hvilken kapitalisationsfaktor tiden regnede med, det vil sige hvilket forhold, der var mellem afgift og kapitalværdi, saa kan man af prisen paa terra in censu paa det nærmeste aflæse, hvilken landgilde der er bleven svaret af den.

De efterfølgende priser er opnaaet enten ved salg eller ved pantsætning i tiden 1259—1330.

Priser paa terra in censu i tiden 1259—1330.

Aar	Terra in censu	Salgssum	Pantesum	pr. ore terra in censu	Kilde
1259	2 ørtug	30 mark penge		ca. 11 mark sølv	Cod. Esrom. 129
1259	2 øre	36 - -		ca. $4\frac{1}{2}$ - -	S.R.D. IV 498
1261	1 øre	20 - -		ca. 5 - -	Erslev: Testam. 8-11
1261	1 ørtug	10 - -		ca. $7\frac{1}{2}$ - -	— — —
1261	1 ørtug	8 - -		ca. 6 - -	— — —
1275	14 ørtug	120 - -		ca. 6 - -	S. R. D. IV 482
1277	3 øre				
	$1\frac{1}{2}$ penning	42 - -		ca. $3\frac{1}{3}$ - -	S.R.D. IV 356
1282	12 mark ÷ 1 ørtug	sælges for $3\frac{3}{5}$ mark sølv pr. øre jord	..	$3\frac{3}{5}$ - -	Regesta *546
1286	32 ørtug	..	240 mark penge	ca. 5 - -	S. Gb. S.R.D. IV 504
1292	1 øre	..	30 - -	ca. $5\frac{1}{2}$ - -	Næstv. Gb. S.R.D. IV 351
1295	1 øre	..	40 - -	ca. $6\frac{1}{2}$ - -	Ssts.
1297	7 øre	130 mark penge	..	ca. $3\frac{1}{2}$ - -	S. Gb. S.R.D. IV 496
1299	2 ørtug	..	20 mark penge	ca. $4\frac{1}{2}$ - -	Cod. Esrom. 171
1302	5 øre	..	100 - -	ca. $3\frac{1}{2}$ - -	Matzen: Panteret 459
²⁵ / ₁₀ 1303	5 øre	..	140 - -	ca. $4\frac{1}{2}$ - -	Repert.
1306	2 øre	..	52 - -	ca. $3\frac{1}{2}$ - -	Næstv. Gb. S.R.D. IV 358

Priser paa terra in censu i tiden 1259—1330

Aar	Terra in censu	Salgssum	Pantesum	pr. øre terra in censu	Kilde
1307	2 øre	120 mark penge	..	ca. 7 $\frac{1}{2}$ mark sølv	S. Gb. S.R.D. IV 511
$\frac{11}{2}$ 1308	3 øre	..	24 mark sølv	8 - -	Repert.
1309	5 $\frac{1}{2}$ ørtug	..	100 - penge	ca. 5 - -	S. Gb. S.R.D. IV 499
1313	hver øre i Starreklint har en værdi af 30 mark penge			ca. 4 - -	Aarhusbogen S.R.D. VI 425
1313	3 ørtug	..	40 mark penge	ca. 4 - -	Æ. Arkivreg. IV 162
1313	hver øre i Forsing har en værdi af 30 mark penge		..	ca. 4 - -	Aarhusbogen S.R.D. VI 424
1318	7 ørtug	110 mark penge	..	ca. 5 - -	S. Gb. S.R.D. IV 515
1318	4 øre	..	400 mark penge	ca. 10 - -	S. Gb. S.R.D. IV 497
$\frac{6}{8}$ 1320	5 øre	..	240 - -	ca. 5 - -	Repert.
$\frac{19}{3}$ 1320	8 øre	..	c. 45 - sølv	ca. 5 $\frac{1}{2}$ - -	Repert.
$\frac{4}{5}$ 1322	8 ørtug	..	80 - penge	ca. 3 - -	Repert.
$\frac{24}{3}$ 1322	8 ørtug	..	80 - -	ca. 3 - -	Repert.
$\frac{6}{3}$ 1323	19 ørtug	..	200 - -	ca. 3 - -	Repert.
1327	4 øre	160 mark penge	..	ca. 4 - -	S. Gb. S.R.D. IV 498
$\frac{17}{3}$ 1328	1 øre	..	6 mark sølv	6 - -	Repert.
$\frac{26}{1}$ 1329	1 $\frac{1}{2}$ øre	40 mark penge	..	ca. 8 - -	Repert.
$\frac{24}{6}$ 1329	10 ørtug				
	3 $\frac{1}{2}$ den.		200 mark penge	ca. 6 - -	Repert.

Det næste spørgsmaal er nu bestemmelsen af tidens kapitalisationsfaktor. Erslev regner med, at denne for det omhandlede tidsrum har ligget omkring 24. Dette, viser Erslev, var nemlig det gængse forhold mellem jordens afgift og dens kapitalværdi i det 16. aarhundrede¹.

Imidlertid maa en saadan slutning fra det 16. aarhundredes forhold tilbage til forholdene i det 13. og 14. aarhundrede betegnes som uforsvarlig. Der kan være grund til at erindre, at den afgift, jorden svarer, er det primære, mens jordens værdi er det sekundære, det afledede. Hvor højt denne værdi sættes, afhænger i allerhøjeste grad af pengenes værdi. Men at der fra det 13. til det 16. aarhundrede har fundet store ændringer sted i pengenes værdi er evident.

I stedet for senere aarhundreders kapitalisationsfaktor i Danmark er det derfor snarere samtidens kapitalisationsfaktor ude i Evropa, paa hvilken man maa have sin opmærksomhed henvendt, saa vist som penge ikke er nationalt bestemt. Og her gælder det i hvert fald for Frankrigs² og Vesttysklands³ vedkommende, at kapitalisationsfaktoren baade for det 13. og 14. aarhundrede ligger omkr. 10. Det er derfor kun naturligt, naar vi finder en lignende kapitalisationsfaktor gældende herhjemme. For eks. finder der 1336 et mageskifte sted mellem N. N. og Aarhus kapitel. Dettets gods har en merværdi af 15 mark sølv, for hvilken N. N. forpligter sig til aarl'g at yde kapitlet 1 mark korn. Hvis han indløser det halve eller en tredjedel af summen, skal afgiften formindskes i samme forhold⁴. Da 1 mark korn har en værdi af omkr. 2 mark sølv⁵, har man her en kapitalisationsfaktor paa $7\frac{1}{2}$. Denne kapitalisationsfaktor er ikke undtagelsen, men som venteligt træffer man gang paa gang et lignende forhold mellem jordens afgift og dens kapitalværdi.

¹ Valdem. Storh. 42 flg.; sml. ogsaa Nørlund: Hist. Tidskr. 9. R. VI 90 og Birch: Rigets Jordegods og Regalierne 22.

² d'Avenel: Histoire économique de la propriété I 77—87.

³ Kulischer: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte I 336.

⁴ S.R.D. VI 496—97.

⁵ Se for eks. Repert. $\frac{4}{2}$ 1330.

I efterfølgende liste er samlet nogle oplysninger om forholdet mellem jordens afgift og dens kapitalværdi i tiden indtil 1330.

Forholdet mellem afgift og kapitalværdi indtil 1330.				
Kilde	Aar	Kapitalværdi	Afgift	Kapitalisationsfaktor
S.R.D. VI 435	c. 1260 ¹	120 mark penge	14 øre korn ²	ca. 7—8
S.R.D. VI 435	1282	40 - -	1 mark korn	c. 5
S.R.D. VI 415 og 431.	1284	40 - -	16 ørtug korn	ca. 7
S.R.D. VI 447	1311	40 - -	6 øre sølv	ca. 5—6
S.R.D. VI 424	1313	375 - -	40 mark penge	9 ³ / ₈
S.R.D. VI 424	1313	300 - -	20 - -	15
S.R.D. VI 427	1313	240 - -	c. 4 ¹ / ₂ mark sølv	ca. 5—6
Avia Rip. 104	1317	240 - -	20 ørtug korn	ca. 12
Avia Rip. 105	c. 1320	5 - -	1/2 mark penge	10
Avia Rip. 102	c. 1320	4 - -	3 øre -	10
Avia Rip. 102	c. 1320	10 - -	1 mark -	10
Avia Rip. 102	c. 1320	90 - -	6 - -	15
Avia Rip. 101	c. 1320	45 - -	3 - -	15

Som det ses svinger kapitalisationsfaktoren mellem yderpunkterne 15 og 5, hvad der svarer til en forrentning af den i jorden investerede kapital paa 7 % til 20 %, gennemsnitlig vil man kunne regne med 8 %—12 %. Dette svarer ret nøje til forholdene i Frankrig paa samme tid. Efter d'Avenel kan man regne med en forrentning paa 10 % som det almindelige her; dog kan kapitalisationsfaktoren i visse tilfælde synke ned til 4, hvad der altsaa svarer til en forrentning af kapitalen paa 25 %³; ligesaavel som der kan træffes et udsving til modsat side, hvor

¹ Der staar i Aarhusbogen, at ejendommen er købt af en ærkedegn Leko. 1257 omtales som tilstedeværende i Øm kloster »Dominus L. archidiaconus Arusiensis« (S.R.D. V 261). 1263 er »Løki Arusiensis archid.« blandt dem, der besegler appelskrivelsen til paven. (S.R.D. V 276). Reduktionen af mark penge til mark sølv altsaa som 4·1.

² 1 mark korn regnes i denne periode for ca. 2 mark sølv; se senere 463.

³ Histoire économique I 77—87; II 884.

kapitalisationsfaktoren gaar op imod 24, hvor forrentningen altsaa kun er 4 0/0. Ligeledes kan man efter prof. Wegemann for det 14. aarhundrede regne med en kapitalisationsfaktor 10 for Femerns vedkommende¹.

Man vil heraf med temmelig stor sikkerhed kunne slutte, at tidens rentefod maa have været overordentlig betydelig. Endnu i vore dage er det en kendsgerning, at jordpriserne gennemgaaende ligger højere end den afgift, jorden afkaster, egentlig berettiger, naar man tager hensyn til tidens rentefod. Grunden er vel, blandt meget andet, særlig den, at jorden, trods et udviklet banksystem, betragtes som et sikrere aktiv end noget andet. Men særlig i middelalderen maa dette forhold have spillet ind. Rentefoden er da heller ikke 10 0/0, men snarere 20 0/0—25 0/0. Paa Champagnemessen 1311 fastsattes ved forordning rentefoden til 20 0/0. I de italienske byer regnedes i det 13. aarhundrede med en rentefod paa 20 0/0—25 0/0 som det almindelige ved laan paa længere tidsfrist; for kortere tidsrum er den endog betydelig højere². 1302 betales herhjemme af et kapitallaan paa 100 mark penge 20 mark penge i aarlig rente, altsaa 20 0/0³, og 1330 betales af et laan paa 120 mark sølv 20 mark sølv i rente om aaret, altsaa $16\frac{1}{4}$ 0/0⁴.

Denne høje rente af pengelaan skyldes ikke alene pengenes knaphed men ogsaa den ikke ubetydelige risiko, der i datiden var forbunden med at laane ud. At anbringe den overflødig kapital i jord var sikrere, og forrentningen af den i jorden bundne kapital kan derfor ses at ligge betydelig under renten for laan af penge. Men ubegrænset under tidens rentefod kan denne forrentning dog ikke tænkes at have ligget. Gaar den under 7 0/0—8 0/0 maa det tiltrods for risikomomentet alligevel have været fordelagtigere at anbringe kapitalen i pengelaan til

¹ Wegemann: Zustände Schleswig-Holsteins nach dem Erdbuche Waldemars 1231. Z. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. (1916) 118 flg.; sml. endvidere Pirenne: Les villes du Moyen Âge (1927) 99 flg.

² Kulischer: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte I 350—51.

³ Matzen: Den danske Panterets Historie 147 anm. 4.

⁴ Repert. $\frac{25}{3}$ 1330.

20 %—25 %, en rente, der i løbet af faa aar vilde fordoble kapitalen.

En almindelig forrentning af jordens værdi paa 4 % som Erslev og Nørlund regner med maa under alle omstændigheder betragtes som en umulighed.

Forinden vi gaar videre i undersøgelsen maa vi i korthed betragte forholdene ved pantsætning, den for middelalderen særegne form for kreditgivning. Thi en meget stor del af de priser paa jord, vi kan finde fra middelalderen, stammer fra pantebreve.

Det oprindelige forhold var det, at den bonde, der havde brug for en større sum penge, ingen anden udvej havde for at rejse denne sum end ved at afhænde sin ejendom ved salg¹. Efterhaanden arbejder kreditten sig frem paa den maade, at bonden vel overlod laangiveren sin ejendom og de deraf flydende indtægter, men kun som rente for den udlaante kapital. Først naar laanet ikke tilbagebetaltes indenfor et vist tidsrum, gik laanerens ejendom over i laangiverens eje. (pant per modum for wæth.)

Da laangiveren ikke kunde opsigte laanet, maa forholdet snarest opfattes som et salg med tilbagekøbsret for sælgeren indenfor et begrænset tidsrum.

Et lille skridt længere var det imidlertid, naar laangiveren fik overdraget ikke selve ejendommen, men retten til at oppebære landgilden af ejendommen indtil pantesummen indløstes. (landgildekøb, pant per modum grøtha gjald².)

Der har staaet strid om, hvorvidt man skulde opfatte denne akt som et salg med tilbagekøbsret for sælgeren eller som et gældsforhold, hvor landgilden er renten af den udlaante kapital. Som Matzen har betonet, er dette sidste nærmest tidens egen opfattelse af forholdet³. Saaledes faar Sorø kloster 1309 5¹/₂ ørtug terra in censu i pant for 100 mark penge »opposita conditione, quod monasterium daret sibi [pantsætteren] annuatim pendente inpigneratione tres marcas den., ne committeretur vitium usuræ«⁴. Altsaa for at undgaa at overtræde det kanoniske forbud mod rente overlader klostret for syns skyld 3 mark penge af landgilden. Rigtig nok maa den normale landgilde af jord til en værdi af 100 mark penge efter den gængse kapitalisationsfaktor have be-

¹ Kulischer: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte I 96; sml. kong Valdemars jordebog: »De aky botild sun pro thyngbruth 8 sol. in censu«.

² Matzen: Den danske Panterets Historie 348—94; Kulischer I 336 flg.

³ Juridisk Tidsskr. XXV 313; Dansk Retshistorie II 138.

⁴ Sorø Gb. S.R.D. IV 499.

løbet sig til 10—20 mark penge aarlig¹. Alligevel kan man, som der er bleven indvendt overfor Matzen, selv paa dette trin kun uegentlig tale om et gældsforhold i nutids betydning. Den mest afgørende forskel er laanets uopsigelighed fra laangiverens side. Selvfølgelig har denne strid om den formelle klassificering af forholdet mindre betydning i denne forbindelse, større betydning har derimod den paastand, Matzen fremsætter for at klare indvendingerne², at laanet netop paa grund af dettes uopsigelighed var særlig dyrt, det vil sige, at renten var større end sædvanlig og kapitalisationsfaktoren mindre. Nu er renten i dette tilfælde jo den landgilde, jorden svarer, saa konsekvenserne af denne opfattelse skulde være, at pantessummen har ligget en ikke ubetydelig del under jordens kapitalværdi. Da endvidere en øre terra in censu ofte ses pantsat for 5—6 mark sølv skulde dette betyde, at man i disse tilfælde skulde kunne regne med en landgilde paa ca. 1 mark sølv pr. øre terra in censu.

Matzens paastand om den højere rente er imidlertid næppe holdbar. Ser man paa listen³ ovenfor, saa kan man aldeles ikke tale om nogen forskel mellem pante- og salgssum. Hvis pantsætning betød erhvervelse af landgilden paa særlig gunstige vilkaar, saa maatte man vente, at pantessummen som regel laa under salgssummen. Men herom kan man aldeles ikke tale.

Til et lignende resultat kommer man, naar man betragter de kildesteder, der viser os forholdet mellem landgilden og pantessummen. 1246 pantsættes en landgilde paa 20 mark penge for 240 mark⁴; 1291 en landgilde paa 20 mark for 200 mark⁵ og 1310 en landgilde paa 16 mark for 100 mark⁶. Kapitalisationsfaktoren altsaa henholdsvis 12, 10 og $6\frac{1}{4}$.

Det er samme forhold som mellem jordens afgift og dens kapitalværdi vi her møder igen. »Laanets« uopsigelighed har altsaa tilsyneladende ingen indflydelse haft paa renten. Ogsaa pant per modum grøthagjald maa vel derfor reelt opfattes som et salg af jorden til sin fulde værdi med en tilbagekøbsret for sælgeren.

Bemærkelsesværdigt er det imidlertid, at denne tilbagekøbsret ingen indflydelse har haft paa salgssummens størrelse. Maaske er

¹ Sml. Sorø Gb. 511, hvor der af jord til en værdi af 100 mark svares 16 mark i landgilde.

² Den danske Panterets Historie 169.

³ Side 448 flg.

⁴ Sorø Gb. 504.

⁵ Repert. No. 591.

⁶ Sorø Gb. 511.

det fordi man har haft den opfattelse, at bonden havde en ufor-gængelig odelsret til sin arvejord, der, efter at en øjeblikkelig pengemangel havde tvunget ham til at afhænde sin jord, be-rettigede ham til at generhverve jorden paa de samme vilkaar, under hvilke han havde afhændet den. (Sml. Thord Degn: B. 33 »Om jord vurderes bonden eller kongen for faldsmaal, da maa den, som jorden ejer eller hans frænder løse den igen inden 3 aar. Men løses hun ej derforinden, da beholder bonden og kongen saa meget jord, som dem var tilvurderet for deres sagesfald til evig eje«.)

Maaske skyldes det dog snarere et andet forhold; i hvert fald har dette sikkert spillet med ind i mange tilfælde. Efter land-skabslovene var den bonde, der vilde sælge sin jord, forpligtet til først at tilbyde sine frænder den. Først i det øjeblik disse afstod fra at købe den, havde han ret til at afhænde den til frem-mede. Resultatet heraf var selvfølgelig, hvad vi har eksempel paa, at frænderne kunde erhverve jorden til billigere pris end den i handel og vandel gængse. (Sml. S.R.D. VI 424. Starreklint paa Sjælland: »Memorandum quod census 1 øre hic inter cognatos solet valere 24 marchas den., inter extraneos vero 30 marchas den.«.) Det maa derfor have været fordelagtigere for bonden sim-pelthen at afhænde sin jord til fremmede under navn af pant-sætning. Og at dette virkelig har fundet sted synes en af Thord Degns artikler at tyde paa: »Ingen mand maa sætte anden mand den jord i pant, hvilken han ej har magt til at skøde bort med landsloven«, d. v. s. som ikke først er tilbudt frænderne (B. 21).

Efter denne afstikker er vi nu i stand til at fortsætte under-søgelsen af landgildens størrelse pr. øre in censu indtil 1330.

Efter de priser pr. øre terra in censu, vi har fundet, er mini-mumsprisen 3 mark sølv, maksimumsprisen 11 mark sølv. De allerfleste af priserne ligger dog mellem 3½ og 6 mark sølv, eller mellem 28 og 48 øre sølv pr. øre terra in censu. Regnet med tidens kapitalisationsfaktor vil det sige, at der i disse til-fælde maa være bleven svaret ca. 3—5 øre sølv i landgilde af hver øre terra in censu. De ovennævnte kildesteder¹, der direkte viser os en landgilde paa 3—5 øre sølv, angiver saaledes ikke et exceptionelt, men det normale forhold.

I de tilfælde, hvor prisen pr. øre terra in censu derimod

¹ Se side 447.

ligger omkring 10 mark sølv, maa man regne med en landgilde af 1 mark sølv pr. øre terra in censu. Dette stemmer overens med en oplysning i kong Valdemars jordebog om Snesøre. »Snesøre 8 solid. in censu. soluit annuatim 3 mr. argenti«. Af hver øre svares altsaa her $1\frac{1}{8}$ mark sølv. Hvad det betyder for den fiskale forstaaelse af terra in censu vil senere blive fremhævet.

Omvendt maa der til den laveste pris af 3 mark sølv nærmest svare en landgilde paa omkr. 2 øre sølv. Dette svarer til kong Valdemars jordebogs oplysninger om Tjæreby. »In tyarby. 1. mansum. et dim. octonario minus. Mansus soluit 2 mr.«. Af hver øre altsaa en landgilde paa 2 øre.

Vi fortsætter nu med undersøgelsen af landgildens størrelse pr. øre terra in censu i næste tidsrum 1330—1400.

Hovedkilden er som bekendt her Roskildebogen, der i hundrede af tilfælde oplyser os om, hvilken landgilde der svares af 1 øre terra in censu. Efter en undersøgelse, Erslev har foretaget, svares der af ialt 734 tilfælde i 150 tilfælde 1 øre korn af hver øre; i 414 tilfælde mellem $\frac{2}{3}$ og 1 øre korn og i 110 tilfælde mellem $\frac{1}{2}$ og $\frac{2}{3}$ øre korn. Kun i 24 tilfælde svares der over 1 øre og i 36 tilfælde under $\frac{1}{2}$ øre korn af hver øre terra in censu¹. Gennemgaaende svares der altsaa en landgilde, der ligger mellem 1 og 2 øre sølv af hver øre terra in censu, eftersom 1 mark korn havde en værdi af ca. 2 mark sølv². Dette betyder efter Erslevs³ og Nørlunds⁴ opfattelse en stigning i landgildens størrelse fra det oprindelige forhold af 1 øre sølv i landgilde af hver øre terra in censu. Efter resultatet af denne undersøgelse skulde det derimod betyde en nedgang i landgilden paa 50 % og derover. Slaar dette til, saa maa der, da kapitalisationsfaktoren er uændret gennem det 13. og 14. aarhundrede⁵, have fundet en katastrofal nedgang sted i jordpriserne.

Dette bekræftes af følgende oversigt:

¹ Valdemarernes Storhedstid 139; ² Ssts. 137 flg.; ³ Ssts. 298.

⁴ Historisk Tidsskr. 9. R. VI 91.

⁵ d'Avenel I 503—519 og II 63—77; Kulischer I 336 og Wegemann 118.

Priser paa terra in censu i tiden 1330—1400.

Aar	Terra in censu	Salgssum	Pantesum	pr. øre terra in censu	Kilde
$10\frac{1}{2}$ 1334	2 øre	..	8 mark sølv	4 mark sølv	Repert.
$4\frac{1}{11}$ 1334	4 øre	..	10 - -	$2\frac{1}{2}$ - -	Repert.
1334	6 øre	..	12 - -	2 - -	S. Gb. S.R.D. IV 501
1335	16 øre	..	100 - -	$6\frac{1}{4}$ - -	S. Gb. S.R.D. IV 530
1335	12 øre	..	600 - penge	5 - -	Matzen: Panteret 459
$4\frac{1}{4}$ 1339	1 øre	..	3 - sølv	3 - -	Repert.
1339	9 øre	13 mark sølv	..	$1\frac{4}{9}$ - -	Cod. Esrom. 156 og 148
$22\frac{1}{2}$ 1340	4 øre	..	10 mark sølv	$2\frac{1}{2}$ - -	Repert.
$5\frac{1}{3}$ 1340	$7\frac{1}{2}$ ørtug	..	4 - -	$1\frac{2}{3}$ - -	Repert.
$24\frac{1}{3}$ 1341	1 øre	..	16 solid. gros.	ca. 3 - -	Repert.
$4\frac{1}{6}$ 1344	4 øre	..	3 mark sølv	$\frac{3}{4}$ - -	Repert.
1344	1 øre	..	2 - -	2 - -	Æ. Arkreg. IV 152
$1\frac{1}{11}$ 1346	4 øre	..	20 - -	5 - -	Repert.
$13\frac{1}{21}$ 1347	2 øre	..	$\frac{1}{2}$ - -	$\frac{1}{4}$ - -	Repert.
1347	8 øre	..	15 - -	$1\frac{7}{8}$ - -	Æ. Arkreg. IV 132
1347	8 øre	15 mark sølv	..	$1\frac{7}{8}$ - -	Æ. Arkreg. IV 66
1349	10 øre	..	20 mark sølv	2 - -	Kbh.s Dipl. IV 7—8
1349	10 øre	20 mark sølv	..	2 - -	Kbh.s Dipl. IV 9
$20\frac{1}{12}$ 1350	4 øre	..	4 mark sølv	1 - -	Repert.
1350	10 ørtug	..	20 - -	3 - -	Æ. Arkreg. I 44
1350	$9\frac{1}{2}$ ørtug	..	5 - -	$\frac{1}{2}$ - -	Æ. Arkreg. I 133
1351	2 øre	..	5 - -	$2\frac{1}{2}$ - -	Æ. Arkreg. I 136
$23\frac{1}{4}$ 1352	4 øre	..	5 - -	$1\frac{1}{4}$ - -	Repert.

Priser paa terra in censu i tiden 1330—1400.

Aar	Terra in censu	Salgssum	Pantesum	pr. øre terra in censu	Kilde
$\frac{6}{6}$ 1355	48 øre		200 mark sølv	$4\frac{1}{6}$ mark sølv	Repert.
1355	25 ørtug		20 - -	$2\frac{2}{5}$ - -	Næstv. Gb. S.R.D. IV 355
1356	$9\frac{1}{2}$ ørtug	..	24 solid. gros.	c. $1\frac{2}{3}$ - -	Æ. Arkreg I 132
$\frac{26}{11}$ 1356	$4\frac{1}{2}$ ørtug	..	4 mark sølv	$2\frac{5}{8}$ - -	} Repert.
	2 øre	..	8 - -	4 - -	
	4 øre	..	10 - -	$2\frac{1}{2}$ - -	
	4 øre	..	8 - -	2 - -	
	6 øre	..	8 - -	$1\frac{1}{3}$ - -	
$\frac{24}{4}$ 1356	$3\frac{1}{2}$ ørtug	..	12 solid. gros.	c. $2\frac{1}{4}$ - -	Repert.
1357	8 ørtug	..	12 mark sølv	$4\frac{1}{2}$ - -	Cod. Esrom. 168
$\frac{11}{12}$ 1358	14 ørtug	..	0 - -	$1\frac{3}{4}$ - -	Repert.
1359	4 øre	..	12 - -	3 - -	Cod. Esrom. 177
$\frac{25}{3}$ 1360	9 øre	..	12 - -	$1\frac{1}{3}$ - -	Repert.
$\frac{7}{4}$ 1360	12 øre 2 ørtug	..	30 - -	$2\frac{1}{2}$ - -	Repert.
$\frac{16}{10}$ 1360	$7\frac{1}{2}$ øre	..	23 - -	3 - -	Repert.
$\frac{3}{2}$ 1360	16 øre	43 mark sølv	..	$2\frac{11}{16}$ - -	Repert.
1361	12 øre	..	20 mark sølv	$1\frac{3}{4}$ - -	Næstv. Gb. S.R.D. IV 402
1363	11 ørtug	..	10 - -	$2\frac{3}{4}$ - -	Æ. Arkreg. I 137
$\frac{8}{6}$ 1363	3 øre	..	9 - -	3 - -	Repert.
1364	12 ørtug	6 mark sølv	..	$1\frac{1}{2}$ - -	Æ. Arkreg. I 133
1364	8 ørtug	..	4 mark sølv	$1\frac{1}{2}$ - -	S. Gb. S.R.D. IV 501
1365	16 ørtug	..	8 - -	$1\frac{1}{2}$ - -	Æ. Arkreg. I 134

Priser paa terra in censu i tiden 1330—1400.

Aar	Terra in censu	Salgssum	Pantesum	pr. ore terra in censu	Kilde
$\frac{31}{3}$ 1370	2 øre		5 mark sølv	$2\frac{1}{2}$ mark sølv	Repert.
ca. 1370	12 øre		12 - -	1 - -	} Roskilde- bogen { S.R.D. VII 63 S.R.D. VII 43 S.R.D. VII 45
ca. 1370	10 ørtug		3 - -	$\frac{7}{8}$ - -	
ca. 1370	$7\frac{1}{2}$ ørtug		7 - -	1 - -	
1373	7 ørtug		7 - -	1 - -	
1375	12 øre		4 - -	$\frac{1}{3}$ - -	Æ. Arkreg. IV 128 Næstv. Gb. S.R.D. IV 391
$\frac{18}{8}$ 1377	26 ørtug	..	10 - -	$1\frac{1}{8}$ - -	Repert.
1377	4 øre	..	2 - -	$\frac{1}{2}$ - -	Æ. Arkreg. IV 85
$\frac{3}{3}$ 1378	$18\frac{1}{2}$ ørtug	12 mark sølv	..	2 - -	Repert.
1388	6 øre	..	8 - -	$1\frac{1}{3}$ - -	Æ. Arkreg. IV 155
$\frac{6}{1}$ 1388	4 ørtug	..	3 - -	$2\frac{1}{4}$ - -	Repert.
$\frac{18}{6}$ 1388	4 øre	..	5 - -	$1\frac{1}{4}$ - -	Repert.
$\frac{27}{5}$ 1389	7 øre	..	20 - -	$2\frac{6}{7}$ - -	Repert.
$\frac{27}{3}$ 1391	20 ørtug	..	23 - -	$3\frac{1}{3}$ - -	Repert.
1391	6 øre	..	8 - -	$1\frac{1}{3}$ - -	Æ. Arkreg. IV 155
1392	1 øre	..	12 - -	12 - -	Næstv. Gb. S.R.D. IV 398
1399	12 øre		15 - -	$1\frac{1}{4}$ - -	Næstv. Gb. S.R.D. IV 346
$\frac{12}{3}$ 1399	$13\frac{1}{2}$ ørtug		10 - -	$2\frac{1}{8}$ - -	Repert.
$\frac{4}{2}$ 1400	2 øre		6 - -	3 - -	Repert.
$\frac{4}{2}$ 1400	2 øre		10 - -	5 - -	Repert.
1400	5 ørtug		4 - -	$2\frac{3}{5}$ - -	Cod. Esrom. 154

En sammenligning af disse priser med priserne i tidsrummet 1259—1330 viser: Af 33 fundne priser i tidsrummet 1259—1330 ligger de 7 over 6 mark sølv pr. øre terra in censu. De fleste mellem $3\frac{1}{2}$ og 6 mark sølv eller 28—48 øre sølv; ingen under 3 mark sølv. I tidsrummet 1330—1400 ligger af 66 priser derimod kun 8 over 3 mark sølv; de allerfleste mellem $1\frac{1}{4}$ og $2\frac{1}{2}$ mark sølv eller 10—20 øre sølv pr. øre terra in censu. Dette svarer efter den gældende kapitalisationsfaktor til Roskildebogens oplysning om, at landgilden i de allerfleste tilfælde laa mellem 1—2 øre sølv pr. øre terra in censu eller mellem $\frac{1}{2}$ —1 øre korn.

Den ovenfor benyttede fremgangsmaade er vel den eneste maade, hvorpaa man kan faa et kvantitativt udtryk for og et nogenlunde sikkert overblik over den almindelige nedgang i landgilden og i ejendomspriserne i løbet af det 14. aarhundrede. I Roskildebispenses jordebog fra omkr. 1370 gives der gang paa gang udtryk for denne tilbagegang. For blot at nævne nogle eksempler: I Holtug var der 2 bol paa nær 5 den., af hvilke der ydedes $18\frac{1}{2}$ pund korn i landgilde. »Solebant antiquitus dare IIII marcas annone«. [48 pund korn]. »Item decima illius villæ extendit se ad V pund annone«. Her tilføjes den bemærkning. »Nota. Decima hujus parochiæ antiquitus dabat II lestas cum dimidia annone«. [28 pund korn]¹. I Storehedinge sogn var der en gaard, der svarede $1\frac{1}{2}$ tønne smør i afgift, men i tidligere tider var der her 4 gaarde, der hver ydede 1 tønne smør². Ved Vester Egitsbjerg udbryder skriveren efter at have noteret, at der i gamle dage af ejendommene er bleven svaret 96 mark i gode penge: »Sed nunc! Quilibet [fæster] dat porcum excepto oldengæld«³. I Bjerresø i Vallekilde sogn var der en gaard der ydede $\frac{1}{2}$ mark korn »prius dabat marcham«⁴. I Hedinge i Stevns herred gaves 1 øre korn af hver øre terra in censu; men i bisp Niels' [1373—1395] faders tid, ydedes der 3 øre korn af hver øre⁵. Paa denne maade kunde man fortsætte

¹ S.R.D. VII 2. ² Ssts. 3. ³ Ssts. 3. ⁴ Ssts. 29.

⁵ S.R.D. VII 44.

længe. Men selv om de oplysninger, vi paa den maade kan faa, vidner om en utvivlsom og stærk økonomisk tilbagegang, saa er de dog altfor spredte og tilfældige til, at man af dem kan udlede et talmæssigt udtryk for forholdet mellem den landgilde, der svares paa jordebogens tid og den, der svaredes i tidligere tider. Særlig gælder dette saalænge Roskildebogen ikke forligger i en tidssvarende udgave, hvor man kan se, hvad der er oprindeligt og hvad der er senere tilføjelse¹.

Fra Ribeejendommen har vi i »Ribe Oldemor« lignende oplysninger — om end betydelig færre i antal — om en voldsom nedgang i landgildens størrelse fra det 14. aarhundrede af. En gaard, der for eks. 1292 svarer 16 ørtug korn, svarer ca. 1450 2 ørtug².

Tilbagegangen er for denne egn belyst og fremstillet af Kinch i hans skildring af Ribes historie³.

Hvad grunden kan være til denne katastrofale nedgang er ikke let at se, og det ligger i og for sig udenfor denne undersøgelses rammer at søge en forklaring herpaa. Dog kan visse ting af interesse fremhæves, der, hvis de ikke giver en udtømmende besvarelse, saa dog i hvert fald kan kaste et strejflys ind over spørgsmaalet.

Først og fremmest fortjener det at bemærkes, at en lignende nedgang i landgilde — og ejendomspriserne som herhjemme fandt paa samme tid sted i Frankrig. Efter d'Avenel var landgilden af 1 hektar i tiden 1250—1325 gennemsnitlig 22,90 frcs.; i tiden 1325—1400 synker den ned til ca. 9,63 frcs. pr. hektar. Jordens værdi synker i samme tidsrum fra 230,00 frcs. til 96 frcs. pr hektar⁴.

At forklare nedgangen med en henvisning til den i den henseende maaske noget misbrugte »sorte død«, er umulig. Ligesom herhjemme begynder ogsaa for Frankrigs vedkommende nedgangsperioden afgjort længe inden den »sorte døds« frem-

¹ Sml. Danske Magazin 5. R. IV 61—69.

² Ribe Oldemor 61; endvidere sml. 81 og 82.

³ Ribe Bys Hist. I 143 og 167.

⁴ d'Avenel: Histoire économique I 316 flg.

komst omkr. 1350. Mens priserne pr. hektar 1301—1325 er 222 frcs., er den i tiden 1326—1350 kun 108 frcs. Saavel for Frankrigs som for Danmarks vedkommende gælder det, at nedgangen begynder i 30erne og tilsyneladende ikke i nogen større grad er under indflydelse af den »sorte død«.

Da bonden sædvanligvis betalte sine afgifter i naturalier, er den mulighed teoretisk set tilstede, at ejendomspriserens fald skyldes en stærk stigning i sølvets værdi, d. v. s. stærkt synkende varepriser. Imidlertid melder straks den vanskelighed sig, at Roskildebogen og »Ribe Oldemor« netop oplyser os om en stærk og utvetydig nedgang i kornafgiften, altsaa viser os en reel og ikke en nominel tilbagegang.

Fuldstændig udelukkes muligheden af den kendsgerning, at man ude i Evropa snarere kan tale om en lille stigning end om nedgang i varepriserne¹. Og saa faa vore priser end er, som vi har fra dette tidsrum, saa tillader de dog den slutning, at varepriserne heller ikke herhjemme følger ejendomspriserne i deres katastrofale og pludselige nedgang i 1330erne.

D'Avenel ser ingen tvingende forklaring paa ejendomspriserens voldsomme fald i første halvdel af det 14. aarh. Rent hypotetisk fremsætter han den tanke, at nedgangen muligvis hænger sammen med de livegnes (les serfs) frigivelse og denne stands forsvinden, hvorved jorden overdrages de frigivne mod en ringe afgift (census)². Grunden til de høje afgifter i det 12. og 13. aarh., mener d'Avenel nemlig, skyldes det forhold, at hverken jorden eller dyrkeren var fri³.

For Danmarks vedkommende kan denne hypotese imidlertid ikke have gyldighed. Af større interesse er det derimod at betragte et pantebrev herhjemmefra fra aaret 1344. Da pantsættes nemlig i Svoverslev ved Roskilde 4 øre terra in censu »ad desertam curiam monasterii ad aquilonem circa ecclesiam

¹ d'Avenel: *Histoire économique* I 14—15, 27; III 190—193; sml. Wiebe: *Zur Geschichte der Preisrevolution* 104. Se endvidere S. 463.

² I 323—24.

³ I 251.

Priser paa heste og korn fra c. 1250—1400.

1257	1 hest = ca. $3\frac{1}{2}$ mark sølv	..	} Erslev: Testam. S.R.D. IV 498 S.R.D. IV 504 Haderslev stadret ¹ Testamenter 43 S.R.D. VI 431 Hvitfeldt 398 ¹ S.R.D. VI 459 Repert. $\frac{4}{2}$ 1330 Testamenter 69 Testamenter 76 Testamenter 79 Testamenter 101 Testamenter 103 Testamenter 103 Repert. $\frac{22}{11}$ 1357 Roskildebogens be- regning; jfr. Vald. Storh. 298 Testamenter 143 Testamenter 143 Testamenter 169
1257	2 heste à ca. 3 mark sølv	..	
1259	2 - à ca. $1\frac{3}{4}$ - -	..	
1286	..	1 mark korn = ca. $2\frac{1}{4}$ mark sølv	
1292	..	1 - - = ca. 2 - -	
1295	2 heste à ca. 1 mark sølv	..	
1313	..	1 mark korn = ca. $2\frac{1}{4}$ mark sølv	
1313	hesten à ca. 2 mark sølv	..	
1321	..	1 mark korn = ca. $2\frac{1}{4}$ mark sølv	
1330	..	1 - - = $2\frac{2}{5}$ - -	
1334	2 heste à ca. 2 mark sølv	..	
1338	..	1 mark korn = ca. $2\frac{1}{2}$ mark sølv	
1338	1 hest = ca. 1 mark sølv	..	
1350	1 - = 3 - -	..	
1350	hesten à 2 - -	..	
1350	1 hest = 1 - -	..	
1357	..	1 mark korn = $3\frac{1}{5}$ mark sølv	
ca. 1370	..	- - = ca. 2 - -	
1372	4 heste à 2 mark sølv		
1372	1 hest à $2\frac{1}{2}$ - -		
1398	1 - à 3 - -		

¹ Sml. Steenstrup: Studier 256.

sitam« for 3 mark sølv¹; altsaa for $\frac{3}{4}$ mark pr. øre. Her ser vi en ejendom blive afhændet til en minimalpris, fordi den ligger øde hen allerede inden der kan være tale om den »sorte død« som aarsag². Men det forhold at en af byens gaarde laa øde, maa nødvendigvis have haft den allerstørste indflydelse paa fæsteafgiftens størrelse for landsbyens øvrige fæstegaarde. Paa dette tidspunkt var fæsteforholdet endnu et kontraktforhold, der gjaldt et aar ad gangen³. Automatisk maa derfor en ubesat fæstegaard i landsbyen have til følge, at fæsteafgiften for de øvrige gaarde vil synke meget stærkt, idet fæstebonden overfor husbonden har det vaaben ihænde, at kunne true denne med at fraslytte gaarden efter kontraktens udløb og overtage den øde gaard, paa, det siger sig selv, meget gunstige betingelser. At husbonden paa sin side maatte finde dette forhold ret utilfredsstillende og at det i anden omgang tvang ham til at tage en modforholdsregel, nemlig vornedskabet, hvorved kontraktforholdet afløstes af et ret ensidigt forpligtelsesforhold fra fæstebondens side overfor husbonden, kan ikke undre.

I og for sig behøver et fænomen som ødegaarde ikke at være betinget af mangel paa menneskemateriale. Thi det er et faktum, at samtidig med at der omkr. 1600 fandtes ødegaarde i ikke ringe udstrækning, plagedes og udsugedes landet af en talrig sværm af »lediggængere«, for hvilke der altsaa intet fristende har været i tanken om at overtage en ødegaard mod at svare landgilden deraf. Og dog var det sædvane omkr. 1600, at landgilden kun regnedes til en tredjedel af udsæden⁴, mens den omkr. 1300 nærmest er paa størrelse med udsæden⁵. Denne

¹ Repert. $\frac{24}{6}$ 1344; jfr. Repert. $\frac{6}{3}$ 1323, hvor 19 ørtug i Svoverslev pantsættes, men her for ca. 3 mark sølv pr. øre.

² I denne forbindelse fortjener det at bemærkes, at prof. Edv. Bull i sine gæsteforelæsninger ved universitetet foraar 1931 stillede sig meget skeptisk overfor tanken om at forklare den meget betydelige nedgang i landgilden i Norge i det 14. aarh. ved en henvisning til den »sorte død«.

³ Steenstrup: Studier 79.

⁴ Erslev: Vald. Storh. 63.

⁵ Steenstrup: Studier 84 flg. Jeg giver her Steenstrup ubetinget min tilslutning overfor Erslev, naar denne ifølge sin opfattelse af forholdet mel-

høje afgift omkr. 1300 i sammenligning med senere tider er værd at lægge mærke til, naar man vil klargøre sig aarsagen til den stærke nedgang i det 14. aarh. Foldudbyttet kan næppe have været større i hine tider end omkr. 1600, hvor dette kan anslaaes til ca. 2—4¹. Men naar fæstebonden i afgifter har maattet svare først $\frac{1}{10}$ til kirken, dernæst $\frac{1}{3}$ til grundejeren og tilbageholde $\frac{1}{3}$ af sin høst til næste aars udsæd, har det været et stærkt begrænset kvantum, fæsteren har haft til eget forbrug. Under saadanne forhold, hvor bondens økonomiske niveau i sandhed kan siges at have nærmet sig det absolutte eksistensminimum, har der ikke skullet saa forfærdelig meget til for at bringe de paa spidsen balancerende forhold ud af ligevægt, hvad enten nu det afgørende stød har været en klimaforandring, hvad Edv. Bull tænker sig ligger bag ved det 14. aarhundredes uligevægtige historie, eller det er indre politiske forhold — urostiderne, skattepaalæggene, der har væltet de bestaaende forhold over ende og har haft den nedgang i landgilde til følge, som kilderne bærer vidnesbyrd om.

lem guldvurderingen og skyldansættelsen hævder, at landgilden kun var lig den halve udsæd (Vald. Storh. 28 flg.); jfr. for eks. Aarhusbogen (SRD. VI 426 flg.): Af hver øre korn i udsæd svares i landgilde i Tokkerup 1 øre korn; i Hanebal $\frac{3}{4}$ øre korn; i Lille Dalby $\frac{1}{3}$ øre korn; i Tilst $\frac{3}{4}$ øre korn; i Hinderup 1 øre korn; i Sundfæri 1 øre korn; i Begtrup $\frac{2}{3}$ øre korn o. s. fr.

¹ Christensen: Aгрarhistoriske Studier I Tillæg XVII—XXIII. Tilsyneladende regnede datiden selv med 3 fold som det normale. Afgiften af en gaard angives nemlig sædvanlig ved formlen »Tertia de annona« d. v. s. en tredjedel af høsten; jfr. Studier 80 ff.; Weibull: Kung Waldemars Jordbok 110 ff. 1319 havde kapitlet i Ribe en gaard i Tange med $\frac{1}{2}$ mark korn i udsæd, hvoraf der svaredes $\frac{1}{2}$ mark korn i aarlig afgift »vel tertiam«. Ribe Oldemor 103.

Anmeldelser.

Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark under skiftende Konjunkturer i Perioden ca. 1850—1913. Skrifter udgivet af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. I. København (1930).

I Almindelighed bør en officiel Opponent sikkert ikke optræde som Anmelder; det maa være andre, der paatager sig at recensere de Arbejder, for hvilke Universitetet tildeler sine summos honores, idet kun derved en offentlig Mening om Universitetet kan danne sig; paa den anden Side tvinger Oppositionen til, at man sætter sig grundigere ind i det paagældende Værk end Anmelderpligten i og for sig tvinger til — det maa tjene som Undskyldning for, at jeg her fremtræder som Recensent.

Med Rette stiller Forf. Problemet saaledes op, at det gælder at bestemme Prisen paa Arbejdsydelsen i det undersøgte Tidsrum, ligesom han er klar over, at dette Problem ikke finder sin Besvarelse alene ved at bestemme Lønnen, idet selve Arbejdsydelsen kan have ændret sig og sikkert ogsaa har ændret sig i disse Aar gennem Forkortelse af Arbejdsdagen, gennem Overgang til Anvendelse af anden Teknik o. lign. Men Ændringen i Arbejdsydelsen har det ganske naturligt været vanskeligt for Forf. at faa fat i, og Hovedemnet for Bogen bliver derfor Bestemmelse af den nominelle og den reelle Arbejds løn, mindre den nominelle og den reelle Pris paa Arbejdsydelsen. Til Bestemmelse af den nominelle Arbejds løn — for de forskellige Klasser Arbejdere, faglærte, ikke-faglærte, tillærte, Kvinder og Landarbejdere — har Forf. i første Række benyttet Lønningsbøger fra mange Virksomheder, medens der ved Beregning af den reelle Arbejds løn er indsamlet Oplysninger om Priser paa almindelige Forbrugsartikler, der kommer til at veje i det Forhold, hvori de enkelte Varer maa antages at indgaa i en Arbejders Forbrug. Indsamlingen og Bearbejdelsen af de mange Enkeltheder, der danner Grund-

laget for Beregningerne, har i særlig Grad gjort dette Emne egnet til »Institutarbejde«; der ligger bag Forf.'s Resultater et overordentlig stort Arbejde, ikke alene i den kritiske Bearbejdelse af de benyttede Kilder, men maaske ikke mindst i selve Indsamlingen af Kilder. Tiltrods for, at Bogens Emne ligger Nutiden meget nær, har det været vanskeligt at faa samlet et brugbart Materiale, og man tør hævde, at et Arbejde som dette ikke vilde kunne være skrevet en—to Menneskealdre frem i Tiden; men dermed rejser det ogsaa det Spørgsmaal, som er velkendt i Udlandet, om ogsaa Nutiden tilstrækkeligt interesserer sig for Opbevaring af de Bidrag til vor Tids økonomiske Historie, der er at finde udenfor »Statsakter«, i Forretningsarkiver etc.

Man vil have forstaaet, at Bogen er en historisk-statistisk Studie, og det er som saadan den i første Række vil have sin blivende Værdi; med sund Kritik er Bearbejdelsen af det meget brogede Materiale sket, og Resultatet er blevet, at der dermed er givet vigtige Bidrag til det Tidsafsnit, indenfor hvilket den danske Arbejderstand formes i Kraft af Næringslivets Omlægning. Afhandlingen indleveredes til Forsvar for den statsvidenskabelige Doktorgrad, og det er mulig dette Moment, der har gjort, at Forf. ikke kommer nærmere ind paa de mange Spørgsmaal af mere historisk Karakter, der rejser sig for Læseren, men derimod søger at drage videre Slutninger om Arbejdslønnens Bevægelser af mere økonomisk-teoretisk Karakter. Læseren savner, forekommer det mig, i nogen Grad den historiske Baggrund; fra Tiaaret 1850—1860, der i det hele er ret stedmoderligt behandlet, spørger man saaledes særlig om, hvad Næringslovens Gennemførelse betød for Arbejderne; Forf. hævder, at Arbejdslønnen ikke gik ned efter Krisen i 1857, og at den holdt sig bedre for faglærte end for ikke-faglærte; hvorfor ikke i denne Forbindelse omtale Næringsloven, der utvivlsomt maa have spillet en Rolle i denne Henseende? Hvorledes var Forbindelsen mellem de gamle Svendelaug og Fagforeningerne? Begge arbejdede de i samme Retning — Priskurantens Gennemførelse — og var det ikke saaledes, at Priskuranten har spillet en betydningsfuld Rolle i det Slægtleds Bevidsthed, der var ungt i Laugstiden og som Mænd var med i den første Fagforeningsbevægelse, saa at man kan finde det psykologiske Baand, der knytter Laug og Fagforeninger sammen, og som ogsaa gør, at Fagforeninger først opstaar indenfor de faglærtes Rækker? Hvad har Fagforeninger betydet for Lønnen indenfor Faget? Er den steget mere end Lønnen indenfor ikke-organiserede Fag? Kort sagt mange Spørgsmaal dukker op, naar man læser denne Bog, og lades ubesvarede, men mulig

har Forf. ment, at disse Spørgsmaal maatte finde deres Besvarelse indenfor de andre Arbejder af beslægtet Natur, Institutet samtidig havde under Udarbejdelse.

Som nævnt gaar Forf. udenfor den historisk-statistiske Undersøgelse, naar han søger at drage almindelige Slutninger om Arbejdslønnens Bevægelse. Hans Resultat kan kort resumeres derhen, at den nominelle Arbejds løn i det undersøgte Tidsrum har bevæget sig trapeformet op efter, at den har været sædvanemæssig bestemt, og at Konjunkturerne i alt væsentlig har været uden Betydning for Arbejds lønnens Højde, saa at de skiftende økonomiske Kaar, Samfundet har været underkastet, har sat sig Spor i Form af større eller mindre Arbejds løshed. Han spørger derefter, hvorledes dette forliges med den gængse Lønteorien indenfor Nationaløkonomien; uden her at skulle komme nærmere ind paa dette Spørgsmaal, maa jeg dog fremhæve, at den undersøgte Periode forekommer mig at være for kort og for særpræget til, at man paa den tør opstille eller forsøge at opstille en generel Teori om Arbejds lønnen.

Arbejdets Værdi ligger derfor i den historiske Statistik, det giver, og man tør sige, at det er et Arbejde, man i den kommende Tid saavel indenfor Nationaløkonomien som indenfor Historien vil vende tilbage til og høste Udbytte af.

Axel Nielsen.

Albert Olsen: Studier over den danske Finanslov 1850—1864. København (1930).

Docent Albert Olsen har ved sin Doktorafhandling draget et rigt og overvejende nyt Materiale frem til historisk Undersøgelse. De økonomiske og politiske Problemer, som udgør Bogens specielle Emne, har ikke før været saa indgaaende belyst i deres Detailler eller i deres indbyrdes Sammenhæng. I Kraft af sit meget fyldige Stof og det interessante Bidrag, det giver, til Belysning af vor Forfatnings første Udviklingsaar, fortjener Dr. Olsens Værk at studeres med Omhu ikke blot af Faghistorikeren, men ligesaavel af dem, der under deres Virksomhed i Embedslivet eller den politiske Verden har Brug for en godt dokumenteret Fremstilling af Rammen om Statens Finansstyre i et historisk vigtigt Tidsafsnit.

Afhandlingens Hovedindhold er en Skildring af det historiske Grundlag for vore Finansloves Struktur og Behandlingsmaade. Til Indledning gives en Oversigt over Statens Regnskaber og

Budget inden Grundloven, hvor Forf. navnlig dvæler ved Forholdene under Frederik VI og Christian VIII og med Rette fremhæver de betydelige Forbedringer, som gennemførtes i sidstnævnte Konges Regeringstid. Ligeledes undersøges Oprindelsen til Grundlovens finansielle Regler (Gr. af 1849 §§ 51—53) ved en omhyggelig Gennemgang af Monrads og Lehmanns første Udkast og Debatterne i Rigsforsamlingen. Mere summariske er derimod Oplysningerne om de udenlandske Forbilleder, der har haft Indflydelse paa Formuleringen af vor Grundlovs Finansparagraffer; paa dette Punkt indskrænker Forf. sig til i ganske faa Linier at give en Antydning af det engelske og belgiske System. Derefter følger Bogens Hovedafsnit, som gennemgaar de enkelte Finanslove (og Tillægsbevillinger) i Tidsrummet 1850—64. Hertil slutter sig en meget indgaaende Gennemgang af Statsrevisionens Virksomhed samt en Række Finansoversigter. Et særskilt Afsnit behandler det Forhold, der opstod ved Fællesforfatningens Adskillelse mellem Kongeriget's Finanser paa den ene Side og de fælles-monarkiske paa den anden.

Dette store Materiale frembyder først og fremmest en betydelig Interesse for Specialstudier. Men ogsaa for den almindelige historiske Forskning har det Værdi, og Interessen vil her navnlig samle sig om Udredningen af de politiske Problemer og Konflikter, der har rejst sig af Finansloven, enten de nu begrebsmæssig og naturlig er knyttet dertil, eller blot ved specielle hjemlige Forhold er blevet kædet sammen dermed. Straks ved Begyndelsen blev det herhjemme slaaet fast, at Finanslovsdebatten ikke blot er en platonisk Forhandling om Tal, men et Instrument i den politiske Kamp. Allerede ved den første Finanslovs Forelæggelse i Febr. 1850 krævede Folketingets venstre Fløj Behandlingen indledt med en politisk Generaldebat, og siden da har Atmosfæren omkring Finansloven bestandig været mættet med Politik. Afhandlingens udførlige Referater af Rigsdagens Debatter giver os et Billede af, hvorledes dette har udviklet sig i vor Forfatnings første Aar. Det drejer sig straks om at gennemføre Rigsdagens fulde Herredømme over samtlige Statens Midler, og herved rejses med det samme et Problem, der griber ind i Forholdet til Hertugdømmerne og bliver til et vigtigt Stridspunkt i Partiernes Kamp. Det første Finansudvalg nedsættes og debuterer med en omfangsrig Betænkning, der udkaster mer eller mindre vidtgaaende Reformplaner m. H. t. Landets hele Styre, indadtil og udadtil, Civiladministrationen saavel som Hær og Flaade. Vi ser Udvalget gradvis vokse i Magtfylde, saaledes at man meget snart øjner Omridsene af den Omnipotens, som senere

Tider skulde fuldkommengøre. Styrkeprøven mellem Folketinget og Statsmagtens andre Faktorer indledes med Finansudvalget som Hovedkvarter. Herfra dirigeres Fægtningerne mod Administrationen, Bureaukratiet saavel som Ministrene, medens Landstingets Indflydelse lammes derved, at Finansloven forsættelig holdes tilbage i Folketinget indtil det senest mulige Øjeblik, saa at Landstinget bringes i en Tvangssituation, som det — hvad Forfatteren paaviser — ikke forsøger at imødegaa ved noget effektivt Middel.

Under Fremstillingen af denne kæmpende Udvikling er Forfatterens Sympati helt og holdent i den ene Lejr, hvis Tilhængere han mønstrer som »Frisindede«, medens den modsatte Lejr føres under Rubrikken »Reaktionære«. Med disse eller lignende Terminologier opererer han, som om de var exakte Formler, ved hvis Hjælp den historiske Forsker kunde naa til en lignende nøjagtig Bestemmelse af Fænomenerne, som f. Ex. Kemikeren ved Formlen H_2O . Særlig antipatisk er Forfatteren indstillet overfor Administrationen og dens Embedskorps. Af denne Statsfaktor tegner han et Billede sort i sort, hvilket imidlertid er i Strid med den os fra Samtiden selv overleverede Tegning, der netop var et Billede i hvidt og sort. Datidens officielle Krese var i deres Dom om Embedsmændene delt i to Lejre, den ene stærkt værdsættende, den anden stærkt kritisk, begge Dele med en vis politisk Kolorit, eftersom Embedsstanden i høj Grad var et Tvistens Tegn for Rigsdagen. Forf. har udelukkende holdt sig til den sidstnævnte Lejrs Bedømmelser. Men han er derved kommet til at overse den Tilpasningsevne, der udmærkede de fleste af disse Embedsmænd under den bratte Omskiftning fra Enevældens Kollegier til de konstitutionelle Ministeriers Kontorer, og ogsaa de Vanskeligheder, Overgangstiden uundgaelig førte med sig. Disse var virkelig mange og store ikke mindst under Fællesforfatningens absurde Ordning, da Statens Finansstyre paa et givet Tidspunkt var splittet mellem tre forskellige Ministerier. Og for denne Ordning var det Politikerne, ikke Embedsmændene, der havde Ansvaret.

Afhandlingens Styrke ligger i dens Behandling af Detaillen. Usædvanlig indtrængende i Enkelthederne er Forfs. Bearbejdelse af det enorme Stof, der gemmer sig i Finansloven selv, i Rigsdagens og Rigsraadets Forhandlinger med dertil hørende Betænkninger o. l., i Finansministeriets Arkiver, i Dagspressen o. s. fr. Ikke mindre er den Energi, der er nedlagt i den talmæssige Behandling af Emnet gennem de mange Oversigter, Beregninger og andre Dokumentation, som Bogen er rig paa. Et anseligt Materiale er herigennem lagt tilrette og gjort bekvemt tilgænge-

ligt ved et detailleret Navne- og Sagregister. Derimod har Bogen ikke samme Styrke, naar det drejer sig om at samle Hovedlinierne i Emnet. Den annalistiske Metode, Forf. følger, splitter Forstaaelsen af Problemerne, og Traaden i Udviklingen indfiltres i Referaterne af de mangfoldige Taler, som tynger det i Forvejen med Tallenes Detailler mættede Stof. For at samle al denne Mosaik til et fast Billede, har Forf. til Slut sammenstillet en Konklusion, hvori han rekapitulerer Hovedsummen af de Betragtninger, han vil udlede af sit minutiøse Studium.

I Konklusionen udtales det, at Afhandlingens Hovedformaal har været: at stille Finansloven paa dens rette Plads, politisk og statsretlig. Hertil er dog — hvad de rent politiske Idéer angaar — at bemærke, at Finansloven i Forfs. Fremstilling ikke fremtræder paa nogen anden politisk Plads end den, den faktisk nu indtager i vort Statsliv og allerede har indtaget i mangfoldige Aar. Paa denne Plads befinder Finansloven sig i Kraft af en lang Tidsalders politiske Udvikling og Kamp; men det tør ubetinget påstås, at det ikke er Dr. Albert Olsen, som har sat den paa dette Sted. Hvad dernæst det statsretlige angaar, er det her ikke lykkedes Forf. at anbringe Finansloven paa nogen bestemt Plads. Den specifik statsretlige Side af Problemet har faaet en yderst nødtørfdig Behandling, som væsentlig kun bestaar i den Polemik, der paa Bogens sidste halvanden Side føres mod C. G. Holck. Der findes imidlertid andre og nyere statsretlige Udviklinger, som Afhandlingen med Nytte kunde have bygget paa, siden den har sat sig til Opgave at tage Standpunkt til de juridiske Teorier om Finansloven. Et gavnligt Lys kunde f. Ex. hentes hos de Doktriner, der lærer, at der ikke kan opstilles nogen eviggyldig, abstrakt Formel til Bestemmelse af Finanslovens statsretlige Stilling, men at denne kan være forskellig fra Stat til Stat og veksle fra Tid til Tid, idet den beror paa det ved historiske og juridiske Forudsætninger givne Magtforhold mellem de kompetente Faktorer, nemlig mellem de legislative Organer paa den ene Side og de exekutive paa den anden Side, eller mellem Legislaturens Organer indbyrdes, f. Ex. naar der er to Kamre. En saadan Bestemmelse af Finanslovens Stilling indenfor Forfatningen er betydelig mere positiv end de retoriske Vendinger, hvori Afhandlingen udtrykker sig, saasom at Finansloven er »den konstitutionelle Stats Rygrad« eller »Lov over alle Love« o. l.

Imidlertid, for Bedømmelsen af en historisk Afhandling er det hverken det politiske eller statsretlige, men de historiske Undersøgelser, der er afgørende. I denne Henseende yder Bogen, som allerede fremhævet, et virkeligt instruktivt Bidrag, selv om Forfs.

strengt ortodoxe Ærefrygt for Finansloven som Begreb undertiden bringer ham til at overvurdere visse Problemers Betydning. Saaledes f. Ex. naar han i Finanslovsforhandlingerne gennem Tiden fra 1850—64 vil se den Hovedakse, hvorom denne Perodes politiske Bevægelser samlede sig. I denne Synsmaade vil han næppe finde mange Meningsfæller. Aldeles bortset fra den Kendsgerning, at Betydningen af den danske Rigsdags Finanslove blev føleligt reduceret under Fællesforfatningens Statsordning, tør det vistnok betragtes som et andet Faktum, at Tiden ikke selv tildelte Finanslovsproblemet en saadan altdominerende Rolle. Dette illustreres f. Ex. klart ved Bogens indgaaende Skildring af Debatten 1853—1854, da Tscherning og Bondevennerne paa Helstatens Alter ofrede deres Grundsætninger om Rigsdagens Bevillingsmyndighed. Forf. siger i den Anledning haarde Ord om denne Gruppe Politikere, hvem han ellers gennemgaaende reserverer en Plads paa Bogens Solside. Men hans Strenghed skyldes her, at han er blevet Offer for, hvad der paa Engelsk kaldes »the illusion of the near«, idet han uvilkaarlig indstiller sit Syn paa Fortiden efter moderne danske Rigsdagsbegreber. For Politikerne i Tiden mellem de to slesvigske Krige grupperede Problemerne sig efter en anden Synsvinkel. Primære var dengang alene de Spørgsmaal, der samlede sig om Forholdet til Hertugdømmerne, og saa eksklusiv en Stilling indtog disse Anliggender i det offentlige Liv, at alle andre Spørgsmaal trængtes tilbage i et sekundært Plan, selv om de i og for sig var saa vigtige og saa frugtbare paa Konflikter som f. Ex. Finanslovgivningen.

K. Fr. Hammerich.

Smaastykker og Oversigter.

Det femte nordiske historikermøde.

Det femte nordiske historikermøde afholdtes i Helsingfors i dagene 7.—10. juli 1931. Den finske indbydelseskommité havde prof. Carl v. Bonsdorff til formand og arkivar Ragnar Rosén til sekretær. Der havde anmeldt sig ca. 155 deltagere i mødet; heraf var halvdelen fra Finland, knap 50 fra Sverige, ca. 30 fra Danmark og 8 fra Norge. — Efter en almindelig sammenkomst d. 6. juli om aftenen fandt det egentlige aabningsmøde sted i Universitetets solemnitetsaal den følgende dags formiddag. Komiteens formand prof. v. Bonsdorff holdt velkomsttalen, der sluttede med en kort redegørelse for den nyere finske historieforskning. — Den 8. juli var der almindeligt besøg i Finlands nationalmuseum, hvor dr. K. K. Meinander holdt et lysbilledforedrag om svenske portrætter i Finland. Samme dag besøgte mødets deltagere ogsaa Finlands nylig fuldendte parlamentsbygning. Den 9. juli foretoges en udflugt til fæstningen Sveaborg; her holdt prof. v. Bonsdorff et foredrag om samfundet Ehrensvärd, og krigsarkivar B. Steckzen (Sverige) demonstrerede ældre planer over fæstningen. Under mødet var der iøvrigt lejlighed til at besøge Universitetsbiblioteket, Riksarkivet, de forskellige museer o. s. v.

Paa historikermødet forsøgte man for første gang at arrangere diskussioner om større emner af almindelig interesse med forud udpegede indledere. Ud over diskussionen om samarbejde mellem de historiske tidsskrifter blev det dog kun til tilløb, og man fik snarere en række uafhængige foredrag om beslægtede emner end egentlige diskussioner; men der var almindelig enighed om, at tanken var god og burde føres videre.

Emnet for historikermødets første diskussion var *Bebyggelsens udbredelse i Nord-Norge, Norrland og Nord-Finland*. Om Nordnorge gav prof. A. W. Brøgger en arkæologisk redegørelse. Foreholdene heroppe var udmærket undersøgt, dels i slutningen af

19. aarh., dels i aarene efter 1925. Der kan efterspores en bosættelse i sten- og bronzealderen frem til Kristi fødsel og en ny bosættelse fra den romerske jernalders tid. Numedals stenalderfund heroppefra er de ældste, som kendes fra Norden; Finmarkens kyster synes at have været tidligere bebygget end noget andet strøg i Norden. Teorien om en ny indvandring i 5. og 6. aarh. efter en længere klimatforværringsperiode holder næppe stik. Befolkningen har først og fremmest drevet kvægavl; fiskeri og søfangst har kun været bierhverv. Naar fundene gøres ude paa næs og odder og aldrig inde i fjordene skyldes det især det mildere kystklima derude. Foredragsholderen gennemgik derefter nordlændingen Ottars skildring fra c. 900. Naar Ottar siger, at han var den første, der sejlede uden om Nordkap, modbevises det af fund, der viser enkelte kolonisationer, om end ikke fast bosættelse, i forhistorisk tid.

Om forholdene i det svenske Norrland gav prof. N. Ahnlund oplysninger. Norrland har en rig stenalder og har aldrig senere haft en saa omfattende bebyggelse. I den ældre jernalder er Helsingland og dele af Medelpad hovedbygden. I Jämtland viser det arkæologiske materiale og stednavnene overvejende tilknytning til Sverige, dog med paavirkning vestfra. Helsinglagen er i sin terminologi stærkt præget af norsk indflydelse. I vikingetiden bebyggedes Norrland fuldstændig. Der kan spores kulturstrømninger i Öster- og Västerbotten baade fra vest og fra øst, som her mødtes og brødes mod hinanden. Kolonisationen og den fuldstændige sogneinddeling blev først færdig i det 15. aarh. En russisk kolonisation benægtedes, og til sidst behandledes det dunkle »birkarla«-problem indgaaende.

Hovedsagelig paa grundlag af historisk materiale, især Gustav Vasas breve, redegjorde docent J. Jaakkola for de finske problemer. Hovedproblemet var udnyttelsen af de saakaldte »eriemarker« (ødemarker), saaledes som de fremtraadte i skrevne kilder fra de fleste finske landskaber. Interessant var brydningen mellem den hovedsagelig finske kolonisation fra syd og den svenske, der trængte frem fra kysten. Dette spørgsmaal kædede sig sammen med problemerne om kvæner og birkarlar; birkarlarne kan ikke forklares som stammende fra de forhistoriske købmænd af samme navn, men kun i forbindelse med eriemarkskulturen. I Bjarmeland er der modstridende handelsinteresser mellem nordmændene og karelerne, særlig i 9.—13. aarh.; efter 1250 træder modsætningsforholdet mellem Norge og Novgorod direkte frem. — Der paafulgte en kort diskussion.

Enevældens former og resultater i de nordiske lande var gen-

stand for næste dags diskussion. Prof. K. Fabricius (Danmark) og lektor W. Carlgren (Sverige) var indledere. Prof. Fabricius begyndte med at klarlægge enevældens definition og begrebsbestemmelse og skildrede derefter den danske enevældes opstaaen. Denne har allerede 1520—23 og 1598—1625 været nær ved at trænge igennem, navnlig arbejdede Kristian II maalbevidst derpaa, men Kristian IV havde den fordel, at tiden havde arbejdet for ham. I 1660 er der den samme stilling; men kongen har nu støtte dels i tidsaanden, dels i en staaende hær og en tysk central-administration. Enevælden er tillige slutstenen paa stænderstriden mellem adel og borger, idet borgerne sejrer ved at støtte sig til kongen. Enevældens indførelse sætter ikke noget stort skel; bureaukratiet har rødder langt tilbage, og den danske enevælde eneste karakteristiske politik, den agrariske, trænger først igennem ved midten af 18. aarh. Enevældens ældre form er kollegiestyre, selv om kollegiestyre ikke er identisk med enevælde. Kollegiestyret afløstes af kabinetsstyre. Kabinetet kan spores tilbage til Griffenfeld, men udvikledes først fuldstændigt under Struensee. I den følgende tid er der kamp mellem de to styreformere, indtil kollegiestyret sejrer i 1816. Enevældens resultat er først og fremmest lighed; enevælden nivellerer de standsmæssige og provinsielle forskelligheder, og styrelsen faar et borgerligt præg. Endvidere fremelsker den en statsfølelse med kongen som mærke, og den gør embedsmændene og den blandede hær til grundpillerne i dansk styre. Til slut fastsloges det, at det 18. aarh.s enevælde staar den moderne reformstat langt nærmere end det 19. aarh.s liberalisme.

Lektor W. Carlgrens foredrag formede sig delvis som en kritisk gennemgang af en række forskeres arbejder. Med udgangspunkt i slaget ved Lund, hvor kongen selv skred afgørende ind, gik han over til en udvikling af den svenske enevælde under Karl XI. Udviklingen fremskyndedes ved den gamle styrelses mangel paa kraft og indsigt. Johan Gyllenstierna var den eneste betydelige statsmand, og han blev kongens fører under reformerne. Karl XI havde ikke nogen særlig politik, saa at det ny, tilmed fremskyndet af kongens utaalmodighed, fik improvisationens præg. Næppe i noget andet land har enevælden vist en saadan kurve indefra udad som i Sverige under Karl XI.s indre og hans søns ydre kamp for den svenske stormagt. — I en efterfølgende diskussion deltog prof. G. Suolahti (Finland) og prof. Fr. Lagerroth (Sverige) udførligt, mens prof. Friis (Danmark), prof. Ahnlund (Sverige) og dr. E. Nystrøm (Danmark) fremkom med kortere indlæg.

Et vigtigt punkt paa dagsordenen var en diskussion af ren

praktisk art, nemlig om hvorledes et eventuelt *samarbejde mellem de nordiske tidsskrifter* kunde etableres. Fra dansk side indledede dr. P. Nørlund. Han fremhævede, at tyngdepunktet i de nordiske historiske tidsskrifter nødvendigvis maatte ligge i afhandlingsstoffet, ikke i det bibliografiske. M. h. t. afhandlinger og recensioner af den hjemlige litteratur »maa hvert land feje for sin egen dør«. Samarbejdet skal sættes i gang med det maal at bringe orienterende efterretninger om udlandets historieforskning, idet dette arbejde ikke kan magtes af noget enkelt af vore lande. Et samarbejde vil baade skaffe en mere omfattende medarbejderstab og en større læsekreds, og man undgaar tillige dublinger. Honorarerne bør imidlertid sættes betydeligt op, og man kunde tænke sig et nyt honorarsystem til gunst for de korte anmeldelser: høj takst for første side, jævnt faldende for de følgende. Rent praktisk stod vælget mellem to løsninger. Bedst vilde det være, om der oprettedes særlige fælleshefter, der skulde udsendes til samtlige abonnenter, og som skulde redigeres af en særlig redaktionskomité. En anvendelig løsning var ogsaa »fælleskorrespondance«-systemet, hvorefter samme artikel kunde optages i flere tidsskrifter. Indlederen mødte uden mandat fra den danske redaktion; han ønskede kun udtalelser om mødets stemning for det principielle. Beslutninger og enkeltheder maatte blive redaktionernes sag.

Den svenske indleder var prof. Sv. Tunberg, der ligeledes mente, at et samarbejde kun kunde etableres i den litteraturkritiske og bibliografiske afdeling, og her kun paa begrænsede omraader: 1) den nordiske historiske litteratur af fællesnordisk interesse og 2) ikke nordisk litteratur. Ved behandlingen af europæisk stof anbefalede det at oprette en fællesnordisk redaktion med en fast medarbejderstab. Af det fremkomne materiale skulde hver redaktion kunne vælge efter egen smag og opfattelse; dog kunde der ogsaa trykkes særlige aarshefter til de forskellige tidsskrifters abonnenter. Centralisering kunde imidlertid rumme en fare, og det fremhævedes, at modstridende anmeldelser ofte var bedre end en fælles recension, der let kunde faa et autoritativt præg. Dette vigtige spørgsmaal burde overlades til behandling i en komité bestaaende af de forskellige tidsskrifters redaktører.

For Finland indledede prof. P. O. v. Törne. Han fremhævede det ønskværdige i et samarbejde, men det kunde kun finde sted paa begrænsede omraader. Fremmed litteratur burde mere behandles i form af notitser end i form af recensioner. Selvanmeldelser burde have en langt mere hyppig anvendelse end hidtil. Denne form havde med held været anvendt af Historisk Tidsskrift för

Finland med hensyn til arbejder, der var udgivet paa finsk. Et frugtbart samarbejde med Historiallinen Aikakauskirja burde bringes i stand paa dette omraade. I øvrigt behandlede vanskelighederne med hensyn til den finsk-finske litteratur; det vilde være fortjenstfuldt at hjælpe den skandinaviske forskerverden til at følge med i denne.

For Norge havde prof. Edv. Bull meldt sig som indleder; men han havde sendt afbud i sidste øjeblik.

Under den paafølgende diskussion gav prof. J. O. Andersen (Danmark) tanken sin tilslutning: en fælles rubrik, der behandlede udlandet, udvidelse af notitsstoffet, navnlig ved selvanmeldelser, og desuden anbefalede en fælles bibliografisk redaktion i samarbejde med de videnskabelige biblioteker. — Dr. Anthony (Finland) mente, at der skulde begyndes i det smaa med mulighed for indre vækst. — Mere indgaaende behandlede prof. Suolahti (Finland) problemet med det finsk-finske tidsskrift; det burde staa paa lige fod med de øvrige skandinaviske. Det vilde være gavnligt, om tidsskrifterne frit kunde konkurrere, men et begrænset samarbejde vilde dog være nyttigt. — Redaktøren af Historiallinen Aikakauskirja, prof. Brotherus fremhævede sit tidsskrifts særstilling. Han var sympatisk for samarbejde, men ønskede ikke noget systematisk. — Prof. Friis gav planen om et samarbejde sin tilslutning og gjorde opmærksom paa, at han allerede paa mødet i Sorø havde udkastet en saadan tanke. Der var et stort arbejde i gang i internationale historiske kredse for at gøre de smaa landes resultater bekendt, og det var ogsaa ønskeligt i større udstrækning end hidtil at gøre de nordiske historikere delagtige i fremmede landes resultater. Der var vel nok mulighed for økonomisk støtte, for Danmarks vedkommende snarest fra Rask-Ørsted-Fondet. — I diskussionen deltog desuden prof. Ahnlund og prof. Bonsdorff. — Det vedtoges at rette opfordring til de tre centrale historiske foreninger i Danmark, Norge og Sverige, samt baade til det svensk-finske og det finsk-finske historiske tidsskrifts redaktion om at overveje et saadant samarbejde, og efter prof. Friis' forslag vedtoges det, at det praktiske initiativ skulde tages fra dansk side.

Den lange række af enkeltforedrag var fordelt i to, undertiden i tre sektioner. Dr. Lis Jacobsen (Danmark) stillede *Kong Haralds og kong Gorms Jellingemonumenter* i ny belysning. De historiske forudsætninger for kong Haralds sten var ikke Gorms og Tyras død, men den var et sejrsmonument rejst i tilknytning til begivenhederne 983. Det er derfor meget lidt sandsynligt, at Gorm og Tyra er begravet i højen. Det bliver nødvendigt som

følge heraf at revidere vikingetidens arkæologiske kronologi. I forbindelse hermed maa det tages i betragtning, at ornamentikken viser nært slægtskab med ornamenterede gravkors fra Nordengland; stenen maa være udført af en indkaldt fremmed kunstner, antagelig dansk-engelsk. — M. h. t. kong Gorms sten fastholdt foredragsholderen »omramnings«-læsningen; ogsaa den maatte betragtes som en »begivenheds-sten«, formodentlig rejst i anledning af sejren over de svenske Hedebykonger.

Prof. Halvdan Koht (Norge) talte om *Det nye i norderlandsk historie kringom år 1300*. Norske, svenske og danske aktstykker fra aarene 1273—82 viser feudalisme i de tre kongeriger. Feudalismen i Norge er ikke fremgaaet af modsætningen mellem konge og stormænd i 14. aarh., men fremelsket af den stærke kongemagt i aarhundredet før. Det er naturalhusholdning, der er forudsætning for feudaltvæsenet. Da den fremvoksende handel snart gav kongen ny interesser og indtægter, opstod der strid mellem kongemagt og adel, og ved siden af den strid mellem stat og kirke, dog delvis af feudal karakter. Prof. Koht gav prof. Arup ret i, at kampen mellem Erik Glipping og hans modstandere maatte skyldes en klassekamp. De danske fredløse flygtede til Norge og sluttede sig til adelsherredømmet der. Striden fortsattes under Erik Menved og Birger og blev mere og mere fællesnordisk. O. 1300 synes Sverige og Norge forenet med de fredløse om et adelsprogram rettet mod den danske konge. Retterboden af 1308 blev aldrig gennemført og derfor ikke grundstenen for kongemagtens opkomst. De tre kongeskifter i 1319 er en stor sejr for adelskandinavismen; det er den, der, tilegnet af regenterne, ligger bag ved de følgende kongers unionskampe. Men den var bundet til adelen og maatte gaa under ved borgerstandens opkomst.

Æmne for Docent Ingvar Anderssons Foredrag var: *Erik XIV, England og Estland*. Først behandlede forskningens stilling til Erik XIV.s giftermålsplaner, der efter tidens skik hang sammen med politiske og økonomiske forhold. Reval og Lübeck konkurrerede om den russiske handel; Reval søgte tilslutning til Sverige, og Lübecks Narvahandel blev forbudt. Handelen paa Rusland burde komme paa Revals og Sveriges hænder, og Elfsborg, i tilslutning til en kanalbygning tværs gennem Sverige, være forbindelsesleddet med vestmagterne, navnlig England. Planerne lod sig ikke gennemføre, idet de udfordrede magter sluttede sig sammen mod Sverige. Som modvægt søgte Erik ved ægteskabsunderhandlinger alliance med Hessen. Det var umuligt at holde baade de hessiske og de engelske planer gaaende, og de

engelske gled da bort under Syvaarskrigen. De store projekter blev saaledes uden praktisk resultat.

I tilknytning hertil holdt cand. mag. Arthur G. Hassø et foredrag om *Den danske regerings stilling til koffardifarten nord om Norge i det 16. aarh.* Først belystes Chancellors ekspedition for Merchants' Adventurers til Arkangelsk og oprettelsen af det moskovitiske handelsselskab 1555. Meddelelsen om den ny handelsvej vakte bestyrtelse i Nordeuropa, kun Danmark var nogenlunde rolig. Først efter 1564 fik frygt for Finmarkshandelen og Øresundstolden Frederik II til at gøre sin højhedsret over de nordlige have gældende, idet han krævede Hvidehavshandelen standset. Den danske aktion blev denne gang og ligeledes i aarene efter 1576, da Narvahandelen lukkedes, uden resultat. Forhandlingerne endte med et kompromis uden endelig afgørelse i 1583, men Englænderne vilde stadig ikke anerkende Danmarks højhedsret.

Prof. K. R. Melander (Finland) talte om *Åbo hovrätt och dess förhållande till underrätterna under 1600-talet.* Som en umiddelbar aarsag til oprettelsen af Åbo hovrätt fremførtes, at den 1614 oprettede Svea hovrätt stod magtesløs over for de finske sager, dels paa grund af afstanden, dels paa grund af embedsmændenes uvidenhed og slendrian. 1622 sendtes en fiskal til Finland for at undersøge forholdene i anledning af Svea hovrätts besværinger, og resultatet af hans undersøgelser blev oprettelsen af Åbo hovrätt 1623. Derefter omtaltes hovrättens betydning for Finlands retsudvikling og de vanskeligheder, den havde at kæmpe med: embedsmændenes ulydighed, vanskeligheden ved at faa dommerne ordentligt lønnede, de svenske dommeres sprogvanskeligheder (allerede tredje hovrätts præsident blev en finne, Jöns Kurck) og især underretternes uensartethed og udygtighed.

I sit foredrag om *Ålandskongressen* behandlede prof. K. J. Hartman Karl XII.s politik overfor Danmark indtil denne kongres. Af særlig interesse var begrundelsen af den paastand, at Karl XII betragtede Danmark som Sveriges farligste modstander. For at slaa dette land ned forsøgte han først at fortsætte Karl XI.s politik og fik derved ogsaa hjælp fra England og Holland, men denne hjælp maatte betales ved at indrømme Danmark en billig fred. Derefter søger han nye veje og vil sikre sig mod Rusland ved at oprette et stærkt Polen og senere ved at faa Tyrkiet til at angribe zaren, mens han opgiver Østersølandene, maaske i forstaaelse af umuligheden af at holde dem. Til sidst nærmer han sig Rusland og Prøjsen paa Ålandskongressen for omsider at faa fred til sit egentlige maal, at besejre Danmark.

Dr. E. Nyström (Danmark) gav en *Karakteristik af befolkningselementerne i det 18. aarh.s danske monarki*. Til trods for de forskellige befolkningselementer var enevoldstidens danske monarki den gang en udmærket og velafbalanceret enhed. Det var en lykkelig tid for staten, hvor nyt gror og gryr overalt, og hvor det gode fra fortiden endnu lever. I økonomisk henseende var hertugdømmerne førende paa landbrugets omraade, mens Norge var af størst værdi for industri og handel. Det er en fabel, at enevælden skød Norge til side; tværtimod var der her og i hertugdømmerne den største frihedsfølelse. Der gjorde sig ingen nationale modsætninger gældende, hverken i administrationen eller ved universiteterne. Der var nok nationalfølelse, men der var ikke nationaliteter i vor betydning af ordet. Den norske separatisme var snarest en provinsiel selvhævdelse, forfatterne var historisk indstillede, og krigene endnu ikke nationale.

Prof. L. Stavenow (Sverige) holdt et foredrag om den europæiske situation i aarene 1787—90. Særlig interessant var behandlingen af Englands forhold til Rusland og Gustav III.s politik. I England havde whiggen førte en russervenlig politik, som havde gjort Sveriges stilling meget usikker og derved retfærdiggjort mössernes politik. Ruslands ekspansion mod syd og skabelsen af en russisk flaade i Østersøen og i Sortehavet havde imidlertid forstyrret denne forstaaelse. Da saa Rusland og Østrig 1787 forbereder sig paa, at udslette det europæiske Tyrki, synes en konflikt uundgaaelig med England som med Prøjsen, hvis politik gaar ud paa at hindre, at Østrig vokser mere end det selv. Med sit geniale blik for udenrigspolitik ser Gustav III denne situation, men med geniets selvovervurdering slaar han løs for tidligt. Forskellige faktorer forhaler udviklingen, og han mister chancerne for en egentlig sejr. Han har nu kun at holde ud, til den af ham forudsete situation indtræffer, for at benytte denne til at slippe ud af krigen uden tab. Dette sker ved den fordelagtige fred i Värälä 1789, mens man i Katarinas statsraad drøfter muligheden af at ramme England i Indien, og Pitt i marts 1790 er paa nippet til at tage en krig. Den franske revolution medfører dog snart en ny modsætning til Frankrig og skyder modsætningen til Rusland ud til det 19. aarh.

Dr. F. W. Morén (Sverige): *1812 års politik*. »1812 års politik« i snævrere forstand defineres som forsøget paa at skaffe Sverige territoriale udvidelser som kompensation for tabet af Finland 1809. Mere uheldigt bruges udtrykket »1812 års politik« for hele perioden 1812—55, da Sverige udenrigspolitisk fulgte Rusland. Mens opinionen i Sverige haabede paa Finlands generobring gen-

nem revanchekamp med Rusland, opgav Karl Johan dette »testamente af krig og ulykker« og søgte at vinde Rusland og dertil England for Norges erobring. Forhandlingerne førte efterhaanden til resultatet, dog saaledes at Norge blev Sveriges løn for deltagelse i koalitionen, ikke kompensation for Finlands tab. Foredragsholderen behandlede derpaa Danmarks stilling under disse forhandlinger og paaviste, at det havde venner, særlig Østrig, men ogsaa Prøjsen, ja maaske søgte ogsaa Rusland at redde det; men Frederik VI havde ikke tilstrækkelig smidighed til at benytte de chancer, forholdene bød ham, og det belejlige tidspunkt til ændring af den danske udenrigspolitik forpasses.

Prof. G. Rein (Finland): *Karl Johans planer på franska kronen*. Karl Johan ønskede den franske krone; hans liberale indstilling, hans ærgerrighed drev ham til det. Han var fjendtlig mod Napoleon og forudsaa sammenbruddet. Frankrigs vel laa ham paa hjerte, og han vilde redde det for Napoleons fald. Men dette ønske var begrænset af, at han ikke vilde opgive Sverige uden at være sikker paa Frankrig. Derfor maatte han stadig sørge for at holde alle udveje aabne, og han kunde saaledes ikke sætte nok ind paa sit hovedønskes realisering. Alexander I støttede længe Karl Johan, og denne søgte ogsaa at vinde andre, især Frederik Vilhelm III for sig, men han mærkede, at ogsaa Bourbonerne havde venner, og at disse kun vilde benytte ham til at bane vejen for sig. En rolle som general Monks i 1660 vilde Karl Johan under ingen omstændigheder spille, og da grundlaget for den franske krone syntes for svagt, resignerede han i tide.

Docent A. Schück (Sverige) holdt et foredrag om *Stad och kyrka i det medeltida Sverige*. Selv om adskillige af Sveriges middelalderlige byer er opstaaet paa eller ved hedenske kult- og markedspladser, er det først den kristne kirkes organisation, der virkelig skaffer betingelser for fremkomsten af et svensk byvæsen. Af særlig betydning er oprettelsen af faste bispesæder; de henlægges til de centrale steder i de større landskaber. Navnlig oprettelsen af domkapitler gav kirken økonomisk og dermed politisk vægt. Ved en række eksempler vistes det, hvorledes provsti- og sogne-dannelsen ofte sluttede sig til handelspladserne; saaledes havde et landsogn ikke sjældent sin kirke inden for byens mure ved siden af den yngre bykirke. Det 13. aarh.s sidste halvdel var en blomstringstid for bispesæderne, men biskoppen blev aldrig »stadsherre« i de svenske stiftsmetropoler. Tiggermunkenes klostergrundlæggelser staar i en vis forbindelse med folkungetidens bydannelser, og i 17. aarh. faar bispesæderne ny krafttilskud ved oprettelsen af gymnasier.

Prof. M. Ruuths (Finland) holdt foredrag om *Finlands kyrko-historia under 1800-talet*. Et par andre foredrag havde kulturhistorisk karakter, begge omhandlede gamle bondesamfunds sædvaneret. Docent Kr. Østberg talte om *Norsk bonderett*, paapegede sædvanerettens udvikling og belyste den med mange praktiske eksempler (tyende, husmænd og kvæg). Sædvaneretten staar stærkere end lovene, men absolut bindende for bønderne er kun forliget, der staar over og bryder alle love. — Mere begrænset skildrede prof. G. Nikander (Finland) i sit foredrag *Österbottens bysamhälle* et enkelt samfunds struktur. Österbotten var indtil udskiftningen en økonomisk enhed, hvor de karge naturforhold tvang bønderne til samarbejde i talrige næringsgrene: jagt, fiskeri, tjærebrænding o. s. v. Ved disse arbejder gjaldt frivillige overenskomster, »föreningar«, der ofte stadfæstedes af herredretterne. Med udgangspunkt i en række lysbilleder gik foredragsholderen over til en skildring af enkeltheder i bøndernes primitive erhvervsliv.

Af foredrag om historisk metode var der to. Docent C. W. v. Sydow (Sverige) talte om *Traditionsspridning*, mens fil. lic. Tom Söderbergs (Sverige) emne var *Metod och uppgifter inom bergshistorisk forskning*, der indledes med en oversigt over den bjergværkshistoriske forskning i Sverige. Foredragsholderen beklagede, at historikerne oftest behandlede bjergværkshistorien uden tekniske forudsætninger, mens fagmændene som regel savnede historisk teknik. Det vigtigste spørgsmål er det økonomiske, der i middelalder og Vasa-tid er vanskeligt paa grund af kildernes utilstrækkelighed. Forfatterne er som regel faldet for den fristelse at generalisere paa for spinkelt grundlag og har uden videre kombineret efterretninger fra vidt forskellige tider og vidt forskellige virksomheder. Bjergværkshistorien maa føjes ind i historiens almindelige rammer, dels maa den sættes i forbindelse med den almindelige økonomiske og sociale historie i Sverige, dels maa den ses i forhold til udlandets bjergværkshistorie, navnlig den tyske og senere den norske og finske.

Et enkelt foredrag var uden tilknytning til nordisk historie, idet prof. K. Fabricius fremlagde sine *Historisk-topografiske studier over det antike Syrakus*. Den hævdevundne opfattelse af Syrakus, at den skal have været en kæmpeby (18—1900 ha) blev draget frem til prøvelse. Denne opfattelse modbevistes, dels gennem de topografiske forhold, der er nogenlunde uforandrede siden oldtiden, og dels ved de arkæologiske forhold, der viser, at størstedelen af det udpegede omraade aldrig har været bebygget. Derefter gennemførtes en kritisk gennemgang af de historiske kilder,

navnlig Thukydid, og det paavistes, at disse, rigtig forstaaet, bekræftede de topografisk-arkæologiske forhold.

Ved det afsluttende møde paa universitetet talte prof. v. Bonsdorff. Det bestemtes, at det næste møde skulde holdes i Stockholm-Uppsala 1934 eller 1935. Til forberedelse af dette valgtes et præsidium bestaaende af professorerne Tunberg (Sverige), Friis (Danmark), Koht (Norge) og v. Bonsdorff (Finland).

Derefter fandt den festlige afslutning sted ved en festsupé paa Societetshuset. I tilslutning til mødet var der i de følgende dage arrangeret forskellige rundture.

A. Afzelius. Aksel E. Christensen.

Nyt fra historisk Videnskab.

I indeværende Aar har Videnskabernes Selskabs Kommission for Registrering af litterære Kilder til dansk Historie kunnet fejre sit 25-aarige Jubilæum, idet den blev nedsat paa Selskabets Møde 4. Maj 1906. Det var paa afdøde Dr. A. A. Bjørnbos Initiativ, denne Registrering blev paabegyndt, og ham skyldes i det væsentlige Udformningen af de Principper, hvorefter Arbejdet foregaar. For Tiden bestaar Kommissionen af fhv. Overbibliotekar H. O. Lange og Professorerne Johs. Steenstrup og Aage Friis, af hvilke de to førstnævnte har været med lige fra Foretagendets Begyndelse, Dr. Lange hele Tiden som Formand. I de forløbne Aar har Kommissionen i Overensstemmelse med sit Formaal ladet foretage Eftersøgning i en lang Række uden- og indenlandske Biblioteker og andre Samlinger efter Haandskrifter af enhver Art, som vedrører Danmarks Historie i videste Forstand. Arbejdet udføres af udsendte Registratorer, mest Arkiv- og Biblioteksfolk, som efter bestemte Regler katalogiserer de fundne Haandskrifter paa Sedler, der derefter sammensættes til et Katalog. Dette er tilgængeligt for enhver i det kgl. Biblioteks Katalogværelse.

Med Undtagelse af de vanskeligste Krigsaar, da Virksomheden en Tid laa stille, er Arbejdet drevet regelmæssigt gennem de forløbne 25 Aar, og Kommissionens Registrant har derfor efterhaanden faaet et betydeligt Omfang. Man begyndte i sin Tid med en systematisk Gennemgang af de svenske og norske Samlinger, og af disse er nu alle de vigtigere gennemsogt. Navnlig i Sverige er registreret en Mængde danske Manuskripter, deriblandt ikke saa faa, som gaar helt tilbage til Middelalderen, og som tidligere har været ukendt her i Landet. Ved Siden af egentlige Manuskripter er i Sverige registreret et stort Antal Breve fra danske Videnskabsmænd, navnlig indenfor Historiens og Arkæologiens Omraade. Foruden de offentlige Biblioteker er en Række svenske Herregaardsbiblioteker blevet undersøgt, og ogsaa herfra er fremdraget adskilligt nyt af Interesse. I Norge har

Udbyttet ikke været saa stort, men saavel i Oslo som i Trondhjem er dog fundet flere vigtige Danica, som man ikke tidligere har kendt.

Udenfor Norden har Kommissionen navnlig ladet foretage Undersøgelser i Tyskland, hvor Bibliotekerne i Slesvig og i Holsten og i Hamburg, Lübeck, Mecklenburg og Vestpommern er blevet systematisk gennemgaaet. I det øvrige Tyskland er Undersøgelserne foregaaet mere spredt, men ogsaa her er dog flere vigtige Samlinger blevet gennemført, bl. a. de store Statsbiblioteker i Berlin og München og de betydeligere Biblioteker i Sachsen og Thüringen. Af Udbyttet fra Tyskland er det navnlig Brevregistraturen, der frembyder Interesse, idet der er fremdraget Mængder af Breve, som indenfor mange forskellige Omraader bringer nye Vidnesbyrd om den Forbindelse, der helt tilbage fra det 16. Aarhundrede og op til Nutiden har bestaaet mellem dansk og tysk Videnskab.

I Schweiz er alle de vigtigere Biblioteker blevet gennemgaaet, og der er herfra fremdraget et overraskende stort Materiale, bl. a. en Række danske Breve fra det 16. og 17. Aarhundrede. I Østrig og Frankrig er Arbejdet paabegyndt, men har hidtil indskrænket sig til enkelte Registreringsrejser til Wien og Paris.

Det var oprindelig Hensigten kun at lade Registreringen omfatte Haandskrifter, som findes i Udlandet, men i 1922 besluttede Videnskabernes Selskab at udvide Kommissionens Arbejde til ogsaa at omfatte danske Samlinger. I adskillige Biblioteker her i Landet findes nemlig Haandskriftsamlinger, som indeholder Materiale af samme Art som det, Kommissionen lader registrere i Udlandet, og som enten er mangelfuldt eller slet ikke katalogiseret. I de senere Aar er der derfor jævnsides med de stadig fortsatte Undersøgelser i fremmede Biblioteker blevet foretaget Eftersyn i en Række hjemlige Samlinger, saaledes i Statsbiblioteket i Aarhus og i forskellige Skolebiblioteker, bl. a. i Herlufsholms og Sorø Akademis. Navnlig i de to sidstnævnte Biblioteker er fremdraget adskilligt af Betydning. For Tiden er man i Færd med at optage en Registrant over Haandskrifterne i Karen Brahes gamle Bibliotek i Odense, hvis Samling, der er den vigtigste herhjemme næst efter de to store københavnske Statsbibliotekers, hidtil kun har foreligget summarisk og mangelfuldt katalogiseret.

Paa forskellig Maade har Kommissionens Virksomhed sat sig Spor i de senere Aars videnskabelige Arbejde her i Landet. Til flere større Udgiverarbejder er benyttet Materiale, som er fremdraget ved Registreringen, og flere af Registratorerne har i selv-

stændige Afhandlinger offentliggjort særlig vigtige litterære Fund, som det er faldet i deres Lod at gøre. Kartoteket i det kgl. Bibliotek bliver jævnlig benyttet, og mange af de fundne Manuskripter er blevet laant her til Landet til nøjere Undersøgelser og er blevet fotograferet i Biblioteket, hvor Kopierne staar til Raadighed for enhver, der har Brug for dem.

I Anledning af Jubilæet har Kommissionen ansøgt Videnskaberne Selskab om og af dette faaet bevilget Midler til at udgive en trykt Registrant over Breve fra og til Danske i udenlandske Biblioteker, bestaaende af et kritisk Udvalg af den udenlandske Brevregistratur. Herved vil det fundne Brevstof kunne udnyttes paa en ganske anden Maade end tidligere, idet Kommissionens Resultater paa dette Omraade ved en saadan Publikation vil komme videre Kredse til Gode.

Lauritz Nielsen.

Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, hvis Arbejde Offentligheden hidtil kun har haft Lejlighed til at følge gennem Udsendelsen af Tidsskriftet *Økonomi og Politik*, har i Løbet af de sidste Maaneder offentliggjort flere større Publikationer. Undersøgelserne vedrørende Konjunkturudviklingen i Danmark siden Midten af forrige Aarhundrede har sat Frugt i i Dr. Jørgen Pedersens statsvidenskabelige Disputats: *Arbejdslønnen i Danmark 1850—1913*, som omtales andetsteds i Tidsskriftet. Til Belysning af den allerseneste Konjunkturudvikling i Danmark foreligger et lille paa Engelsk udgivet Skrift *Economic Conditions in Denmark after 1922*, der er udarbejdet til Brug for Folkeforbundets internationale Kriseundersøgelse 1931.

Det andet store Spørgsmaal, som Institutet har beskæftiget sig med siden sin Grundlæggelse i 1927, vedrører Udviklingen af Forholdet mellem Arbejdsgivere og Arbejdere i Danmark. Som et foreløbigt Resultat af Studierne er udsendt: *Eidrag til Arbejderklassens og Arbejderspørgsmaals Historie i Danmark fra 1864 til 1900* under Redaktion af Poul Engelstoft og Hans Jensen (Kbh. 1931). Bogen falder i to Afsnit, hvoraf det første bestaar dels af en kortfattet Oversigt over Landarbejderspørgsmaals Udvikling i Danmark, dels af en nogenlunde udtømmende Fremstilling af de socialpolitiske Organisationsforsøg indenfor Landbefolkningen. Den skildrede Periode kendetegnes ved to vidt forskellige Faser; den første Fase faar sit karakteristiske Udtryk i Loven om Husmandskreditforeningerne af 1880, der tilsigtede at mindske Udbudet af Arbejdskraft paa Landet ved at give.

Husmændene forbedrede Muligheder for at leve af deres egen Bedrift. I Løbet af nogle Aar forandres Situationen paa Arbejds-markedet fuldstændigt. Den oversøiske Udvandring i Forbindelse med Byernes Industrialisering drager Arbejdskraften fra Landbruget, og i Statshusmandsloven af 1899 møder vi derfor Bestræbelserne for at sikre de større Brug den fornødne Tilgang af Arbejdskraft. Forsøgene paa at organisere Landarbejderne paa neutralt eller politisk Grundlag under disse skiftende Forhold mødte mange Hindringer, og Foreningerne kom kun til at udrette lidt inden Aarhundredskiftet. Bevægelsen i Landdistrikterne staar som et ikke uinteressant Modstykke til den straks overvejende socialistisk prægede Fagforeningsbevægelse i Byerne, der behandles i Bogens 2. Afsnit. Dette Afsnit indeholder dels en Fremstilling af Fagbevægelsens Brydningstid 1871—73, endvidere en fuldstændig Fortegnelse over de københavnske Fagforeninger 1869—1900, en Skildring af Smedefagets Organisationer 1871—85 og endelig Arbejdsgiversammenslutningernes Historie 1862—98. Som man vil se, er der her ikke Tale om nogen samlet Fremstilling af de industrielle Organisationers Opstaaen og Udvikling. En saadan vil først blive givet i en senere Monografi, hvortil de foreliggende Afhandlinger giver en Slags Indledning.

Som Forarbejder til den kommende Monografi maa endvidere delvis betragtes en Samling af socialhistoriske Afhandlinger, der er udgivet under Titlen *Sociale Studier i dansk Historie efter 1857*. Afhandlingerne er fremgaaet af Arbejdet i Studiekredse, der har været afholdt i Institutet, og omhandler bl. a. følgende Spørgsmaal: Den sociale Udvikling i Byerne 1857—71, Statens Stilling til Arbejderspørgsmaalet i Halvfjerdserne, Arbejderbefolkningens Kaar i Halvfemserne og Septemberforliget 1899.

Til de af Institutet udsendte Skrifter maa endnu henregnes 1. Del af Mag. art. Hans Jensens Værk *De danske Stænderforsamlingers Historie 1830—1848*, som er udarbejdet for en Bevilling af den danske Rigsdag i Anledning af Hundreårsdagen for Stændernes Oprettelse. K. M.

Den internationale Historikerkomité (Comité international des sciences historiques) har holdt sit femte Aarsmøde i Budapest fra 20.—23. Maj 1931 under Forsæde af Formanden Professor Halvdan Koht. Repræsentanter mødte for 30 Lande af de 39, der er Medlemmer af Komitéen; Danmark var repræsenteret ved Professor Aage Friis, Formand for de danske Historikers Komité for internationalt historisk Samarbej-

de, ved Musæumsinspektør Dr. Poul Nørlund og Musæumsinspektør Magister Otto Andrup.

En Del af Forhandlingerne, særlig i Komitéens Bureau drejede sig om fortsat Planlæggelse af den næste Historikerkongres i Warschau 1933, men desuden drøftedes i de af Komitéen nedsatte Udvalg og Kommissioner forskellige under Udførelse værende Arbejder og planlagdes nye. Dr. Nørlund deltog bl. a. i Forhandlingerne i en nyskabt Kommission for de store Opdagelsers og Opdagelsesrejsers Historie, Inspektør Andrup er Medlem af Iconografikkommissionen, medens Professor Friis, der er Formand for den faste Publikationskommission, i Kommissionen vedr. Historieundervisningen mødte for Rektor Frk. Maria Nielsen, der paa Grund af Sygdom var forhindret i at deltage. Det blev i Budapest overdraget hende at udarbejde en betydningsfuld sammenfattende og kritisk Redegørelse for Historieundervisningen i den højere Undervisning i alle Landes Skoler, hvortil der er indsamlet Materiale i Beretninger fra de enkelte Lande. Ved Frk. Niensens Død 10. Sept. er destoværre hendes interesserede og udmærkede Medarbejderskab for tidlig afsluttet, og det hende tildelte Hverv er senere overgaaet til en norsk Skolemand, Rektor Einar Boyessen ved Lærerskolen paa Hamar.

Under Forhandlingerne i Budapest var det, som paa de tidligere Aarsmøder, Genstand for særlig interesseret Drøftelse, hvorledes Historikerkomitéen med fornøden Kraft kan virke for, at der i Historieundervisningen paa alle Trin, men særligt i Folkeskolen og de højere Almenskoler og i de dér brugte Historielærebøger, tages Hensyn til de videnskabelige Resultater og den historiske Objektivitet respekteres. De enkelte nationale Komitéer har givet Oplysninger om Historieundervisningen i de forskellige Landes Elementarskoler og højere Skoler; Redegørelse skal nu fremskaffes for den videregaaende Historieundervisning ved Uddannelse af Lærere til Folkeskoler og højere Skoler. Men yderligere har den internationale Komité henvendt sig til de enkelte nationale Historikerkomitéer »for ved deres Medvirkning at opnaa, at Historieundervisningen i Skolerne og i Særdeleshed Skolebøgerne mere og mere bliver prægede af historisk Sandhed og videnskabelig Aand, at de i stadig højere Grad giver Udtryk for de videnskabelige Specialstudiers Fremskridt, og at de mere og mere bliver et Redskab til gensidig Forstaaelse mellem Folkene«. De enkelte Komitéer er anmodet om snarest muligt at indgive Beretninger om, hvad de enkelte Lande indtil nu har gjort for at opnaa Resultater i den ønskede Retning samt om, hvad der paatænkes gjort nu, da dette hele Spørgsmaal om Historieundervisningens objek-

tive og videnskabelige Karakter heldigvis fra mange forskellige Sider er blevet rejst. Dette Spørgsmaal har givet Anledning til indgaaende Overvejelser og meget modstridende Anskuelser under Forhandlingerne; man har fastholdt, at den internationale Komité's Udgangs- og Synspunkt maa være udelukkende det strængt videnskabelige: Kravet om at Videnskabens Resultater i videst mulig Udstrækning skal paavirke de historiske Lærebøger og hele Historieundervisningen og derved gennemtrænge alle Kredse i Folkene. Ogsaa til den danske Komité er Hovedkomitéens Henstilling kommet, og der er foreløbig sket Anmodning til Undervisningsministeriet om at lade de paagældende Myndigheder og Sagkyndige give en Redegørelse for, hvad der er iværksat her i Landet.

Landsberetningerne skal foreløbig behandles paa Komitéens næste Aarsmøde i Haag i Foraaret eller Somren 1932. Paa Grundlag af en sammenfattende kritisk Rapport skal den ovenfor omtalte Drøftelse foregaa i Warschau 1933.

Om Forberedelsen til den almindelige Historikerkongres skal bemærkes, at det er fastslaaet, at Spørgsmaal om Skylden for Verdenskrigen, om den nuværende sociale Revolution og andre lignende, der i nogen Maade gaar ud over Rammerne for egentlig videnskabelig Undersøgelse og let fører direkte ind paa aktuelle politiske Problemer, principielt skal udelukkes fra Behandling paa Kongressen ligesom Tilfældet var i Oslo 1928.

Om de mange specielle Spørgsmaal, der iøvrigt blev forhandlet i Budapest ligesom om den internationale Historikerkomité's mangehaande Arbejder, findes der detailleret Oplysning i Komitéens *Bulletin of the international committee of historical sciences*, af hvilke der hidtil er udkommet tolv store Hæfter, der faas til en meget billig Pris gennem Boghandelen eller gennem den danske Komité. Særlig ved Generalsekretærens, Professor Michel Lhéritiers energiske Virksomhed udvikler Bulletin sig mere og mere til at blive et Samlingssted for værdifulde Oplysninger af teoretisk og praktisk Betydning for alle Historikere, hvis Interesser gaar ud over de allersnævreste lokale Omraader.

Samtidig med Mødet i Budapest holdtes der den første internationale Litteraturhistorikerkongres, i hvilken af Danske bl. a. deltog Professor Hans Brix.

A. Friis.

Siden Droysen 1833 udgav sit epokegørende Værk »Geschichte Alexanders des Grossen« har talrige Historikere sysselsat sig med Alexander og fremsat saa mange og vidt forskellige Opfattelser,

»at man vel kan sige, at hver Forsker har sin egen Alexander«. Et slaaende Bevis paa Droysens Storhed turde det imidlertid være, at hans Værk trods de talrige senere Behandlinger stadig staar som Hovedværket om Alexander. Heller ikke Ulrich Wilcken, den store Papyrusforsker, vil ved sit nye Arbejde *Alexander der Grosse* (Leipzig 1931) formaa at fortrænge Droysen. Hans Værk er i hele sit Anlæg noget andet end Droysens, bliver snarere dettes Sekundant end Konkurrent. Droysen har løftet den tunge Opgave ud fra ofte daarlige og indbyrdes modstridende Kilder at give en detaljeret kildekritisk Skildring af Alexanders Liv og Færd. For Wilcken har Begivenhederne i Hovedsagen ligget fast. Hans Maal er at give Forstaaelsen af Alexanders Betydning i Verdenshistorien saavel i Samtiden som i Eftertiden. Denne Forskel gaar ogsaa igen i de to Forfatteres Disposition. Medens Droysen i ca. 500 Sider giver en kronologisk fremadskridende Biografi, er Tyngdepunktet i Wilckens Bog lagt i de to sidste Kapitler »Rückblick« og »Ausblick«, en samlet Fremstilling af Alexanders Indsats og hans Betydning for Eftertiden.

For Wilcken er Alexander Heros; han ikke blot betegner et Vendepunkt i Historien, men det er ham selv, der med højest egen Haand forandrer Historiens Gang. Fremstillingens Emne paavirker i høj Grad Opfattelsen; Alexander er en af de vigtigste Fæstninger mod de Historikere, der vil udelukke eller i alt Fald betydeligt nedsætte den enkelte Persons Indsats. Mod disse polemiserer Wilcken maaske ubevidst paa flere Steder, men desværre ofte efter Recepten: Hvad vilde der være sket, hvis...? Lad nu være at Alexanders Død i 32aars Alderen, den Alder, hvor Cæsar først stod foran sin straalende Karriæres Begyndelse, maa fremtvinge Spørgsmaalet: Hvad havde Alexander ikke kunnet udrette, dersom en normal Livslængde var blevet ham beskaaret? Men Spørgsmaal som, hvad der var sket, hvis Filip ikke var bleven myrdet, hvis Alexander var faldet ved Granicus, hvis han efter Slaget ved Issus havde modtaget Darius Fredsbetingelser, synes temmelig ufrugtbare. En Følge af Wilckens Syn paa Alexander som Overmenneske er en kraftig Polemiseren mod alle Forsøg paa at kritisere Alexanders Evner som Strateg og Statsmand. Ogsaa den mere uhyggelige Side ved Alexander, hans Drab paa nære Slægtninge og Venner søger Wilcken at fremstille i forsonende Skær, skønt Alexander utvivlsomt herved røber mere af Illyrenen, end Wilcken vil anerkende. Ofte bliver derfor Wilckens Forsøg paa at vurdere Motiverne til Alexanders Optræden en Svaghed i hans Fremstilling. Naar dertil kommer, at det kombinerede Sag- og Personregister er ganske utilstrækkeligt, er det meste ufordelagtige om Værket sagt.

Interessant er Behandlingen af Alexanders statsretlige Stilling; han er ikke den makedonske Hærkonge, hvis enestaaende Held omskaber ham til orientalsk Despot. Hans Stilling er tredelt; som Hegemon for det korinthiske Forbund leder han Hellas Hævnkrig mod Persien, som makedonsk Konge fører han et Erobringstog, og efter Sejren føler han sig som Darius Arvetager i Persien, men kun i Persien. Disse tre Funktioner holdes skarpt adskilt; efter Sejren ved Gaugamela lader Alexander sig af den makedonske Hærforsamling hylde som Konge over Asien, d. v. s. Makedonerne sanktionerer, at deres Konge tillige bliver Storkonge. Statsretlig hersker kun Personalunion mellem de tre Dele, og denne Forskel opretholder Alexander fraset faa Krænkelse af det korinthiske Forbunds Rettigheder. Eksempelvis benytter Alexander kun Darius Segl i Persien, medens Breve til Makedonien altid signeres med hans gamle Kongesegl.

Det interessanteste Afsnit er vel det sidste Kapitel »Ausblick«, hvor Wilcken skildrer den politiske, økonomiske og kulturelle Arv efter Alexander. Den politiske Linje føres gennem de hellenistiske Riger, over Cæsar og Antonius op til Trajan. Økonomisk er Alexander Baggrund for den store internationale Handelsudvikling i den følgende Tid, hvor vi navnlig gennem de senere Aars rige Papyrusfund er vel underrettet om den ptolemæiske Merkantilisme. Kulturelt er Alexander Aarsag eller Indledning til Hellenismens Udbredelse ikke blot i Alexanderriget, men ogsaa i de vestlige Middelhavslande. Medens Hellenismen her har virket befrugtende lige ned til vore Dage, blev den atter fortrængt i Østen. Wilcken skildrer her Hellenismens Svaghed i Orienten, idet han under Henvisning til Wilamowitz peger paa, at det var Grækernes manglende Evne til at erobre Sjælene, der hindrede deres endelige Sejr. I 3. Aarh. e. Kr. kommer den store Reaktion mod Hellenismen, der yderligere vinder frem med Araberne i det 7. Aarh. Alligevel finder Wilcken hellenistisk Paavirkning, ikke blot i Sasanideriget, men ogsaa i islamitisk Kultur, og han afslutter med uden væsentlig Modifikation at citere: Uden Alexander ingen islamsk Civilisation, en Sætning, der dog vel burde ændres til: Uden Alexander var den islamitiske Kultur bleven en anden — hvorved Spørgsmaalet om Forskellens Størrelse lades aabent.

Adam Afzelius.

I de seneste Aar har Kolonihistorie udskilt sig som en vidtstrakt og selvstændig Del af Historien. Ingen Side af Historien kan være mere tiltrækkende. Kolonisering er en vovelig

Trafik, der næppe nogensinde foregaar uden Fare og Spænding. Noget hidtil ukendt og fremmedartet sætter bestandig Farve paa Udviklingen. Kolonihistorie løber som Følge heraf Fare for at fortabe sig i romantiske Tildragelser. Paa den anden Side hører Studiet af Tilpasningen mellem Koloniseringsbefolkningen og dens Omgivelser til Historiens frugtbarste, og i alle Tilfælde fører Kolonihistorien ud fra de snævre Felter til vidtforegnede Emner, der vækker mangfoldige Interesser og giver nye Indskydelser.

I det 18. Aarhundrede dyrkedes Kolonihistorie med Iver i Frankrig, men blev derefter ganske forsømt. I sin moderne Skikkelse er den opstaaet i England, idet Seeley's »The Expansion of England« (1883) er dens første klassiske Værk. Den Tankegang, hvoraf den fremstod, kan studeres i Docent C. A. Bodelsens »Studies in Mid-Victorian Imperialism« (København 1924). Hvad der mest har fremmet Studiet af engelsk Kolonihistorie er, at der er blevet ansat særlige Professorer deri, først i Oxford 1909 (Beit Professor of Colonial History), dernæst i London 1913 (Rhodes Professor of Imperial History). Professorposten i Oxford blev først besat med H. E. Egerton, derefter i 1920 med R. Coupland. I London blev A. P. Newton Professor. Omkring disse Mænd har samlet sig Skoler af yngre Historikere, der næsten udelukkende beskæftiger sig med Kolonihistorie. I Oxford er der bygget et særligt Rhodes House, som indeholder et smukt Bibliotek af Skrifter om de engelske Kolonier, og i London støttes Studiet af the Royal Empire Society (før 1929 kaldet the Royal Colonial Institute), der ogsaa har et stort Bibliotek (200.000 Bd.). Cambridge har endnu ikke faaet nogen særskilt Skole eller et Professorat for Kolonihistorie. Til Gengæld har man der et Professorat i Flaadehistorie (besat med J. Holland Rose), et Emne, der paa adskillige Omraader falder sammen med Kolonihistorie. Takket være den nære Forbindelse med Imperialismen kunde man nære Frygt for, at de engelske Kolonihistorikere skulde lade sig alt for meget lede af nationale Synspunkter; dette Præg er dog hos de fleste veget for upartisk Videnskabelighed, og der udarbejdes nu en Mængde værdifulde Specialundersøgelser. Nogle af disse trykkes i en nylig grundlagt Serie: *Imperial Studies*, redigeret af A. P. Newton; tre eller fire Bind har set Lyset.

En Tid lang blev flest Kræfter sat ind paa at udforske den forfatningsmæssige Side af Sagen. Nu er der vistnok en Tilbøjelighed til først og fremmest at undersøge den internationale Rivalitet i Kolonierne. Endnu ligger mange specielle Spørgsmaal forsømte hen; men alligevel har det været muligt at samle Kræfterne til Udarbejdelsen af en alsidig *Cambridge History of*

the British Empire (1929), under Ledelse af J. Holland Rose, A. P. Newton og E. A. Benians. Ligesom de øvrige Cambridge Historier er dette et kooperativt Foretagende, hvor hver Forfatter skriver sit Kapitel. Mangel paa Ensartethed kan derfor ikke undgaas. Det gælder dog om Oversigtsværker af saa stort et Omfang, at de mere er beregnet til at være paalidelige Oplagsværker end til at læses i Sammenhæng, saaledes at Nøjagtighed paa det specielle Omraade er at foretrække for Syntese i Kompositionen. Værkets Formaal er at skildre det britiske Koloniriges Vækst fra Tudorerens Tid til vore Dage. Det skal omfatte 8 Bd., hvoraf Bd. I, IV og VI er udkommet. Bd. I behandler det gamle Kolonirige til 1783, idet dette Aarstal deler britisk Kolonihistorie i to skarpt adskilte Dele, ikke blot fordi De forenede Staters Løsrivelse da blev fastslaaet, men endnu mere paa Grund af de mange Ændringer, der ved den Tid foregik i engelsk Kolonistyre. Bd. II og III skal behandle det nye engelske Kolonirige, Bind IV og V er viet Indien, VI Canada og Newfoundland, VII Australien og New Zealand og VIII Sydafrika. Særlig Opmærksomhed er saaledes henvendt paa Dominions, der ved deres Stilling som selvstyrende Samfund paa lige Fod med Moderlandet betegner den største Ejendommelighed ved det britiske Verdensrige. Iøvrigt tages der lige Hensyn til Opdagelsestogter, international Kappelstrid, Forfatning og Forvaltning og Handel. Romantiske Enkeltheder findes der lidet af; men der er blevet Plads ikke blot for et Referat af, hvad man forud vidste, men ogsaa for en hel Del nyt. Der er talrige detaljerede Kildehenvisninger i Fodnoter, og omfattende bibliografiske Oversigter, hvori der er lagt et overordentlig stort Arbejde, idet der anføres ikke blot trykt Litteratur, men ogsaa gives en meget fyldig Fortegnelse over utrykte Kilder. Det er at ønske, at andre Nationers Historikere paa dette Omraade vilde forsøge en Konkurrence med Englænderne.

Samtidig udkommer der en *Cambridge History of India*. Den skal fylde 6 Bd., og de to sidste Bind skal være lig Bd. IV og V af »The Cambridge History of the British Empire«. Der er udkommet Bd. I (1922), *Ancient India*, red. af E. J. Rapson, Bd. III (1928), *Turks and Afghanistans*, red. af Sir Wolseley-Haig, og Bd. V (1929), *British India 1497—1858*, red. af H. H. Dodwell. Mærkværdigt nok regnes indisk Historie ifølge Traditionen næppe til Kolonihistorie i England. Ved Universiteterne er den henlagt til særlige Professorater. Udforskningen af Indiens Fortid staar vistnok ikke paa Højde med, hvad der er udrettet angaaende de

andre Kolonier. Fortællingen dvæler ved Fakta, og en Fortolkning af Udviklingens Gang er sjældent bragt til Veje.

Fra engelsk Side er ogsaa fremkommet en *History of French Colonial Policy 1870—1925* i to Bd. (1929) af Stephen H. Roberts. Dette Værk giver kun en overfladisk og ordrig Diskussion af Problemerne, men kan dog være nyttigt ved sin saare omfattende Bibliografi.

Frankrig forsømmer imidlertid ikke selv sin Kolonihistorie, selv om det i denne Omgang er kommet senere med end England. I 1913 blev der grundlagt et »Société de l'Histoire des Colonies Françaises«, som straks begyndte paa Udgivelsen af *Revue de l'Histoire des Colonies Françaises*. Et tilsvarende Tidsskrift har England ikke. Det franske Selskab besøger ogsaa Udgivelsen af en Række Specialværker og samarbejder med særlige Selskaber for indisk Historie og for Antillernes Historie. Dets Præsident er Alfred Martineaux, som har forfattet *Dupleix et l'Inde Française* i 4 Bd. (1920—28). Blandt Selskabets Ledere tælles ogsaa Charles de la Roncière, Forfatter til *Histoire de la Marine Française* (1899 ff.), hidtil 5 Bd.

Sammen med Gabriel Hanotaux har Martineaux nu paa-begyndt Udgivelsen af et stort Værk *Histoire des Colonies Françaises et de l'Expansion de la France dans le Monde* (1929 ff.), der skal foreligge færdigt i 6 Bd. i 1932. Heraf er allerede tre Bind udkommet med Behandling af Besiddelserne i Amerika og omkring Middelhavet. Hver Forfatter skriver her et større Afsnit — Bd. II om Algier er endda i sin Helhed skrevet af Enkeltmand (Augustin Bernard). Medens »The Cambridge History of the British Empire« er grundig og lærd i sit Anlæg, gør det franske Værk langt mere Indtryk af at være beregnet som et populært Pragtværk. Der er almindeligvis ingen Kildehenvisninger. Teksten oplives af talrige (gode) Tegninger, og der er adskillige Farve-bilag. Som Titlen angiver, er Emnet ikke i snævraste Forstand begrænset til de franske Kolonier, men der ses tillige hen til Frankrigs Bidrag til andre Landes Kultur, navnlig i Hanotoux's Indledning. Saaledes er det ogsaa karakteristisk, naar Slutningen af Bd. III behandler fransk videnskabeligt Arbejde i Syrien og Persien (et andet Afsnit omhandler Protektoratet i Syrien). Tendensen er at lægge Vægt paa den kulturspredende Side af Koloniseringen.

Den franske Interesse for Kolonihistorie har ogsaa givet sig Udtryk deri, at det er Franskmændene, der har taget Initiativet til Sammenkaldelsen af den første internationale Kongres for Kolonihistorie i Paris 21.—25. September 1931 i Forbindelse med

den internationale Koloniudstilling. Denne Kongres, der foregik under Martineaux's Ledelse, var ganske vellykket, idet alle de mere fremtrædende Lande med Undtagelse af Tyskland og Rusland var repræsenterede. Blandt Deltagerne kunde maaske fremhæves Belgieren Herman van der Linden, der sammen med Charles de Lannoy før Verdenskrigen begyndte paa Udgivelsen af *Histoire de l'Expansion Coloniale des Peuples Européens* (1907 ff.). Kongressens Formaal var først og fremmest at udarbejde en Bibliografi over de forskellige Landes Bidrag til Kolonihistorien; men dernæst gav den ogsaa gennem en stor Mængde Foredrag om Specialemner et vist Indtryk af, hvad der arbejdes med rundt omkring i de forskellige Lande. Saaledes viste Italienerne sig overordentlig virksomme. Der blev truffet Foranstaltninger til Oprettelsen af en international Organisation for Kolonihistorie og endog talt om Udarbejdelse af en Verdenskolonihistorie, skrevet af Historikere fra alle de paagældende Lande.

Iøvrigt har Koloniudstillingen naturligvis givet Anledning til, at der i Aar paa Fransk er udkommet en hel Del Skrifter om kolonihistoriske Emner. Saaledes har Martineaux udsendt *Dupleix, Sa Vie son Œuvre*, og Ch. de la Roncière har bl. a. skrevet en lille Bog om *Jaques Cartier* i en Serie: *Les Grandes Figures Coloniales*.

Georg Nørregaard.

Den kendte engelske Historiker Harold Temperley har i en velskrevet lille Bog *The Victorian Age in Politics, War and Diplomacy* (1928) søgt at give en kort Oversigt over, hvad den victorianske Periode har betydet med Hensyn til Politik og Hærvæsen. Forsøget er interessant og maa absolut betegnes som vellykket. I et klart og malende Sprog, med overlegen Beherskelse af det uhyre Stof er det lykkedes Forfatteren at drage visse Hovedlinjer. Paa det ydrepolitiske Omraade er Tidens Bedrift Skabelsen af det engelske Verdensrige, denne bøjelige politiske Organisation, som eksisterer ikke i Kraft af ydre Tvang, men ved frivillig Tilslutning. Det romerske Verdensrige maatte gaa til Grunde, fordi Enhedstanken knuste den nationale Ide, det engelske Verdensrige bestaar, fordi hver Del lever sit nationale Liv. Der findes ikke eet, men mange Centre. Hvad den indre Politik angaar marcherer man i det væsentlige videre ad de Baner, der allerede var afstukket i den foregaaende Periode. Det er Middelstanden, der regerer gennem Underhuset og tilsyneladende formindskes Overhusets Magt, men denne Udvikling afbalanceres derved, at Majoriteten af Kabinetetsmedlemmerne stam-

mer herfra. Mod den victorianske Tids Behandling af den menige Soldat retter Forfatteren en skarp Kritik, ligesom han ogsaa er en Modstander af den overvældende Vægt, man lægger paa Flaadens Udvikling. I Begyndelsen af Perioden havde man endnu staaende Hære i Kolonierne, senere erstattes de af indfødte, men England bevarer stadig Retten til at forsvare Riget. Tidens udenrigspolitiske Førere Palmerston, Gladstone, Disraeli og Salisbury omtales ret udførlig og stilles op i Modsætning til hinanden. Alle er de imidlertid mere eller mindre Elever af Canning, hvis Politik de forsøger at efterligne, idet de dog glemmer Cannings Ord, at ingen Politik kan være evig. Følgen blev, at man støttede sig for meget paa England og for lidt paa Europa. Særlig Disraeli og Salisbury lod England indtage en for isoleret Stilling. Forfatterens Dom munder ud i, at der visselig var Perioder, hvor Isolation var rigtig og ingen europæisk Politik mulig. Men der var andre Perioder, hvor denne Politik var en Fejltagelse, og hvor Forsøg paa at forstaa og arbejde med Europa kunde have resulteret i noget varigt godt. *Harald Jørgensen.*

Daniel O'Connell har hidtil i irsk historisk Litteratur været ret stifmoderligt behandlet i Sammenligning med den anden store irske Folkefører Parnell, og det til Trods for at der allerede længe har foreligget trykt et rigt og forskelligartet Materiale til Belysning af hans Historie.

Dette Misforhold er nu ophævet ved Denis Gwynns Bog *Daniel O'Connell. The Irish Liberator* (1929). Forfatteren, der er født i 1893, er egentlig Journalist, men har kastet sig over Studiet af den irske Uafhængighedskamps Historie og herom offentliggjort flere Arbejder. Saavidt det kan skønnes har Forfatteren ikke fremdraget væsentlig nyt Materiale, men bygger alene paa det allerede foreliggende. En nærmere Undersøgelse heraf vanskeliggøres ved en fuldstændig Mangel paa Henvisninger.

Bedømmelsen af de skildrede Forhold er rolig og upartisk, og man sporer ingen Tendens i Behandlingen af engelske Forhold. For Gwynn er O'Connell Helten, og som de fleste Biografer vil han gerne gøre sin Hovedperson til den ledende i alt, hvad der foregaar. Herved træder Bipersonerne mere i Baggrunden end egentlig retfærdigt. Vi faar saaledes et meget svagt Indtryk af den intelligente unge Biskop Dr. Doyle, som sikkert har spillet en vis Rolle. Denne Svaghed til Trods har Bogen dog Værdi ved det levende og klart opfattede Billede, det er lykkedes Forfatteren at faa frem.

Gwynn skildrer ham først og fremmest som den fremragende politiske Taler og Agitator. Der gives meget udførlige Uddrag af hans Taler, saaledes at man let kan danne sig et personligt Indtryk af de Midler, hvormed han virkede. Betegnende er det, at Tanken om at lade sig opstille til Parlamentet ikke er udsprungen af O'Connells egen Hjerne, men skyldes en af hans nære Arbejdsfæller. Dette viser tydeligt hans Begrænsning.

Gwynns største Fortjeneste er Skildringen af den tro, uselviske Folkefører, som forlod alt: Familie, Formue og Virksomhed for at tjene sit fattige Folks Sag. *Harald Jørgensen.*

Den altfor tidlig afdøde engelske Historiker Carless Davis, Professor i moderne Historie i Oxford, holdt i 1926 en Række Forelæsninger over de politiske Partiers og Ideers Udvikling i England i Tiden mellem 1760 og 1846. Døden hindrede ham i at offentliggøre disse, men hans Kollega i Cambridge G. M. Trevelyan paatog sig Udgivelsen, og i 1929 udkom Carless Davis: *The Age of Grey and Peel.*

Titelen er ret misvisende, idet Forfatteren i Virkeligheden skildrer Whig- og Torypartiets Udvikling fra ca. 1760 til 1846. Udførlig redegøres for de personlige Brydninger mellem de mange forskellige Grupper, de to Partier bestod af, ligesom Sammenspillet mellem disse og de politiske Klubber nøje udredes. Fremstillingen er uhyre bred og virker undertiden trættende. I Virkeligheden kan Bogen bedst karakteriseres som en Række Studier. De Punkter, som Forfatteren tager op, undersøges til Bunds, og der knyttes mange interessante Bemærkninger til de skildrede Forhold. Man savner en vis Linie gennem Bogen, og de enkelte Afsnit falder let fra hinanden.

Mest Interesse knytter sig til Skildringen af de to Hovedpersoner Grey og Peel. I Modsætning til Trevelyan i hans Bog: Lord Grey and the Reform Bill, ser Davis med mere Skepsis paa Greys Personlighed og kritiserer, at Trevelyan overfører sin Opfattelse af Grey som Privatmand paa hans Optræden i Parlamentet. Offentlige Personer, hævder han, bør bedømmes efter deres offentlige Optræden og ikke efter deres private. Han fremhæver Greys stædige Fastholden ved engang antagne Synspunkter. Grey var langt fra den fødte Partipolitiker. Det daglige Arbejde kedede ham, og han kom kun frem, naar de store Spørgsmaal behandlede. Naar Grey blev sat i Spidsen for Whigregeringen, skyldtes det afgjort Wellingtons Indflydelse. Reformloven blev ganske vist gennemført af Grey, men han saa med ikke ringe

Frygt paa Middelstandens Fremrykning. Helst vilde han bevare Aristokratiets politiske Indflydelse og kun fjerne de værste Misbrug ved den gældende Ordning, men Partiet trak ham til venstre.

Ved Skildringen af Peel fremhæves især hans meget betydelige Evner som Administrator, en Ros som han dog maa dele med de fleste Toryer. Den lange Periode, i hvilken de var ved Magten, fik her Betydning, ligesom den stadige Flytning fra det ene Departement til det andet. Det mest typiske Eksempel paa denne »usystematiske men i høj Grad nyttige Vagabondering« finder man i Lord Liverpool, — et hjemligt Eksempel er Finansminister Møsting. Paa denne Maade uddannedes Peel. Stor Betydning for ham fik hans Udnævnelse til irsk Understatssekretær i 1812. Han var da kun 24 Aar, men blev i Virkeligheden Leder af Dublin Castle's Modstand mod den gryende irske Agitation. Med haard Haand skred han ind, og skønt personlig hæderlig anvendte han i udstrakt Grad Bestikkelser. Sit Partis Politik betragtede han som en Fæstning, hvor det gjaldt om at opgive Udenværkerne for bedre at kunne forsvare Centrum; men blev Reformer nødvendige, var det bedre, at Toryerne selv tog Initiativet hertil, end lade de andre udføre Arbejdet. Denne Holdning fik afgørende Betydning ved Peels Stilling til Emancipationsloven og Kornlovens Ophævelse.

Med Davis Bog er der ydet et nyt værdifuldt Bidrag til Belysning af Forholdet mellem Tory og Whig, selv om der endnu er en Del Problemer, som bør tages op til Undersøgelse, inden man kan sige, at Spørgsmaalet er endelig løst. *Harald Jørgensen.*

Der er Grund til at henlede Opmærksomheden paa den mere for Historikere end Nationaløkonomer beregnede *Wörterbuch der Münzkunde*, som 1930 er udgivet ved den fremragende tyske Numismatiker Friedrich Frhr. v. Schrötter. I langt højere Grad end sine Forgængere tager den Hensyn til nordiske Møntforhold, takket være den danske Medarbejder Dr. polit. Wilcke, der har bidraget med over et halvt hundrede Artikler f. Eks. Bürgerkriegsmünzen, Christiand'or, Corona danica, Danegeld, Ebenezer, Fano, Frederikd'or, Fyrk, Guldridder, Hebræer, Hvid, Klipping, Kurantdukat, Mark, Öre, Örtug, Penning, Reisetaler, Rigsbankdaler, Skandinavisk Møntunion, Species o. s. v. — Fylde Literaturenvisninger ledsager de enkelte Artikler. 28 Tavler med mangfoldige Møntbilleder afslutter den 762 Sider store Ordbog. — Naturligvis kan enkelte Fejl ikke undgaas i et saa stort

anlagt Arbejde; eksempelvis kan fremdrages: »Blaffert« blev ikke præget under Dronning Margrete i Flensborg; der foreligger en Misforstaaelse af de under det holstenske Herredømme prægede $\frac{1}{4}$ Witten. Derimod kunde være nævnt, at den første Blaffert blev præget under Frederik I (som Hertug). — Under »Klipping« nævnes 3 Arter fra Chr. II: 14, 6 og 4 eller 3 Penning; men til disse Værdier blev de først ommøntede 1524 (Litteraturhenvi- sning til Norsk Numismatisk Forenings Småskrifter 3 (1929) omhand- lende »Christiern II.s danske Mønter« kan her tilføjes). — Ved »Öre« og »Örtug« savnes Henvi- sning til A. W. Brögger: Ertog og Øre (Kria. 1921). — Under »Penning« angives den aarlige For- nyelsestermin som Mortensdag, 11. November, men det skal være Mikkelsdag, 29. Sept. Erik af Pommerns Kobbersterlinge var ud- givet for Sterlinge og ikke for Penninge, en Rettelse, som Kr. Erslev forlængst har gjort til Haubergs System. — Ved »Rigs- daler« anføres, at Joachimsthaler blev udmøntet i Danmark under Kong Hans. Men da alle de kendte Eksemplarer er støbte og ellers unævnte i Samtiden, maa man antage, at de er senere »understukne« Forfalskninger. Disse og enkelte andre Unøjagtig- heder er dog af underordnet Betydning i Forhold til alle de nyt- tige Oplysninger, Værket meddeler. G. G.

Som ottende bind i den nye række af »Quellen und Darstel- lungen zur hansischen Geschichte, herausgegeben vom Hansischen Geschichtsverein«, har Adolf Friedenthal udgivet *Die Gold- schmiede Revels* (Lübeck 1931), en bog, der også fra dansk side tør påregne en vis interesse. Ganske vist går ingen af de bevarede guld- og sølvsmedearbejder fra Reval tilbage til Dansketiden, og den ældste guldsmedeskrå fra byen går kun tilbage til år 1393; men det synes dog at man i denne kan spore enkelte min- delser fra den danske tid i Reval. Således klinger selve lavs- reglernes navn »scra« helt nordisk, ligeledes tales der om guld- smedenes »boder«, og når Revelskråen på mange punkter afviger fra den i Lybek og den efter denne som forbillede affattede Riga- skrå af 1363, er det muligvis også ældre danske eller nordiske forhold, der ligger til grund; en artikel, der ikke genfindes i skråerne fra Lybek og Riga, forbyder således guldsmedene uden lavets forlov at tilvirke kalke, kirkelige vinflasker (ampuller) og antependier af kobber, hvad der tydeligt peger tilbage på de mere primitive nordiske forhold, hvor lavene endnu ikke var så stramt fagligt organiserede, og guldsmedene derfor tillige ud- førte finere arbejder i forgyldt kobber. Men selvfølgelig er guld-

smedehåndværket i Reval i 15.—16. årh. væsentlig præget af den hanseatiske Østersøkultur, blandt hvis frembringelser sølvarbejderne fra Reval indtager en hæderfuld plads. Fremhæves må, at der i guldsmedenes lade opbevares flere mesterstykker fra sengotisk tid, nemlig knivbeslag med minuskelindskrifter og spænder med trolovelsens håndslag; det lokale navn på disse og på de karakteristiske koniske spænder, som bønderne i Estland bruger, nemlig »bretze«, leder i høj grad tanken hen på nordisk »bradse«. I det 17. årh. kommer hertil en tydelig udtalt svensk påvirkning, der også viser sig i en række guldsmedes svenske herkomst. — I bogen gøres udførligt rede for lavsorganisationen ned igennem tiderne, for lødigheds- og stemplingsregler o. s. fr., og den indeholder en med stor omhu affattet liste over de 258 kendte Revalguldsmede samt disses stempler, forsåvidt de kendes, samt over 69 kendte mestre fra småbyerne i Estland. Den ledsages desuden af en del gode billeder af de vigtigste af de bevarede sølvarbejder fra Sengotiken til Senempiren, og er forsynet med register og med alfabetisk fortegnelse over mestrene og deres stempler. Alt i alt en meget omhyggelig monografi over et æmne, der også for danske er af betydelig interesse.

Jørgen Olrik.

Som Nr. 36 i Serien »Veröffentlichungen der Schleswig-Holsteinischen Universitäts-gesellschaft« har Professor Fritz Rörig udgivet et lille Skrift, der ogsaa fortjener Opmærksomhed i Danmark: *Das Einkaufsbüchlein der Nürnberg-Lübecker Mulich's auf der Frankfurter Fastenmesse des Jahres 1495* (Breslau 1931). En tysk Købmand, Paul Mulich, Nürnberger af Fødsel men bosat og virkende i Lybæk, giver her en Fortegnelse over de Varer han, først og fremmest som Kommissionær for sin Broder Matthias Mulich, der ogsaa havde slaaet sig ned i Lybæk, indkøbte paa Frankfurter Messen, og man faar unægtelig et imponerende Indtryk af en storstilet Omsætning. Det drejer sig om Varer til en Værdi af op imod 8000 rhinske Floriner, de største Poster er italienske Stoffer, Perler og Smykker (hvor Hovedleverandøren var en Nürnberger), Rustninger, der formodentlig ogsaa kom fra Nürnberg, samt »brændt Sølv« til Udmøntning. Brødrene Mulichs Virksomhed i Lybæk er typisk for de øvretyske Købmænds Fremtrængen i Nordtyskland i denne Tid, men os interesserer de særlig, fordi de ogsaa vides at have staaet i nær Forbindelse med det danske Hof, og Prof. Rörig gør i sin fortræffelige og indholdsrige Indledning (S. 26, jfr. S. 19 f.) med Rette opmærksom

paa, at Luxusvarernes Overvægt ved Messeindkøbet i Frankfurt har en naturlig Forklaring i Mulichernes store Leverancer til de nordeuropæiske Hoffer. Matthias Mulichs Navn (Mattis Myling) finder vi da ogsaa gentagne Gange i Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, hvori der endog er bevaret et løst Blad med en af ham selv forfattet Fortegnelse over hans Tilgodehavende for gyldne Kæder, venetiansk Atlas m. m., som han har leveret Dronningen (William Christensens Udgave p. 380 a). I 1520 skal han købe Krudt og Bøsser i Nürnberg til Kristian II, og Broderen Paul indløste i 1515 sammen med Timme Holm de til Raadet i Lybæk pantsatte danske Rigsklenodier for 2000 rhinske Gylden (Rörig p. 20).
P. N.

Johan Schreiner: *Olav den Hellige og Norges Samling* (Oslo 1929) er en energisk og maalbevidst Skitse af Norges ældre Historie op til det 12. Aarh., skrevet paa Grundlag af et kritisk sigtet Materiale. Den litterære Overlevering, der har faaet Form ved kunstnerisk Tradition eller Forfatterpersonlighed, skydes til Side, og kun saadanne Partier af Heimskringla og Sagaerne, som røber deres Oprindelighed ved nøgterne Data og ved at staa uformidlede, uden Sammenhæng i Teksten, bruges af Forfatteren jævnsides med Skjaldekvad og arkæologisk Materiale. Schreiner kan ikke paa dette Grundlag give en bred Skildring af Udviklingens Gang, og det er heller ikke hans Maal; han stiller sine Spørgsmaal og forfølger sine Problemer. Geografiske og økonomiske Forhold er hans Hovedinteresse. Der vil altid være meget at lære ved denne active Fremgangsmaade, den eneste mulige over for kildefattige Perioder, men Resultaterne maa i Følge Sagens Natur blive Tolkningsforsøg efter vor Tids Indstilling, mere eller mindre dristige Constructioner. Om Materialets Bæreevne i dette Tilfælde tør kun de, som fuldtud behersker Stoffet, have en Mening. Professor Edv. Bull har i Norsk historisk Tidsskrift 1930: 65 fremsat hvad han havde at sige om Bogen.
E. J.

J. D. Landmark har i Det kgl. norske Videnskabernes Selskabs Skrifter (1931) offentliggjort en Afhandling: *Solmørket over Stiklestad. En sagnhistorisk undersøkelse*. Forfatteren har tidligere deltaget i diskussionen om Stiklestadslagetets dato; han har hævdet og hævder her endnu med stor styrke, at den gamle opfattelse, at slaget stod 29. juli, er den eneste rigtige. Han henviser her til Leofrics officium, hvoraf man kan slutte, at traditionen med

denne datum går helt tilbage til tiden mellem 1030 og 1050, noget som i virkeligheden er ganske afgørende. Forf. hævder med rette som et meget vigtigt moment, at den kirkelige litteratur ikke ved det allermindste om en solformørkelse samtidig med slaget, det samme har jeg hævdet i en kronik i Politiken 29. juli 1930, som forf. ikke synes at kende. Dette er for mig afgørende. Visse historikere hænger sig fast i det bekendte vers of Sigvatr, hvis forståelse er fuldkommen klar; også om dette har jeg udtalt mig i nævnte kronik. Forf. har vidtløftige ræsonnementer ang. dette vers, navnlig ordet *austan*, og bygger derpå en teori om nogle rejsende, der skulde være komne fra Sverrig, og som havde mødt Sigvatr i Alperne. Et sådant ræsonnement er fuldstændig overflødigt, da Sigvatr kunde bruge *austan* »østfra« i betydningen »fra Norge«, hvor i verden han end befandt sig. Der er overhovedet altfor mange ræsonnementer i afhandlingen, der dog ikke har nogen beviskraft; de bare skader den fornuftmæssige behandling af æmnet. I hovedsagen er jeg ganske enig med forf. Når forf. henviser til, at visse kilder er uenige om året for slaget og deriblandt nævner Agrip, der skulde sætte slaget til 1029, er dette en hårdnakket vildfarelse. Agrip siger, at »der var gået 1029 vintre« fra Kristi fødsel. Dette vil sige, at kampen stod året efter, at 1029 vintre var afsluttede, d. v. s. 1030. Og dette årstal står fast. Iøvrigt skal jeg ikke her komme nærmere ind på sagen. Der vil, såvidt jeg ved, i en nær fremtid fremkomme en udførlig behandling af hele dette meget omskrevne spørgsmål, men ikke til fordel for 31. august som dagen for slaget ved Stiklestad.

Finnur Jónsson.

Diskussionen vedrørende de Problemer, som knytter sig til vor Sydgrænses Historie i det 9. og 10. Aarh., har i den seneste Tid for en stor Del samlet sig om Udforskningen af de to Bosættelser ved Slien: Slesvig og Hedeby, idet man dels ad kildekritisk Vej, dels ad arkæologisk har søgt at faa Klarhed over de oprindelige Forhold.

Som et fortrinligt Hjælpemiddel under Studiet har Prof. Dr. Otto Scheel (Kiel) i Forbindelse med Student Peter Paulsen udgivet en Samling *Quellen zur Frage Schleswig-Haithabu im Rahmen der fränkischen, sächsischen und nordischen Beziehungen* (1930). Den spænder over hele Perioden fra Karl den Stores Sachserkrige til den yngre slesvigske Stadsret, for de sidste Aarhundreders Vedkommende dog ikke medtagende alt det Kildestof, som kunde komme i Betragtning. Opgaven har nemlig først

og fremmest været ved Kildernes Hjælp at belyse Tildragelserne og Tilstandene dernede i det 9. og 10. Aarh. Man kunde derfor have tænkt sig Kildestoffet ordnet sagligt, saa de enkelte Problemer var blevet belyst hver for sig; men det er meget muligt, at en saadan Fremgangsmaade vilde have vist sig ugennemførlig, og Udgiverne har i Stedet valgt en litterær Tilrettelæggelse af Stoffet. Først gengives de Runestenstekster, som har direkte eller formodet Tilknytning til Hedebyproblemet, derefter Oplysningerne fra Annaler og Breve, fra Vitae og Res gestae og fra Sagaerne. Sidst følger et Afsnit med »geografiske og kulturelle Efterretninger«, og unægtelig brydes herved det hidtil fulgte Princip: de saglige Hensyn gaar forud for de litterære, saa vi finder Uddrag af baade Historieværker og Sagaer under et; men Efterretningernes ganske særlige Karakter gør en saadan Afvigelse meget naturlig.

Flertallet af Kildestederne er forsynede med Litteraturhenvisninger. Nu og da forekommer det lidt vilkaarligt, hvad der er nævnt, ligesom den enkelte citerede Afhandling ofte med samme Ret kunde søges andre Steder end der, hvor Udgiverne har henvist til den. Dette er imidlertid en Biting, som yderligere mister i Betydning derved, at Bogen rummer en samlet, fyldig Litteraturoversigt. Meget nyttig er endvidere de Parallelsteder til Kildeuddragene, som er anført, og hvad selve Kildeteksten angaar, bygger den som oftest paa de senest foreliggende Udgaver, fra hvilke Tekstvarianter medtages, naar dette har syntes hensigtsmæssigt. En Undtagelse danner Uddragene af de danske Aarbøger og Roskildekrøniken, som ubegribeligt nok er citeret efter *Scriptores Rerum Germanicarum* i Stedet for efter *Annales Danici* og *Scriptores minores historiæ Danicæ*. Endelig er der i et Tillæg meddelt Marknavne fra den nærmeste Egn Vest for Haddeby Nor, og det lille Hefte slutter med Sted- og Personregistre.

Ved den 2. baltiske Arkæologkongres i Riga 1930 gav Prof. Scheel i et Foredrag en Oversigt over Kildestoffet, til hvis Værdi han alt ialt stillede sig yderst skeptisk, fremhævende Runestensindskrifterne, Thietmar og Widukind som langt de værdifuldeste. Foredraget *Zu den historischen Quellengruppen des Haithabu-Problems* er nu trykt i *Congressus Secundus Archaeologorum Balti-corum, Rigae, 19.—23. VIII (1930) 207 ff.* Ved samme Lejlighed redegjorde Museumsdirektør Dr. Schwantes (Kiel) for den arkæologiske Side af Hedebyproblemet, og ligeledes hans Indlæg *Die Ausgrabungen in Haithabu* er tilgængeligt i Kongresberetningen (S. 217 ff.). Dette Foredrag giver for første Gang et virke-

ligt Indtryk af de Voldundersøgelser, som under Museumsdirektør, Dr. Fr. Knorr's Ledelse blev foretaget inden for Tidsrummet 1902—21: Snittene gennem Halvkredsvolden, Forbindelsesvolden, Ydervolden og Kovirket. Ikke mindst af denne Grund er Direktør Schwantes's Redegørelse særdeles værdifuld, og det maa kun beklages, at enkelte af de meddelte Opmaalingstegninger ved Reproduktionen er sat i den Grad ned, at man end ikke med Lup kan øjne Bogstavs-signaturerne. Direktør Schwantes slutter med nogle kronologiske Bemærkninger. Det fremgaar heraf, at han er tilbøjelig til at datere den ældste Bosættelse bag Halvkredsvolden til omkring Midten af det 9. Aarh. For den samme Opfattelse har han argumenteret i en Artikel: *Die Ausgrabungen in Hailthabu* (Kieler Neueste Nachrichten 1.—2. Oktober 1930), medens jeg for min Del finder mig mindre overbevist om, at man kan føre et virkeligt Byanlæg saa langt tilbage i Tiden: sml. min Redegørelse for *Hedebygravningerne i 1930* i Nordisk Tidskrift VI (1930) 528 ff. og Erik Floderus: *De nyaste utgrävningarna i Hedeby* i Fornvännen (1931) 238 ff. Her vil nok de kommende Undersøgelser give os sikker Grund under Fødderne.

Danevirkeforskningen har det til fælles med f. Eks. Stednavneforskningen, at Dilettanter i god Tro forsøger paa at klare alle Vanskelighederne og kaste nyt Lys over Problemerne, skønt de ganske savner tilstrækkelig Viden, Skole og kritisk Vurderings-evne. Et Eksempel fra den seneste Tid er et Par Smaaskrifter af Graver N. P. Larsen: *Dronning Thyra og Danevirke. Den jydsk Konge og Sliherskeren* (1927) samt *Danevirke i ny Belysning* (1930). Hermed maa jævnføres tre Indlæg i Militært Tidsskrift: 15. Nov. 1930 (Oberst Rolf Kall), 1. Maj 1931 (Graver Larsen) og 1. Okt. 1931 (Oberstløjtnant F. Mørch). Den sidstnævnte Forfatters sunde Skepsis overfor det saakaldte »nye Lys« fortjener at fremhæves.

Liggende i Periferien af det egentlige Danevirkestudium, men dog med naturlig Tilknnytning til det, skal nævnes to Afhandlinger af den tyske Privatdocent, Dr. Friedrich Frahm: *Der Transitverkehr Schleswig-Hollingstedt* (Zeitschr. d. Gesellsch. f. Schlesw.-Holst. Gesch. LX (1930) 1 ff.) og *Die Bedeutung des Dannewerkes für die Entstehung des Herzogtums Schleswig* (Nordelbingen VIII (1930—31) 84 ff.). Navnlig den første indeholder værdifulde Enkeltheder (Identiteten Huhelstadt-Hollingsted, den ældre slesvigske Stadsrets Toldregler o. lign.), men begge Afhandlinger tyder paa, at Dr. Frahms Kendskab til dansk Forskning er ret ringe. Det er saaledes paafaldende, at han ikke henviser til H. V. Clausens Indlæg: Kong Hugleik (Danske Studier (1918) 137 ff.),

skønt der her er givet Udtryk for en Opfattelse, som ganske svarer til den, Dr. Frahm selv plæderer. la C.

I Serien »Archiv für Beiträge zum deutschen, schweizerischen und skandinavischen Privatrechte« er nylig udkommet to Afhandlinger med Emne fra Slesvigs indre Udviklings Historie, hvis Mangfoldighed paa snart sagt alle Omraader gør monografiske Behandlinger dobbelt ønskelige. Dr. Karl Weber har i *Zur Rechtsgeschichte der Wiesengemeinschaften der Hallig Hooge* (1931) paa Grundlag af arkivalske Kilder behandlet Halligerernes Landbesiddelsesforhold, set fra et retsligt Synspunkt og med Benyttelse af een af Øerne, Hooge, som Paradigma. Forholdene her har særlig Interesse, fordi det efter Forfatterens Mening urgermanske Fællesskab baade i Ejendom og Dyrkning er blevet bevaret i omtrent uforandret Skikkelse. Hvert Ejerlag, d. v. s. den Kreds af Familier, der bor sammen paa et Værft, ejer et Bol Græsland, som er lagt ud dels til Græsning af Kreaturer, dels til Høavl — Agerdyrkning eksisterer ikke. Sidstnævnte Areal er delt i Skifter og hvert Skifte atter i Parceller, hvis Beliggenhed skifter hvert Aar efter en bestemt Turnus. Skønt den enkelte Bolfælle kan dele eller afhænde sin Parcel, vil Forf. ikke anerkende ham som Ejer, men Ejendomsretten er hos de samlede Bolfæller og kun Brugsretten hos den enkelte. Som Forholdene er nu, har de været siden Oldtiden — Hovedtræk i Plinius's Beskrivelse passer stadig paa Halligerne. Grunden til en saa enestaaende Konservatisme er at søge i de særegne Naturforhold. De aarlig tilbagevendende Tab af Jord, som Havet gennem Tiderne tilføjede de lave uinddigede Øer, kunde bedst bæres i Fællesskab. En Parcel, der var bortskyllet, vedblev at figurere ved den aarlige Fordeling, og idet den gik paa Omgang blandt samtlige Bolfæller, blev Skaden fælles. Først i vore Dage, efter at store Inddigningsarbejder er foretagne, er Forudsætningen for Fællesskabet forsvundet, og Halligerne vil da gennemgaa samme Udvikling som allerede tidligere Nordstrand og Pelworm.

Ogsaa Referendar Steffen Boetius behandler en afgrænset Del af det frisiske Omraade i sin Afhandling *Eheliches Güterrecht und Erbrecht auf Osterlandföhr und in Wyk vor 1900* (1928). Medens Før Vesterland allerede fra det 14. Aarh. var underlagt Riberhus Len, altsaa Jydske Lov, hørte Før Østerland til de nordfrisiske Herreder, hvis befuldmægtigede i 1426 i »Siebenharderbeliebung« optegnede overleverede frisiske Retsvedtægter. Disse maatte i 16. Aarh. vige for den fyrstelige Lovgivning, navnlig den af Hans

den Ældre givne nordstrandske Landret af 1572, men da næsten alle Bestemmelser i »Siebenharderbeliebung« gik uforandrede over i Landretten, skete der intet Brud paa Udviklingen. Dog fik Jydske Lov i Kraft af en Række hertugelige Forordninger af 1625 og følgende Aar (første Gang fremdragne af Forf.) Indpas paa Før Østerland, fra Begyndelsen kun i enkelte Retssager, men fra 18. Aarhundredes Midte i alle Sager, hørende under Arveretten og Formueretten for Ægtefæller. Retsvæsenet indenfor de nævnte Omraader, som det formede sig baade før og efter Indførelsen af Jydske Lov, skildres i Enkeltheder, uden at der dog gøres Forsøg paa at drage Slutninger angaaende de økonomiske og sociale Forhold. For Historikeren har Arveretten for Landbesiddelse en særlig Interesse. Baade inden for den nordstrandske Landrets Omraade og paa den slesvigske Gest havde der dannet sig en Arvesædvane — »Jüngstenrecht«, »Anerbensitte« — som sikrede den samlede Bondeejendoms Overtagelse af en af Arvingerne til en Pris, ved hvis Fastsættelse der var taget Hensyn til Bedriftens Ydeevne. Skønt Før-Østerland med Hensyn til Arveret i ældre Tid hørte under Landretten, fulgte man dog (under Paavirkning af Jydske Lov?) saavel paa Før som i hele Tønder Amt samme Praksis som den ellers i Marsken gældende, nemlig Realdeling af Ejendommen mellem Arvingerne, og man har fortsat hermed baade paa Før Øster- og Vesterland lige til vore Dage. Saa sent som i 1924, da Regeringen søgte at skaffe »Anerbenrecht« Indpas, erklærede Bønderne paa Før, at de ikke vilde være »Herrer og Trælle, men frie Bønder selv paa en nok saa lille Ejendom«.

Johanne Skovgaard.

Til de mærkeligste Skikkelser i moderne dansk Kirkehistorie hører uden Tvivl Præsten Otto Møller i Gylling, en djærv og selvstændig Personlighed, paa een Gang dybt konservativ og hensynsløs radikal i sin Kritik, især dog en uforfærdet Aandens Tugtemester overalt, hvor han syntes at vejre det overfladiske eller undervægtige. Det er derfor i høj Grad rimeligt, at man har villet benytte Hundredaaret for hans Fødsel til at udgive en mere indgaaende Fremstilling af hans Liv og Tanker. Dette er sket med Professor J. P. Bangs Bog *Gyllingpræsten Otto Møller. Liv og Forfatterskab* (Kbhvn. 1931). Bogens første Halvdel er rent biografisk. Betragtet fra et historisk Synspunkt er det let at faa Øje paa Svaghederne heri: den lidet uddybede Baggrundsskildring med den altfor kortfattede Omtale af de Personligheder og Retninger, Møller kom i Berøring med, den ikke synderlig ind-

trængende Benyttelse af det store Kildestof, der foreligger til hans Historie (ikke mindst det utrykte paa Det kgl. Bibliotek) og fremfor alt Mangelen paa et virkelig afrundet Helhedsbillede. Trods alt er dog netop dette Afsnit af megen Betydning i historisk Henseende, da Forf. Side efter Side aftrykker lange Uddrag af en hidtil ubenyttet Selvbiografi af Otto Møller, forfattet 1904. Den indeholder mange interessante Enkeltheder, men er især værdifuld ved at give Nøglen til en dybere Forstaaelse af Møllers skarpe Domme om adskilligt i Datidens kirkelige og politiske Udvikling, saaledes som de især er vel kendte fra hans Brevveksling med Skat Rørdam. — I Bogens anden Halvdel, der bestaar af en væsentlig refererende og citerende Gennemgang af Otto Møllers Forfatterskab med Fremhævelse af hans Hovedtanker paa det teologiske, kirkelige, pædagogiske og politiske Omraade, er Forf. ganske anderledes paa sit rette Felt. Uden nogensinde at have stillet sig i et slavisk Discipelforhold til Otto Møller har J. P. Bang i den Grad levet sig ind i hans Tankeverden, at han formaar at give en god Vejledning til Forstaaelse af den gamle Kirkemands ofte hvasse og ensidige, men altid redelige og originale Skrifter. Kun savner man af og til en skarpere psykologisk Indtrængen, saaledes som f. Eks. Harald Høffding har givet den i sit mesterlige Essay om Otto Møller og Skat Rørdam (i Tilskueren 1918), som forøvrigt passende kunde have været omtalt i dette Skrift. *Bjørn Kornerup.*

Meddelelser

om Dansk Historisk Forening

i Aaret 1929 og 1930.

Paa Aarsmødet 3. Juni 1930 genvalgtes Dr. phil. Ellen Jørgensen som Medlem af Bestyrelsen. Rigsarkivar L. Laursen og Professor Frantz Dahl genvalgtes som Revisorer. Paa Bestyrelsesmøde genvalgtes derefter Professor, Dr. phil. Aage Friis som Formand, Dr. phil. Ellen Jørgensen som Sekretær og Raadstuearkivar Axel Linvald som Kasserer.

Foreningen havde 1. Januar 1929 652 kontingentydende Medlemmer, af hvilke 120 betalte halvt Kontingent som Medlemmer af den norske og svenske historiske Forening. I Løbet af 1929 har Foreningen ved Udmeldelse, Dødsfald etc. mistet 109 Medlemmer og optaget 40. 1. Januar 1930 har den saaledes 583 Medlemmer, deraf 124 norske og svenske. Dertil kommer 42 livsvarige Medlemmer.

Foreningen har i 1929 udgivet:

Hist. Tidsskrift 9. Rk. VI. Bd. 2. og 3. Hefte samt Litteraturhefte 1927.

Paa Aarsmødet 26. Juni 1931 genvalgtes som Medlem af Bestyrelsen Museumsinspektør, Dr. phil. Poul Nørlund. Rigsarkivar L. Laursen og Professor Frantz Dahl genvalgtes som Revisorer. Paa Bestyrelsesmøde samme Dag genvalgtes Professor, Dr. phil. Aage Friis som Formand, Dr. phil. Ellen Jørgensen som Sekretær og Raadstuearkivar Axel Linvald som Kasserer.

Foreningen havde 1. Januar 1930 583 kontingentydende Medlemmer, af hvilke 124 betalte halvt Kontingent som Medlemmer af den norske og svenske historiske Forening. I Løbet af 1930 har Foreningen ved Udmeldelse, Dødsfald etc. mistet 35, men optaget 46. 1. Januar 1931 har den saaledes 594 Medlemmer, deraf 123

norske og svenske. Dertil kommer 37 livsvarige Medlemmer, medens 93 Historiestuderende for halvt Medlemskontingent modtager Foreningens Publikationer.

Foreningen har i 1930 udgivet:
Hist. Tidsskrift 10. Rk. I. Bd. 1. og 2. Hefte samt Litteraturhefte 1928.

Regnskabet for 1929:

Indtægt:	
1) Medlemsbidrag 1928—29	2759 Kr. 97 Ø.
2) Solgte Skrifter.....	24 - » -
3) Bevillinger paa Finansloven	1440 - » -
4) Bidrag fra det Classenske Fideikommis	200 - » -
5) Bidrag fra Videnskabernes Selskab	1000 - » -
6) Bidrag fra den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse	800 -- » -
7) Bidrag fra det Raben-Levetzauske Fond.....	400 - » -
8) Bidrag fra Skrikes Stiftelse.....	200 - » -
9) Renter af Obligationsformuen.....	1165 - 11 -
10) Fortjeneste ved Udtrækning af Obligation	46 - 62 -
11) Renter af Kassebeholdningen	41 - 26 -
12) Renter af Formue paa Sparekassebog	285 -- 17 -
13) Kassebeholdning 1. Jan. 1929.....	2130 - 76 -
	10492 Kr. 89 Ø.
Udgift:	
1) Forfatterhonorarer	2476 Kr. 50 Ø.
2) Sekretærens Honorar.....	300 - » -
3) Bogtrykkerarbejde	5265 - 32 -
4) Bogbinderarbejde	226 - 88 -
5) Optrækning af Kontingent, Udsendelse af Hefter.	543 - 32 -
6) Forskelligt	524 - 69 -
	9336 Kr. 71 Ø.
Kassebeholdning 31. Dec. 1929.....	1156 - 18 -

Regnskabet for 1930:

Indtægt:	
1) Medlemsbidrag	2465 Kr. 60 Ø.
2) Solgte Skrifter.....	5 - 50 -
3) Bevillinger paa Finansloven	1440 - » -
4) Bidrag fra det Classenske Fideikommis	200 - » -
5) Bidrag fra Videnskabernes Selskab	1000 - » -
6) Bidrag fra den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse	800 - » -
7) Bidrag fra det Raben-Levetzauske Fond.....	300 - » -
8) Bidrag fra Skrikes Stiftelse.....	200 - » -
9) Renter af Obligationsformuen.....	1189 - » -
10) Renter af Kassebeholdningen	101 - 62 -
11) Kassebeholdning 1. Jan. 1930.....	1156 - 18 -
	<hr/>
	8857 Kr. 90 Ø.
Udgift:	
1) Forfatterhonorarer	2598 Kr. » Ø.
2) Sekretærens Honorar.....	300 - » -
3) Bogtrykkerarbejde	4467 - 26 -
4) Bogbinderarbejde	262 - 75 -
5) Opkrævning af Kontingent, Udsendelse af Hefter..	479 - 54 -
6) Forskelligt	141 - 44 -
	<hr/>
	8248 Kr. 99 Ø.
Kassebeholdning 31. Dec. 1930	608 - 91 -

Den Danske Historiske Forenings Vedtægter.

(Vedtagne 10. Maj 1876 paa Foreningens Aarsmøde
med Ændringer paa Aarsmødet 18. Maj 1898.)

§ 1.

Formaalet for den danske historiske Forening er dels at vække historisk Aand og Interesse i Almindelighed, dels at fremme historisk Kunst og historiske Studier, nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Litteratur.

§ 2.

Foreningen udgiver et dansk historisk Tidsskrift. Dettets Indhold skal fornemmelig bestaa af originale historiske Afhandlinger; tillige kan deri optages historiske Anmeldelser og Kritiker, utrykte Breve, Dokumenter og andre historiske Bidrag. Ved Siden deraf kan særskilt udgives større historiske Arbejder.

§ 3.

Ordentligt Medlem af Foreningen er enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen. De ordentlige Medlemmer betaler et aarligt Bidrag af 4 Kroner eller en Gang for alle 50 Kroner. De er stemmeberettigede i en Maaned efter Anmeldelsen.

Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent, kunne udvælges paa Foreningens Aarsmøder. Medlemmerne erholde de Skrifter, som Foreningen udgiver.

§ 4.

Den historiske Forenings Hovedsæde er i Kjøbenhavn. Her ledes dens Virksomhed ved fem Bestyrere, der vælges paa 5 Aar af Foreningen paa dens Aarsmøder med Flertallet af de tilstedeværende Stemmer. Hvert Aar udtræder det ældste Medlem. Den udtrædende kan vælges paa ny. Bestyrelsens Medlemmer afgøre, hvad der skal optages i Tidsskriftet, fordele Forretningerne mellem sig og vælge en Formand. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse, saa ofte som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5.

Foreningens Aarsregnskab revideres af 2 dertil valgte Revisorer og forelægges derefter paa Aarsmødet.

§ 6.

I Løbet af hvert Aars andet Kvartal holdes i Kjøbenhavn efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen et Aarsmøde. I dette vælges Medlemmer af Bestyrelsen og Revisorer, og Bestyrelsen gør Rede for Udførelsen af sit Hverv. I det aarlige Møde afgøres tillige de Forslag og Andragender fra Medlemmer i Foreningen, som maatte være indsendte til Bestyrelsen inden Marts Maanedes Udgang. Bestyrelsen meddeler tillige i hvert Bind af det historiske Tidsskrift en nøjagtig Beretning om Foreningens Virksomhed og pekuniære Forhold, ligesom der ogsaa med passende Mellemlum offentliggøres en Fortegnelse over dens Medlemmer. Extraordinære almindelige Møder afholdes, naar enten Bestyrelsen finder det hensigtsmæssigt eller det forlanges af 30 Medlemmer i en til Bestyrelsen stilet Skrivelse.

§ 7.

Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens Aarsmøder. Forslag til saadanne Forandringer fra Medlemmernes Side maa indgives til Bestyrelsen inden hvert Aars 1ste Marts. Baade i dette Tilfælde, og hvis Bestyrelsen vil foreslaa Forandringer, maa de 14 Dage før Mødet bekendtgøres for Medlemmerne. Underændringer til foreslaaede Ændringer skulle anmeldes for Bestyrelsen 3 Dage forinden Mødets Afholdelse. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed, maa i det mindste 30 Medlemmer, Bestyrelsen iberegnet, være tilstede i Mødet og $\frac{2}{3}$ af de tilstedeværende billige Forandringen.

§ 8.

Et Exemplar af disse Vedtægter skal medfølge ethvert Bind af Historisk Tidsskrift.

Navneregister.

(Ved Aksel E. Christensen.)

- Aabenraa 126. — Amt 333.
Åbo (Finland) Akademi 337 f. —
Hovrätt 479. — Turun Yliopisto
337 f.
Aabo Syssel (Jylland) 139.
Aagesen, Jens, jesuitisk Rektor, 230.
Åhus (Skåne) 235.
d'Ailly, Pierre, Biskop i Cambrai,
380.
Åkesson, Klas, svensk Adelsmand,
81.
Aakjær, Svend, Landsarkivar, 94,
96.
Ålandskongressen 479.
Aalborg 5, 21, 26, 428 f.
Aarhus 441 f. — Kapitel 450. —
Statsbibliotek 485. — Universitet
337 f.
Aarupgaard (Gram H.) 360.
Abrahamstrup Len 423.
Absalon, Ærkebiskop, 131, 142, 144,
146 ff., 153—57, 159—62, 164—
69, 171—75, 177—87, 394.
Achelis, Th. O., Lokalhistoriker,
125 ff., 337.
Adam af Bremen, Historieskriver,
373 f.
Adler, D. B., Bankier, 393.
Adolf, Hertug af Gottorp, 334.
Adolf II, Greve af Holsten, 163.
Adolf VIII, Greve af Holsten, 270.
Ahlefeldt, Bertram, Amtmand,
Flensborg, 334. — Ditlev, til Ha-
seldorf, Memoireforfatter, 296. —
Frederik, Statholder i Hertugdøm-
merne, 295. — Frederik, Stats-
mand, 275, 295, 297. — Karl,
Statholder i Hertugdømmerne,
295.
Ahnlund, Niels Gabriel, svensk Hi-
storiker, 339, 474 f., 477.
Aldeigjuborg (= Gammel-Ladoga)
(Rusland) 371.
Alexander den Store, 489 ff.
Alexander I, russisk Zar, 481.
Algier 494.
Almgren, O., svensk Professor, 379.
Almquist, H., svensk Rigsarkivar,
106.
Als 283, 327.
Altona 197 ff., 386.
Amira, Karl v., tysk Retshistoriker,
244 f.
Amthor, Christoff Heinrich, Histo-
riograf, 286 f.
Anders, katolsk Munk og luthersk
Præst paa Færøerne, 74.
Andersen, Caroline E., Historiker,

330. — H. C., Digter, 364 ff. — J. Oscar, Professor, Kirkehistoriker, 231 f., 237, 372 f., 477. — N., Sorenskriver, 244. — Vilh., Litteraturhistoriker 95, 221.
- Andersson, Carl Ingvar, svensk Historiker, 339, 478.
- Andrén, Georg, Professor, Göteborg, 340.
- Andresen, Ludw., slesvigsk Historiker, 125, 336.
- Andrup, Otto, Museumsinspektør, 488.
- Angel 299, 328, 330.
- Anna, dansk Prinsesse, g. m. Kurfyrst August af Sachsen, 78.
- Anna, dansk Prinsesse, g. m. Kong Jakob VI af Skotland, 40.
- Ansgar, Nordens Apostel, 372 f.
- Anst [Teksten Amst] (Anst H.) 360.
- Anthony, E., finsk Historiker, 477.
- Arge Hospital (Færøerne) 71 f.
- Arkangelsk 479.
- Arkona (Rygen) 160, 167, 393.
- Arnald, islandsk Sagadigter, 173.
- Arup, Erik, Professor, 116, 119, 214, 267, 372, 478.
- Asbo (Anst H.) 360 f.
- Askome (Halland) 90.
- Asley (Aslak?), Svend Eriksøns Hirdmand, 146.
- Assens 19.
- Asser Svendsen, Ærkebiskop, 153.
- Atle Svensøn 150.
- Australien 493.
- d'Avenel, G., fransk Historiker, 450 f., 461 f.
- Aversie (Tybjerg H.) 411.
- Axtorna, Slaget ved, 78—93.
- Baasch**, Ernst, tysk Historiker, 250.
- Baldershav (Lindeballe S.) 97 f.
- Bang, Gustav, Historiker, 37.
- Bang, J. P., Professor, 506 f. — Thomas B., Historiker, 285.
- Banner, Frans, Officer, 79, 81, 91.
- Barchmann, Gerdt, 235.
- Bardowick 98.
- Barth (Forpommern) 155.
- Bartholin, Caspar, Læge, Teolog, 232. — Thomas, Historiker, 121.
- Barved Syssel 127.
- Basedow, Johan Bernhard, Pædagog, 219.
- Batteux, Charles, fransk Æstetiker, 224.
- Bauer, Wilhelm, østrigsk Historiker, 382.
- Beard, Charles A., amerikansk Historiker, 253 f. — Mary, amerikansk Historiker 253.
- Beaumelle, L. A. de la, fransk Litterat, 229.
- Beck, Joakim, Rentemester, 120.
- Becker, C. H., tysk Historiker, 383.
- Beckett, Francis, Museumsdirektør, 233.
- Bede høj(?) (Hids H.) 358.
- Begtrup (Mols H.) 465.
- Begtrup, Holger, Højskoleforstander, 100.
- Beldenak, Jens Andersen, Biskop paa Fyn, 425.
- Beloch, Karl Julius, tysk Historiker, 246.
- Below, Marie, g. m. Rigsraad Christian Holck, 43. — Sophie, g. m. Christen Thott, 43.
- Benians, E. A., engelsk Historiker, 493.
- Bergen 239, 305.
- Berlin 485.
- Bernard, Augustin, fransk Historiker, 494.
- Bernstorff Slot (Gentofte S.) 301.
- Bernstorff, A. P., Statsmand, 295,

- 298, 300 f., 307 f. — J. H. E., Statsmand, 216 f., 220, 228.
- Berntsen, Arent, Topograf, 69.
- Bilde, Peder, Krigskommissær, 80—83, 88 f.
- Bille, Anders, Rigmarsk, 107. — Eske, Rigshofmester, 120.
- Birch, Chr., Deputeret i Finanskollegiet, 200, 203 f., 208.
- Birger, svensk Konge, 478.
- Birka (Sverige) 98.
- Birkarlar 474.
- Bismarck, Otto v., tysk Statsmand, 250, 252, 318, 390.
- Bittner, Ludwig, østrigsk Historiker, 382.
- Bjarmeland (Finland) 474.
- Bjærndrup (Gjørding H.) 360.
- Bjerræsø (Vallekilde S.) 460.
- Bjølund (Gjørding H.) 360.
- Bjørnbo, A. A., Bibliotekar 484.
- Bleking 169.
- Bluhme, K. A., Statsmand, 313.
- Bløndal, Sigfús, Bibliotekar, 128.
- Bobé, Louis, Historiker, 218, 274, 277.
- Bodelsen, C. A., Docent, 492.
- Boetius, Steffen, Referendar, 505.
- Bogbinder, Hans, Borger, København, 120.
- Bohus (Bohus län) 439.
- Boka (Vendland) 164.
- Bolin, Sture, svensk Historiker, 115, 339, 374.
- Bonsdorff, Carl v., finsk Historiker, 473, 477, 483.
- Bonn, M. J., Historiker, 255.
- Bording, Anders, Forfatter, 38 f.
- Borghì, R., italiensk Historiker, 246.
- Bornholm 19, 26, 116.
- Borup (Sjælland) 147.
- Borup, Ernst J., Litteraturhistoriker, 101.
- Boslunde, Slaget ved, 153.
- Bouhours, D., fransk Forfatter, 224.
- Boyessen, Einar, norsk Skolemand, 488.
- Brabrandt, Porcellænhandler, 445.
- Brachmann, Albert, tysk Historiker, 383.
- Brahe, Karen, lærd Adelsdame, 485. — Peder, til Krogholm, 441. — Sophie Ottesdatter, g. m. Knud Thott, 34.
- Bramminge (Gjørding H.) 360 f.
- Bramnæs (Vagriem) 174.
- Brandt, C. J., Filolog, 101. — Frithiof, Professor, 364—70. — Otto, tysk Historiker, 262, 265.
- Breitenau, Christoph Gensch v., holstensk Statsmand, 297.
- Breitenburg (Holsten) 276.
- Breitscheid, Rudolf, tysk Politiker, 324.
- Bremen 99, 373.
- Brieger, Th., tysk Historiker, 385.
- Brix, Hans, Professor, 489.
- Brochmand, Jesper, Sjællands Biskop, 5.
- Brock, Johs., tysk Historiker, 262.
- Brockdorff, holstensk Adelsmand, 284.
- Brockenhus, Ejler, til Damsbo, 85.
- Brogliè, fransk Statsmand, 390.
- Brok, Eske, Rigsraad, 23, 32.
- Brotherus, K. R., finsk Historiker, 477.
- Brunius, C. G., Kunsthistoriker, 233.
- Brunsvig 156.
- Brusewitz, A. K. A., svensk Historiker, 339.
- Brügge 113.
- Brøchner, Hans, Filosof, 364 f.
- Brøgger, A. W., norsk Arkæolog, 371 f., 473, 499.
- Brøndsted, J., Arkæolog, 94, 96.

- Buchanan, Andrew, engelsk Gesandt 109 f.
- Budapest, Den internationale Historikerkomité's femte Aarsmøde, 487 ff.
- Bugge, Alexander, norsk Historiker, 111 f. — Sophus, norsk Filolog, 112.
- Bull, Edvard, norsk Historiker, 338, 340, 464 f., 477, 501.
- Bure, Johan, svensk Rigsantikvar, Runolog, 378 f.
- Buris, Søn af Henrik Skadelaar, 167.
- Burislav ell. Bugislav, Hertug i Pommern, 178, 182—87.
- Buron, Edmond, fransk Historiker, 380.
- Burstaborg (Vendland) se Stettin.
- Butler, N. M., amerikansk Historiker, 254.
- Butzer, Martin, tysk Reformator, 384.
- Byaberg (Halland) 92.
- Bünstorf (Holsten) 99.
- Büsching, A. F., tysk Geograf og Statistiker, 219.
- Bække (Anst H.) 359.
- Bøl, Sønder (Gørding H.), 360.
- Bølle, Birgitte, g. m. Kristoffer Gøye, 120.
- Bølling Sø (Hids H.) 358.
- Cambridge 108, 113, 492.
- Canning, engelsk Statsmand, 496.
- Carlgren, W., svensk Historiker, 475.
- Carlsson, Gottfrid, svensk Historiker, 339.
- Carstensen, Hans Peter, slesvigsk Historiker, 327, 335.
- Cartier, Jaques, fransk Søfarer, 495.
- Caspar, Erich, tysk Historiker, 375.
- Cecil, Algernon, engelsk Historiker, 110.
- Cederberg, A. R., finsk Historiker, 338.
- Champagnemesserne 452.
- Chancellor, Richard, engelsk Søfarer 479.
- Charléty, M., fransk Historiker 389.
- Christensen, Georg, Litteraturhistoriker, 101. — Will., Arkivar, 43, 211.
- Christiansen, C. P. O., Højskolelærer 95.
- Christianshøj (Hids H.) 358.
- Christinebjerg Kro (Tørrild H.) 359.
- Chrysostomus, Olaus, Reformator, 231.
- Clairvaux Kloster 176.
- Clarendon, Lord, engelsk Statsmand, 109 ff.
- Claudius, Matthias, tysk Forfatter, 301.
- Clausen, H. N., Professor i Teologi, 50. — H. V., Historiker, 504.
- Clausen-Bagge, N., 100.
- Clavus, Claudius, Kartograf, 380.
- Clementsén, Niels, Rigsraad, Landsdommer i Jylland, 26, 32.
- Coijet, Peter Julius, svensk Diplomat, 106.
- Colbjørnsen, Chr., Generalprokurør, 348 f.
- Collin, Jonas, Deputeret i Finanskollegiet, 200—04, 208.
- Columbus, Christopher, Opdager, 380.
- Cour, Vilh. Ia, Historiker, 94, 96, 354—64, 504.
- Cramer, J. A., Hofpræst, 219, 221.
- Cypræus, Hieronymus, Historiker, 374.
- Dahl**, Frantz, Professor, 50, 53 ff., 66.
- Dahlmann, F. C., tysk Historiker, 260, 310.

- Dalby, Lille (Hatting H.) 465.
Dalemar, vendisk Høvding, 165 f.
Damholt (Hids H.) 358.
Danelagen 129.
Danevirke 504.
Danzig 383.
Darius III, persisk Konge, 491.
Daugaard, Christine, 388. — J. B.,
Biskop i Ribe, 388.
David, C. N., Statsmand, 116.
Davis, Carless, engelsk Historiker,
497 f.
Debes, Lucas, 68.
Decazes, fransk Statsmand, 390.
Degn, Anton, Arkivar, 243 f.
Demmin (Vendland) 163 f., 176.
Deschamps, Paul, fransk Historiker,
380.
Detharding, Georg, Professor i Me-
dicin, 220. — Georg August, Pro-
fessor og Komædieoversætter, 223.
Detlev Edleron, Hirdmand hos
Svend Erikson, 136, 141, 145 f.,
150 f.
Deutsch-Nienhof (Holsten) 263 f.,
266, 335.
Diderot, fransk Filosof, 217.
Diewenow, Flodarm til Oder, 171.
Dimon, Lille (Færøerne) 74 f.
Disraeli, Benjamin, engelsk Stats-
mand, 496.
Ditmarsken 123 f., 283.
Dobin (Mecklenburg) 135.
Dodwell, H. H., engelsk Historiker,
493.
Dollinger, Robert, slesvig-holstensk
Historiker, 386.
Dombor, vendisk Høvding, 155,
158 ff., 180 f.
Dopsch, Alfons, østrigsk Historiker,
380 ff.
Dorothea af Brandenburg, Dron-
ning, 23, 34.
Dorothea af Sachsen-Lauenburg,
Dronning, 34, 120.
Dotta, Niels, dansk Stormand, 140.
Doyle, irsk Biskop og Politiker, 496.
Drabæk (Anst H.) 360.
Droysen, J. G., tysk Historiker,
489 f.
Dueholm (Mors) 121.
Dufaures, fransk Statsmand, 390.
Dunzarbro (Vendland) 163.
Duplex, Joseph, fransk General-
guvernør i Indien, 495.
Dybvad, Christopher, Matematiker,
44.
Dyre, Peder Christensen, Adels-
mand, 120.
Dänischwohld (Slesvig) 283, 328, 330.
Eaton, J. W., kanadisk Professor,
219.
Ebbe, Skjalm Hvides Søn, 136.
Ebo af Reims, Missionær i Norden,
373.
Edler, landflygtig Ditmarsker, 136.
Egebjærg, Vester (Baarse H.), 446,
460.
Egerton, H. E., engelsk Koloni-
historiker, 492.
Ejderen 139.
Ejdersted (Sonderjylland) 280, 386.
Elfsborg (Halland) 478.
Elisabeth, Dronning af England,
293.
Emkendorf (Holsten) 301, 307.
Emmerlev (Højer H.) 336.
Emmersbøl (Højer H.) 336.
Engelstoft, Forvalter, Lundegaard,
243. — C. T., Kirkehistoriker,
237. — Povl, Historiker, 95, 486.
England 3, 22, 108—13, 478—81.
Erik Egode, Konge, 189.
Erik Emune, Konge, 134, 136 f.,
188.

- Erik Lam, Konge, 134, 153, 188 f.
 Erik Klipping, Konge, 400, 478.
 Erik Menved, Konge, 478.
 Erik af Pommern, Konge, 69, 99, 212, 499.
 Erik XIV, svensk Konge, 86 ff., 478.
 Eriksborg (Sokkelunds H.) 369.
 Eriksen, Peder, 396.
 Erlangen (Tyskland) 122.
 Erling Skakke, norsk Jarl, 170 f.
 Ermitagen (ved Leningrad) 116.
 Ernst, Greve af Schauenburg, 287.
 Ernst, Heinrich, Retslærd, 47.
 Erslev, Kr., dansk Historiker, 94, 116, 119, 210—14, 257 f., 261, 315, 446, 450, 453, 456, 464, 499.
 Esbern Snare, Hirdmand, 142, 147 f., 150, 154, 169, 184 ff.
 Eskil, Ærkebiskop, 134 ff., 154 f., 158—61, 174, 176.
 Espen i Gundestrup 32.
 Esrom Kloster 412. — So 324.
 Estland 430, 478.
 Estrup, J. B. S., Statsmand, 390.
 Eugenius III, Pave, 135.
 Ewald, Enevold, pietistisk Præst, 220. — Johannes, Digter, 219 ff., 223 f.
 Fabricius, Joh. Christ., 226. — Knud, Professor, 95, 132, 222, 276, 475, 482.
 Fagniez, Gustave, fransk Historiker, 379.
 Falkenberg 82, 84, 86, 88 ff., 439.
 Falster 141, 143 f.
 Fanø 241.
 Farrisskov (Haderslev Amt) 360 f.
 Farthuse (Favrås) (Halland) 140.
 Fechtel, Frans, Rektor, Malmø, 233.
 Femern 452.
 Filip II August, fransk Konge, 182.
 Filip, Hertug af Gottorp, 275.
 Filip, Landgreve af Hessen, 384.
 Filippa, g. m. Erik af Pommern, 99.
 Finland 279, 337 f., 340, 346, 473, 477, 480.
 Finmarken 474.
 Finveden (Sverige) 140.
 Fischer-Benzon, Rudolf v., Bibliotekar, Kiel, 262 ff.
 Fjenneslev (Alsted H.) 147.
 Flensborg 288, 314, 425. — Amt 333.
 Flo, Le, fransk Gesandt, 390.
 Floderus, Erik, 504.
 Flor, Kr., Professor i Kiel, 314, 317.
 Fogdall, Soren J. M. P., amerikansk Historiker, 391.
 Foldingbro (Malt H.) 360 f.
 Folkrad, Sagngreve 138.
 Forenede Stater i Amerika 253 ff.
 Fousané, Mad., Restauratrice, 365.
 Frahm, Fr., tysk Privatdocent, 504.
 Franck, Sebastian, tysk Digter, 385.
 Frankrig 3, 30, 291, 480 f., 485.
 Frankfurt a. M. 500 f.
 Fredensborg 324.
 Fredericia 405.
 Frederik I, Konge, 270, 272.
 Frederik II, Konge, 20, 78 ff., 82 f., 86, 88, 327, 405, 479.
 Frederik III, Konge, 126, 289, 292, 294 ff.
 Frederik IV, Konge, 200.
 Frederik V, Konge, 200.
 Frederik VI, Konge, 53, 55, 59 ff., 64 f., 191—208, 307, 311 f., 348 f., 481.
 Frederik I, tysk Kejser, 139, 182 f.
 Frederik den Store, preusisk Konge, 216 f.
 Frederik III, Hertug af Gottorp, 281, 292, 296.
 Frederik Kristian, Hertug af Augustenborg, 54, 301.

- Frederik Vilhelm III, preussisk Konge, 481.
- Frederiksborg 438. — Amt 129. — Len 423. — Slot 11. — Slotskirke 233.
- Frederiksodde 405. — Jfr. Fredericia.
- Fresenburg (Holsten) 386.
- Fridericia, J. A., dansk Historiker, 210, 257, 285, 294.
- Fridlev, vendisk Høvdingesøn, se Prislav.
- Friedenthal, Adolf, tysk Historiker, 499 f.
- Friedrichshof (Ditmarsken) 124.
- Friedrichstadt (Schleswig) 280, 386.
- Friis, Aage, Professor, 109, 116, 218, 220, 259, 264, 324, 475, 477, 483, 484, 487. — Christian, til Borreby, Kansler, 4, 44. — Christian, til Kragerup, Kansler, 4, 13. — Erik, Adelsmand, 427. — F. R., Lokalhistoriker, 233, 236. — Johan, til Hesselagergaard, Kansler, 19 f., 120.
- Frisland 139, 298.
- Frøsmose (Sjælland) 147.
- Fuir, Borg i Vendland, 176.
- Funder (Hirds H.) 357 f. — Aa 358.
- Funk, Medlem af tyske Koloni i København, 223.
- Fur, Ø i Limfjorden, 417.
- Fuznon, Borg i Vendland, 176.
- Fyn 116, 285.
- Fynbo, Hans, 428.
- Færøerne 68—78, 243 f.
- Før, Ø i Vesterhavet, 505 f.
- G**
- Gabel, Christoffer, Rentemester, 244. — Frederik, 244.
- Gadbjerg (Torrild H.) 96, 359.
- Gallipoli (Grækenland) 239.
- Garz (Karens) (Rügen) 165.
- Gaugamela, Slaget ved, 491.
- Gedsbæk, Slaget ved, 138.
- Gedsø (Falster) 174.
- Gellert, C. F., tysk Digter, 225.
- Gerner, Henrik, Præst og Forfatter, 24.
- Gerstenberg, H. W., Digter, 219, 221, 224, 229.
- Gertrud, g. m. Knud VI, 157, 163, 175 f., 181.
- Givskud (Norvang H.) 358.
- Gierlew, A. C., 53.
- Gjerstad, E. P. E., svensk Historiker, 339.
- Gladstone, William, engelsk Statsmand, 496.
- Glambek, Klaus, 23.
- Glug, Olaf, Gidsel, 135.
- Glückstadt 280, 294, 386.
- Gnemer Falstring (sml. Gvenmar Ketilson) 151, 154 f.
- Goethe, Johann Wolfgang, tysk Digter, 225 f., 228.
- Goetz, Walter, tysk Professor, 113.
- Gontaut-Biron, fransk Gesandt i Berlin, 390.
- Gorgasia (Vendland) 175.
- Gorm, dansk Konge, 477 f.
- Gotland 116.
- Gottorp 125, 275, 289—96, 300.
- Gottsched, J. C., tysk Forfatter, 216, 220 f.
- Gradehede, Slaget paa, 149.
- Gram (Gram H.) 330, 336, 361.
- Gram, Hans, Historiker, 121, 229.
- Granvella, Antoine Perrenot de, Kardinal 384.
- Granville, engelsk Udenrigsminister, 109.
- Grenaa 397.
- Grey, Lord, engelsk Politiker, 497 f.
- Griffenfeld, Peder, Statsmand, 291, 475.

- Grimm, Jacob, tysk Filolog, 244.
 Grozvin (Vendland) 163, 176.
 Grundtvig, N. F. S., Digter, 50, 64, 100—05, 217, 225, 317. — Svend, Filolog, 101.
 Grundvad (Lysgaard H.) 357.
 Grønsund 162, 174, 178 f.
 Gudager Aa (= Goderak σ : Warnow), i Vendland 156 f.
 Gudskalk, Sendebud til Pommern, 162.
 Guðmundsson, Barði, mag. art., Island 338, 343.
 Gummerus, Herman Gregorius, finsk Historiker, 338.
 Gunzelin, Vender, 163.
 Gustaf II Adolf, svensk Konge, 378 f.
 Gustav III, svensk Konge, 293, 480.
 Gvenmar Ketilson 150, 154 f. — Jfr. Gnemer Falstring.
 Gwynn, Denis, irsk Historiker, 496 f.
 Gyldenløve, Ulrik Christian, 107.
 Gyldenstjerne, Axel, Statholder i Norge, 84 f. — Mogens, Rigsraad, 82, 119 f. — Peder, Rigmarsk, 84.
 Gyllenstierna, Johan, svensk Statsmand, 292, 475.
 Gützkow (Kotskogaborg) (Vendland) 176 f.
 Gödel, Wilhelm, Overbibliotekar, Stockholm, 378.
 Goding Kro (Tørrild H.) 359.
 Gonge Herredsting 421.
 Göteborg Højskole 339.
 Göttingen 122, 375.
 Goye, Eline, g. m. Mourits Olsen Krognos 107. — Kristoffer, 120. — Mogens 120.
- Haag** 489.
 Håkon Håkonsson, norsk Konge, 68.
 Håkon V Magnusson, norsk Konge, 73.
 Haddeby Nor 503.
 Haderslev 125 ff., 354, 361, 425. — »Pilkentafelhaus« 127. — Amt 327 f., 333 f.
 Hadorph, Johan, svensk Rigsantikvar, 378.
 Hagenskov (Baag H.) 404.
 Haggæus, se Hans Aagesen.
 Haller Aa (Biaa til Karup Aa) 357.
 Halligerne 505.
 Halmstad 11, 81 f., 89, 395.
 Hamburg 99 f., 249—53, 279 ff., 313 f., 318, 336, 373, 386, 485.
 Hammerich, Kai Fr., Landsdommer, 350 ff.
 Hampen Sø (Vrads H.) 358.
 Hand, Knud Hågensen, svensk Officer, 86, 89.
 Hanebal (Bjærge H. i Jylland) 465.
 Hannover 316.
 Hanotaux, G., fransk Historiker, 494.
 Hans, Konge, 420, 428, 499.
 Hans den Ældre, Hertug, 124, 125, 336, 505 f.
 Hans den Yngre, Hertug, 238, 275, 279, 283, 327, 333 f.
 Hansen, Jørgen, slesvigsk Historiker, 327.
 Hansestæderne 113.
 Hanssen, Georg, Nationaløkonom, 327. — H. P., Politiker, 96, 321, 324.
 Harald Blaataand, Konge, 477.
 Harald Hen, Konge, 189 f.
 Harald Kesje 188.
 Hardenberg, Mette, g. m. Christian Friis til Borreby, 44.
 Harreby (Fros H.) 361.
 Harresø (Nørvang H.) 358 f.
 Harsyssel 22.

- Hartman, K. J., Professor, 479.
- Hartvig, Ærkebiskop af Bremen, 138.
- Hassø, Arthur G., cand. mag., 479.
- Haugberg, P., Numismatiker, 115, 499.
- Heckscher, Eli Filip, svensk Nationaløkonom, 7, 116, 340.
- Hedeby 98, 137, 141, 166, 502 ff. — Jfr. Slesvig.
- Hedemann, Wilhelm v., 264.
- Hedemann-Heespen, Paul v., hollandsk Godsejer og Historiker, 262—325, 327, 331 f., 335.
- Hedinge (Stevns H.) 446, 460.
- Hegelund, Peder Jensen, Biskop i Ribe, Skuespilforfatter, 31, 85.
- Hegewisch, Frans, slesvigholstensk Politiker, 323.
- Heiberg, P. A., dansk Forfatter, 364.
- Helmold, Krønikeforfatter, 138.
- Helsing, Mårten, Sekretær hos Erik XIV af Sverige, 83, 86.
- Helsingborg Len 408.
- Helsingfors, Femte nordiske Historikermode 473—83. — Societets-
huset 483. — Universitet 337, 473, 483.
- Helsingland (Sverige) 474.
- Helsingør 21, 107.
- Hendriksen, F., Xylograf, 117.
- Henrichsen, Carsten, Adjunkt, 373.
- Henrik II, engelsk Konge, 156.
- Henrik, Greve af Ratzeburg, 163.
- Henrik, Burislavs Son, vendisk Fyrste, 187.
- Henrik, Henrik Loves Son, Pfalzgreve, 157.
- Henrik Love, Hertug af Sachsen, 138, 139, 142, 156 f., 160, 162 ff., 167 ff., 175 ff., 181.
- Herder, Johann Gottfried, tysk Digter, 102, 217 f.
- Herkner, Heinrich, tysk Professor, 114.
- Herlitz, Nils, Professor, Stockholm, 340.
- Herlufsholm Skole 485.
- Herrmann, Alfred, tysk Historiker, 252.
- Hersleb, Peder Lorens Jacobsen, Præst, 227.
- Hertugdømmerne Slesvig-Holsten 257—325, 386 f. — Jfr. Sønderjylland, Slesvig, Holsten.
- Hertz, Henrik, Digter, 364 f.
- Hertzberg, E. C. H., norsk Rets-
historiker, 112.
- Heslegaarden (F. J. Kaas' Bolig) 60.
- Hessen 478.
- Hidensø (Vendland) 155, 160, 164 f.
- Hildebrand, Bror Emil, svensk Rigs-
antikvar, 378 f.
- Himlaå (Halland) 87.
- Hinderup (Vester Lisbjerg H.) 465.
- Hirsch, Julius, østrigsk Historiker, 382.
- Hjalmsvidar, Svend Eriksøns Hird-
mand, 146.
- Hjarup Mose (Rise H.) 361.
- Hjortvad (Frøs H.) 360 f.
- Hjärne, Erland, svensk Historiker, 339.
- Hjöllund (Vrads H.) 358.
- Hoffmann, Ernst, tysk Arkivar, 392.
- Holberg, Ludvig, Digter, 220—28, 304 f.
- Holck, C. G., Retslærd, 471.
- Holgensen, Hak, Officer, 79, 81, 91.
- Holl, Karl, tysk Teolog, 385.
- Holland 22, 30, 279 f., 479.
- Holles, Jürgen v. Officer, 79, 81, 91.
- Hollingsted (Sønderjylland) 139, 504.
- Holm, Timne, 501.
- Holst, H. P., Digter, 368.
- Holsted (Malt H.) 360 f.

- Holstein, U. A. v., Storkansler, 295.
 Holsten 257—325, 326—37, 485. —
 Jfr. Hertugdømmerne.
 Holm, Edv., Historiker, 257, 294,
 349.
 Holtug (Stevns H.) 460.
 Home, John, engelsk Forfatter, 224.
 Hooge, O blandt Halligerne, 505.
 Horne, vendisk Greve, 174. — Jfr.
 Hyrning, Urne.
 Horsens 396, 434.
 Hovslund (Sønder Rangstrup H.)
 361.
 Hoyers, Anna Owena, Stallerenke fra
 Ejdersted.
 Hude, Anna, dansk Historiker, 211.
 Huhelstadt, se Hollingsted.
 Huitfeldt, Arild, Rigskansler, Hi-
 storieskriver, 31, 212, 273.
 Humtrup (Kær H.) 332 f.
 Hund, Daniel Hansson, 87.
 Hundshoved (Vrads H.) 358.
 Husum 336.
 Hvidding Herred 333.
 Hübertz, J. R., Læge, historisk
 Samler, 80.
 Hylleminde (vistnok = Korsør Nor),
 173 f.
 Hyrning, vendisk Greve, 174. — Jfr.
 Horne, Urne.
 Häpke, Rudolf, tysk Professor, 113.
 Hästsko, Jakob Henriksson, svensk
 Hærfører, 85 f., 88, 90, 92.
 Høffding, Harald, Filosof, 507.
 Högås (Halland) 92.
 Högvadså (Halland) 93.
 Højer (Højer H.) 336.
 Højknøs (Tørrild H.) 359.
 Hørbylund (Hids H.) 358.
- Immervad (Gram H.) 354, 361.
 Indien 493.
 Inge, norsk Konge, 155.
- Ingemar, Høvding, 154 f.
 Ingesvang (Hids H.) 357.
 Innocens III, Pave, 375.
 Institutet for Historie og Samfunds-
 økonomi 486 f.
 Island 121, 128 f., 337. — Lands-
 overret 347.
 Itzehoe Frøkenkloster (Holsten) 282.
- Jaakkola, K. J., finsk Historiker,
 338, 474.
 Jacobsen, Lis, Filolog, 372, 477.
 — P. V., Historiker, 364—67,
 369 f.
 Jaffé, Ph., Historiker, 375.
 Jakobsen, Jakob, færøsk Filolog,
 244.
 Jarimar, vendisk Fyrste, 167, 183,
 187.
 Jarnloke, paa Øen Mohn, 169, 394.
 Jasmund (Vendland) 165, 168.
 Jegerup (Gram H.) 361.
 Jelling (Tørrild H.) 359. — Rune-
 stene 477 f.
 Jels (Gram H.) 360 f.
 Jena 392.
 Jensen, Christiern, 411. — Hans,
 Historiker, 95, 486 f. — Thames,
 Stadsbud, 404.
 Jensenius, Knud, cand. mag., 364.
 Jersin, Jens Dinesen, Biskop i Ribe,
 40, 232. — Maren, g. m. Sværme-
 ren Niels Svendsen Chronich, 44.
 Jerstal, Over (Gram H.) 361.
 Jerusalem 175.
 Jespersen, Niels, Biskop paa Fyn,
 22.
 Jesse, Wilhelm, tysk Historiker,
 98 ff.
 Jessen, Edwin, Filolog, 101. — Jens,
 slesvig-holstensk Historiker, 281,
 326, 328, 330 f. — Knud, Geolog,
 94. — Thomas Baltasar v., Stats-

- mand, 295. — Wilhelm, Skolemand, Sild, 392.
- Joachimsen, Paul, tysk Historiker, 385.
- Joensen, Zacharias, Bonde paa Færøerne, 72.
- Johan Adolf, Hertug af Gottorp, 275.
- Johnsen, Oscar Albert, norsk Historiker, 338, 340.
- Jomsborg, se Julin.
- Jonas, Hans, Historiker, 391.
- Jónsson, Finnur, Filolog, 121, 131 f.
- Juel, Susanne, 43.
- Juleholmen 147.
- Julin (Vendland) 171 f., 177.
- Jung-Stilling, J. H., tysk Forfatter, 227.
- Juris, sjællandsk Stormand, 148.
- Jutsen, Langmose, 335.
- Juul, Ove, 47.
- Juvelius, E. W., finsk Historiker, 338.
- Jämtland (Sverige) 474.
- Jørgensen, A. D., 50, 66, 94, 107, 213, 218 f., 257—62, 265 f., 327. — Ellen, Historiker, 372. — H. G. A., Kirkehistoriker, 388. — Troels G., Højesteretsdommer, 66, 347 ff.
- K**aa, Frederik Julius, Statsminister, 54—67, 197. — Niels, Kansler, 78, 427.
- Kall, Rolf, Oberst, 504.
- Kalteisen, Henrik, Ærkebiskop i Norge, 111.
- Kalvslunde, se Karlslunde.
- Kamin (Vendland) 171, 185.
- Kanada 493.
- Kant, Immanuel, tysk Filosof, 171, 185.
- Kantorowicz, tysk Historiker, 383.
- Kareler 474.
- Karenz (Rygen) 167.
- Karl V, tysk Kejsler, 113.
- Karl X Gustav, svensk Konge, 291.
- Karl XI, svensk Konge, 475, 479.
- Karl XII, svensk Konge, 479.
- Karl XIV Johan, svensk Konge, 481.
- Karl til Farthuse, Høvding i Hal­land, 140.
- Karl den Mørske, norsk Høvding, 70.
- Karlslunde (Teksten Kalvslunde) (Tune H.) 140.
- Karup Aa 357.
- Kasimar, Hertug i Vendland, 164, 178.
- Katarina II, russisk Kejserinde, 293, 480.
- Katballe Skov (Lysgaard H.) 357.
- Kehr, P., tysk Historiker, 375.
- Keysler, Erich, tysk Historiker, 383.
- Kiddebæk (Tørrild H.) 359.
- Kiddegaard (Tørrild H.) 359.
- Kiel 23, 123, 261, 288, 320, 392. — Universitet 261, 301, 307.
- Kielmann[seck], Johan Adolf, holstensk Statsmand, 292, 296.
- Kierkegaard, Søren Aabye, Filosof, 105, 225, 364—70.
- Kierulf, Politidirektør, 59.
- Kinch, J. F., Historiker, 45, 461.
- Kjellén, Rud., svensk Historiker, 383.
- Kleinhastedt (Ditmarsken), se Lütkenharstedt.
- Klinger, F. M., tysk Forfatter, 226.
- Kliplev (Lundtoft H.) 336.
- Klode Mølle (Hids H.) 357 f.
- Klopstock, F. G., tysk Digter, 216, 219 ff., 225 ff., 229, 301.
- Klotz, Stephan, Generalsuperintendent, 296.
- Knorr, Fr., Museumsdirektør i Kiel, 504.

- Knud IV Valdemarson, dansk Konge
131, 152, 163 ff., 170, 175 f., 178 f.,
181—87.
- Knud Magnussøn, Konge i Jylland,
134—48, 153.
- Knud Lavard, Hertug i Slesvig, 170,
188 f.
- Knud til Farthuse, Høvding i Hal-
land, 140.
- Knudsen, Hans, Landsarkivar, 241 f.
— Jakob, Forfatter, 272.
- Knudstrup, Nørre (Lysgaard H.),
357.
- Koch, Gabriel, Biskop, Ribe, 388 f.
— L., Historiker, 50, 54, 64.
- Kock, Chr., slesvigsk Historiker,
327, 331.
- Koht, Halvdan, norsk Historiker,
338, 340, 478, 483, 487.
- Kolding 19, 336, 354, 360.
- Kolding, Povl Jensen, Præst og
Forfatter, 237.
- Kollemorten (Nørvang H.) 358.
- Kolter (Færøerne) 71 f., 77.
- Kong Knaps Dige (Lysgaard H.)
362 f.
- Kongshelle 137.
- Konrad III, tysk Kejser, 135, 138.
- Konrad, Markgreve af Landsberg,
141.
- Konstantin, Knud Magnussøns
Hirdmand, 146.
- Korinthiske Forbund 491.
- Kornerup, Bjorn, Kirkehistoriker,
237 f.
- Korseskær (Bleking) 11.
- Kovtrup (Vrads H.) 358.
- Krabbe, Jakob, 421.
- Kragelund (Hids H.) 357 f.
- Krarup, Alfred, Bibliotekar, 375. —
F. C., Teolog, 121 ff.
- Kraufse, Peder, 441.
- Krieger, A. F., Politiker, 262.
- Kristian I, Konge, 409, 416.
- Kristian II, Konge, 106, 413, 420,
430, 475, 499, 501.
- Kristian III, Konge, 20 f., 125,
272 ff.
- Kristian IV, Konge, 1 ff., 11, 13,
22 f., 26, 44, 107, 284, 287,
289 f., 294, 405, 417, 426 f., 475.
- Kristian V, Konge, 292, 295.
- Kristian VI, Konge, 200.
- Kristian VIII, Konge, 107, 311,
313, 315 f.
- Kristian IX, Konge, 116.
- Kristian, Son af Kristian IV, 289.
- Kristian Albrecht, Hertug af Got-
torp, 292, 296.
- Kristian August, Hertug af Augu-
stenborg, 310 f.
- Kristianshavn 118.
- Kristianstad 233—36.
- Kristine, Dronning, g. m. Kong
Hans, 501.
- Kristine af Halle, g. m. Statholder
Henrik Rantzau, 278.
- Kristine af Hessen, g. m. Adolf af
Gottorp, 275.
- Kristjarn Svendsøn, jysk Høvding,
189.
- Kristoffer af Bayern, Konge, 107.
- Kristoffer, Valdemar I.s Frillesøn,
140, 154, 158, 166, 168 f., 174, 176,
182, 393.
- Kroman, Erik, Lokalhistoriker, 238.
- Kronborg Len 423.
- Krumedige, Henrik, Lensmand, 411,
428.
- »Kuaviz« (Vendland) 162.
- Kurck, Jöns, finsk hovrättspræsi-
dent, 479.
- Kvorning (Sonderlyng H.) 148.
- Kvæner 474.
- Kvæse, Yngvar, Hirdmand hos
Svend Erikson, 136, 145, 150 f.

- Kær Herred (Sønderjylland) 333 f.
 København 4, 21, 24, 30, 110, 117 ff.,
 197 ff., 216, 221 ff., 226, 229, 396,
 426, 442. — St. Anne Skanse, 118.
 — Bremerholm 11, 435 f., 438. —
 Domstole 347 ff. — Frederikskir-
 ken 234 f. — Holmens Kirke
 234 f. — Højesteret 347 ff., 445.
 — Kastelet 118. — »Klosteret«
 232. — Det kgl. Bibliotek, 484 ff.
 — Kgl. Mont- og Medaljesamling
 115. — Ostindiske Kompagni 405.
 — Regensen 232. — Rigsarkiv
 106, 119, 124. — Slot 11, 435. —
 Vor Frue Kirke 231. — Universi-
 tetet 196. — Universitetsbiblio-
 teket 121.
- Københoved (Frøs H.) 360.
 Køge 423.
 Köinge (Halland) 90, 92 f.
- Laaland 143 f.
 Ladoga (Rusland) 371.
 Lagerroth, L. B. B., Professor,
 Lund, 339, 475.
 Lamettrie, J. O. de, fransk Filosof,
 216.
 Landberg, Johan, svensk Histori-
 ker, 339.
 Landmark, J. D., norsk Historiker,
 501 f.
 Landøre (Skåne) 154.
 Lange, H. O., Overbibliotekar, 484.
 — Margrethe, til Engelsholm,
 g. m. Knud Brahe, 43.
 Langeland 350.
 Langmose (Haderslev A.) 335.
 Lannoy, Charles de, belgisk Histo-
 riker, 495.
 Larsen, N. P., Graver, 504. — Sofus,
 Overbibliotekar, 132, 134.
 Lassen, Peder, Højesteretsdommer,
 47.
- Laugesøn, Hans, Biskop, Ribe, 404.
 Lauridsdatter, Kirstine, g. m. An-
 ders Sørensen Klyn, Ribe, 38 f.,
 45.
 Lauridsen, Bo, Rektor, Malmø,
 232 f. — P., Historiker, 259, 327.
 Laursen, L., Rigsarkivar, 106 ff.,
 294.
 Layard, Austen Henry, Orientalist,
 109.
 Lehmann, Edv., Professor, 101 ff.
 — Orla, Minister, 469.
 Leibniz, G. W., tysk Filosof, 216.
 Lejrskov (Anst. H.) 360.
 Leko, Ærkedegn i Aarhus, 451.
 Lente, Johan Hugo v., 295. —
 Theodor, tysk Kansler, 296.
 Lenz, J. M., tysk Forfatter, 226.
 Leonora Kristine, g. m. Rigsraad
 Korfitz Ulfeldt, 34, 42.
 Lerch, Rud., slesvig-holstensk Hi-
 storiker, 327.
 Lessing, G. E., tysk Forfatter, 104,
 217, 225.
 Lhéritier, Michel, fransk Historiker,
 489.
 Lilholt (Gram H.) 361.
 Lillebælt 142 f.
 Lindberg, J. K., Præst, 64.
 Lindeballe (Tørrild H.) 96 f.
 Linden, Herman v. d., belgisk Hi-
 storiker, 495.
 Lindembrog, Erpold, Historiker, 374.
 Lintrup (Frøs H.) 360.
 Linvald, Axel, Raadstuearkivar,
 107 f.
 Lionne, Hugues de, fransk Diplomat,
 291.
 Lippe 116.
 Liverpool, Lord, engelsk Statsmand,
 498.
 Ljungby (Halland) 90.
 Ljungbygaard (Skåne) 106.

- London 108, 110, 113, 492.
 Longomontanus, Christen Sørensen, Astronom, 49.
 Lorenzen, Vilh., Arkitekturhistoriker, 117 ff., 271, 276.
 Lornsen, Uwe Jens, Landfoged paa Sild, 309 f., 392 f.
 Louise af Augustenborg 301.
 Luckwaldt, Friedrich, tysk Professor, 114.
 Ludvig IX den Hellige, fransk Konge, 182.
 Ludwig, Emil, tysk Forfatter, 383.
 Lukas, Skriver hos Kristoffer Valdemarsøn, 132.
 Lund 475. — Kapitel 412. — Universitet 339.
 Lund, Hans, Højskolelærer, 95.
 Lundborg, Matheus, Sognepræst, Kristianstad, 233 ff.
 Lundegaards Stiftelse 241 ff.
 Lundenæs Slot 422.
 Luxemburg 316.
 Lübeck 79 f., 98 ff., 249, 279, 386, 478, 485, 500 f.
 Lybkin (Vendland) 184.
 Lykke, Anne, g. m. Anders Bille til Søholm, 426.
 Lüneburg 99.
 Lyngby (Voldborg H.) 141.
 Lyrskov Hede (Sønderjylland) 149.
 Lysgaard (Lysgaard H.) 357.
 Lütken, Vilh., Lokalhistoriker, 350.
 Lütkenharstedt (Ditmarsken) 124.
 Læborg (Malt H.) 360.
 Læsø 438.
 Løbner, Amtmand, 74.
 Lodøse (Ljudhus) 137.
 Løgum, Øster (Sønder Rangstrup H.), 361.
 Løgum Kloster 121.
 Løgumkloster 336.
- Mackeprang, M., Museumsdirektør, 95.
 Madsen, Oluf, 411. — Peder, Præst, 123.
 Magnus den Gode, norsk og dansk Konge, 100, 149.
 Magnus Eriksøn, Kongesøn, 157 f., 166, 176.
 Magnus Erlingssøn, norsk Konge, 170.
 Magnus Håkonsson (Lagabøter), norsk Konge, 70 f.
 Magnus den Stærke, Kong Niels's Søn, 188.
 Magnússon, Arni, Historiker, 121, 374.
 Magon, Leopold, tysk Litteraturkritiker, 219—29.
 Makedonien 491.
 Mallet, Poul Henri, Historiker, 227 ff.
 Malling, Ove, Statsminister, 59, 61, 62, 64.
 Malmø 11, 229 ff.
 Manchester 113.
 Mandix, Deputeret i Rentekammeret, 206.
 Mannaskarð (Færøerne) 71.
 Margrethe, Dronning, 34, 99, 499.
 Mariager 41 f., 122.
 Marie Sophie Frederikke, Dronning, g. m. Frederik VI, 53, 55.
 Marquard, E., Arkivar, 119.
 Marr, N. J., Stednavneforsker, 371.
 Marstal 238—41.
 Martensen, H. L., Biskop, 123.
 Martineaux, Alfred, fransk Kolonihistoriker, 494 f.
 Masnedø 158, 174.
 Masnes (ved Vendland?) 158.
 Matthiessen, Hugo, Museumsinspektør, 126, 353—63.

- Matzen, H., Rethistoriker, 399, 453 f.
- Maupertuis, P. L. M. de, svejtsisk Matematiker, 216.
- Maurer, Konrad, tysk Rethistoriker, 244.
- Mauvillon, Jakob, økonomisk Forfatter, 224.
- Mecklenburg 99, 485.
- Medelfar, Mads Jensen, 235 f.
- Medelpad, svensk Landskab, 474.
- Meinander, K. K., finsk Museumsintendant, 473.
- Meinecke, Fr., tysk Historiker, 382 f.
- Melander, K. R., finsk Historiker, 479.
- Meldorf 123.
- Merseburg 137, 139.
- Meyer, A. O., Professor, Kiel, 262.
— Ed., tysk Historiker, 246 ff.
— Johannes, Kartograf, 127.
- Michel, M. des, fransk Generalkonsul, 390 f.
- Middelhavet 239.
- Mildeborg (Frisland) 137, 138.
- Mjuklat, Venderhøvding, se Nuklet.
- Mohn (Ø ved Rigabugten) 394.
- Molbeck, Chr., Historiker, 100.
- Molesworth, Robert, engelsk Diplomat og Forfatter, 224 f.
- Moller, O. H., Personalhistoriker, 386.
- Mollerup, W., Historiker, 21, 120, 211.
- Moltke, A. V., Konseilspræsident, 312. — I. G., Gehejmestatsminister, 195, 198, 200, 206. — Karl, Statsmand, 313.
- Mommsen, W., tysk Historiker, 268, 383.
- Monck, Charles Stanley, engelsk General, 491.
- Monrad, D. G., Statsmand, 311, 469.
- Montesquieu, fransk Forfatter, 217.
- Moreau, É. de, belgisk Kirkehistoriker, 372 f.
- Morén, F. W., svensk Historiker, 480.
- Mortensen, Rasmus, Lokalhistoriker, 96.
- Mortet, Victor, fransk Historiker, 380.
- Mulich, Matthias, tysk Købmand, 500 f. — Paul, tysk Købmand, 500 f.
- Munch, P., Historiker og Politiker, 95.
- Munkelif Kloster (Norge) 71 f., 74.
- Müller, P. E., Historiker, 131. — Sophus, Arkæolog, 355 f. — Th. A., Historiker, 95.
- München 485.
- Münster 386.
- Münter, Fr. Chr. C. H., Biskop og Kirkehistoriker, 53, 64, 104.
- Mollegaard (Vrads H.) 358.
- Moller, Otto, Præst i Gylling, 506 f. — P. L., Litteraturkritiker, 364—70. — Poul M., Digter, 370.
- Møn 154, 169, 178, 394.
- Mørch, F., Oberstlojtnant, 504.
- Møsting, J. S., Finansminister, 54, 64, 194 f., 197, 199—208, 498.
- Nakskov 239.
- Napoleon I, fransk Kejser, 481.
- Narva 478 f.
- Naumann, Fr., tysk Politiker, 252.
- Nederlandene 113, 279, 281, 291 ff.
Jfr. Holland.
- Neergaard, N., Historiker og Politiker, 257.
- Neuberg, Anneke, Generalinde, Lundegaard, 242.

- Newfoundland 493.
 Newton, A. P., engelsk Kolonihistoriker, 492 f.
 New Zealand 493.
 Niebuhr, B. G., tysk Historiker, 387 f.
 Niels, Konge, 134, 188.
 Nielsen, Maria, Rektor, 488. —
 Niels, Lektor, Dr. phil., 97.
 Nikander, J. G., finsk Kulturhistoriker, 338, 482.
 Niklas, Burislavs Son, vendisk Fyrste, 187.
 Nilsson, Martin Persson, svensk Historiker, 339.
 Nipgaard Sø (Lysgaard H.) 357.
 Niså (Halland) 89.
 Nissen, Knud Aage, 394.
 Nolsø (Færøerne) 71, 76.
 Nolsøe, Poul Poulsen, Skibsfører, Digter, Færøerne, 244.
 Non Mølle (Lysgaard H.) 357.
 Norbæk (Jerlev H.) 359.
 Norderøerne (Færøerne) 73 f.
 Nordkap 474.
 Nordslesvig 320.
 Norge 3, 111 f., 337—43, 473 f., 478—81, 484.
 Norrland (Sverige) 473 f.
 Novgorod (Rusland) 474.
 Nuklet (Mjuklat), Venderhovding, 156.
 Numedal 474.
 Nyborg, David, 235.
 Nydala Kloster (Sverige) 107.
 Nykirke, Øster (Nørvang H.), 358.
 Nykøbing Slot 127.
 Nystrom, E., Arkivar, 475, 480.
 Næstved 100, 439.
 Nørhøj (Gjording H.) 360.
 Nørlund, P., Historiker, 96, 453, 456, 476, 488.
 Nørre Herred 396.
 O'Connell, Daniel, irsk Politiker, 496 f.
 Odense 24, 136, 398, 409. — Albani Kirke 143. — Herredagen 1527 231. — Karen Brahes Bibliotek 485. — Landsarkiv 215.
 Oehlenschläger, Adam, Digter, 223, 228.
 Oksenvad (Gram H.) 360.
 Olaf Thordson, islandsk Skjald, 179 f., 188 f.
 Olav den Hellige, norsk Konge, 70, 501.
 Olav, Søn af Harald Kesje, 188.
 Olimar, Konge, 166.
 Olrik, Jørgen, Museumsinspektør, 95, 133 f.
 Olsen, Albert, Docent, 468—72. — Peder, Annalist, 121.
 Ordrup (Sokkelunds H.) 369.
 Oslo, 485, 489. — Universitet 338 f.
 Osna (Rygen) 168, 178.
 Ostrusna (Vendland) 185.
 Otimar, vendisk Høvding, 166, 174.
 Ottar, norsk Høvding, 474.
 Otto IV, tysk Konge, 157.
 Otto, Alfred, 374.
 Ovens, Jürgen, Maler, 281, 296.
 Oxe, Peder, Rigshofmester, 120.
 Oxford 113, 492.
 Paarup (Hids H.) 357 f.
 Paget, Augustus, engelsk Gesandt, 109, 116.
 Palladius, Peder, Superintendent paa Sjælland, 120.
 Palmerston, H. J. T., engelsk Statsmand, 110 f., 496.
 Papsø (Lysgaard H.) 357.
 Parez (Por?) (Vendland) 165.
 Paris 485, 494.
 Pastor, L., tysk Historiker, 375.
 Paulsen, Peter, Student i Kiel, 502.

- Peder Ebbesen, Valdemar I.s Raadgiver, 154.
- Pedersen, Christiern, Humanist, 231.
— Henrik, Landbrugshistoriker, 285, 329. — Jørgen, Dr. polit., 466 ff., 486. — Morten, Magister, 80, 85.
- Peel, Robert, engelsk Statsmand, 497 f.
- Peene (Vendland) 163.
- Peitz, P., tysk Historiker, 373.
- Peringskiöld, Johan P., svensk Rigsantikvar, 378.
- Persien 494.
- Persson, Axel Waldemar, svensk Professor, 339.
- Peter III, russisk Zar, 293.
- Petersen, Carl S., Overbibliotekar, 378. — Geble, Biskop i Bergen, 71. — Lindorm, svensk Adelsmand, 83. — N. M., Litteraturhistoriker, 218.
- Petruševski, russisk Historiker, 381.
- Pirenne, H., belgisk Historiker, 381.
- Pitt, William, den Yngre, engelsk Statsmand, 480.
- Pizamar, vendisk Afgud, 168.
- Plazmynni (Vendland), se Swinemünde.
- Plessen, Carl Adolf v., Overkammerherre, 220.
- Plinius, romersk Forfatter, 505.
- Plovstrup (Gjording H.) 360.
- Podebusk, Morits, til Korup og Lerbæk, Officer, 79, 81, 91, 404. — Predbjørn, Rigsraad, 406.
- Pogodin, A., Historiker, 391.
- Pohlsee (Holsten) 263 f.
- Polen 138, 479.
- Pommern 162, 164, 185, 485.
- Pontoppidan, Erik, Kirkehistoriker, 375.
- Poppenbüttel (Holsten) 200.
- Porenut, vendisk Afgud, 167.
- Porevit, vendisk Afgud, 167.
- Preetz Frøkenkloster (Holsten) 282.
- Preussen 249 ff., 479 ff.
- Prida, vendisk Sendebud, 183.
- Prislav, vendisk Høvdingesøn, 156 f. 160, 164.
- Præstø 439.
- Puy (Frankrig) 100.
- Q**uaade, G. J., Diplomat, 313.
- Qualen, Josva v., Officer, 79, 81, 91, 124.
- R**achfahl, Felix, tysk Historiker, 328 f.
- Radulfus Niger, engelsk Krønikeskriver, 190.
- Ragnhild, g. m. Harald Kesje, 188.
- Ramsø (Ramsø H.) 147.
- Ramus, Chr., Biskop, Odense, 242.
- Randbøl (Tørrild H.) 354 f., 359.
- Randers 19, 148 f., 170, 410.
- Rangstrup Herred, Nørre-, 333.
- Rantzau, Daniel, Hærfører, 78—93.
— Gert, Statholder i Hertugdømmerne, 275, 289. — Henrik, Statholder i Hertugdømmerne, 124, 274 ff., 278, 287, 289. — Johan, Feltherre og Statsmand, 274 f. — Kristian, Statsmand, 295. — Melchior, Statsmand, 274.
- Rantzau-Ascheberg, Hans, holstensk Adelsmand, 299.
- Rapson, E. J., engelsk Historiker, 493.
- Raudonikas, W. J., Historiker, 371.
- Rawitscher, Georg, slesvig-holstensk Historiker, 326, 330 f.
- Ravnsborg Len 423.
- Reenberg, Morten, Præst, 7.
- Regnald, Greve af Ditmarsken, 163.
- Rein, Gabriel, finsk Historiker, 338.

- Reincke, Heinrich, tysk Historiker, 249.
- Reinkingk, Didrik, tysk Kansler, 294, 296.
- Reravius, Rasmus Hansen, Præst og Forfatter, 38.
- Resen, Peder Hansen, Topograf, 80, 85. — Hans Poulsen, Sjællands Biskop, 4, 231 f.
- Reval 478, 499 f.
- Reventlow, Ditlev, Amtmand i Haderslev, 295. — Ditlev, til Emkendorf, Statsmand, 275, 300 f. — Fritz, til Emkendorf, 301, 307 ff. — Kai, Statsmand, 307. — Kristian Ditlev, Statsmand, 193 f., 198 f., 202, 304. — Louise, g. m. Kristian Stolberg, 308.
- Reventlow-Criminil, H. A., Statsmand, 312.
- Revso (Gram H.) 328.
- Reykjavik Universitet 338, 343.
- Ribe 85, 141, 336, 354, 360, 395, 403, 409, 428, 461. — Bispegaard 29. — Kapitel 465. — Riberhus 395. — Stift 6.
- Riber-Ulv, Hirdmand hos Svend Eriksson 136, 141, 145, 150.
- Rietz, J. E., svensk Lokalhistoriker, 230.
- Riga 503.
- Rikessa, g. m. 1) Magnus Nielsøn. 2) Sverker d. Ældre af Sverige, 140, 188.
- Rimbart, Ærkebiskop i Bremen, 373.
- Ringive (Nørvang H.) 96.
- Ringsted 144, 179.
- Risa (Halland) 87, 90 f.
- Ritschl, Albrecht, tysk Teolog, 122.
- Ritter, Gerhard, tysk Historiker, 385.
- Roberts, Stephen H., engelsk Historiker, 494.
- Rogers, J. E. Th., engelsk Historiker, 72.
- Rolluf, Kaspar, Auktionsdirektør, 29.
- Rom 246. — Vatikanet 111, 374 ff.
- Roncière, Charles de la, fransk Historiker, 494 f.
- Rose, J. Holland, engelsk Historiker, 492 f.
- Rosén, Ragnar, finsk Arkivar, 473.
- Rosenberg, P. A., Magister, 100.
- Rosenkrants, Erik Ottesen, Rigsraad, 413. — Holger, til Rosenholm, Rigsraad, 5, 40. — Ludvig Nielsen, 395 f., 420. — Niels, Gehejmestatsminister, 198. — Otte Nielsen, Rigshofmester, 413.
- Rosensparre, Sten, Krigskommissær, 81 f.
- Roskilde 136, 139, 144—47, 153, 186 f., 440, 442. — Landemode 408.
- Rostock 99, 138.
- Rostrup (Tørrild H.) 359.
- Rothe, Tyge, Forfatter, 223.
- Russell, John, engelsk Udenrigsminister, 109.
- Rubin, Marcus, Nationaløkonom, 66.
- Rumohr, Asmus, holstensk Adelsmand, 285.
- Rusland 116 f., 138, 293, 371, 478—81.
- Ruuth, M., finsk Kirkehistoriker, 482.
- Rügen 154, 158 ff., 162 ff., 182 ff.
- Rygevit, vendisk Afgud, 167.
- Rønnow, Joachim, Biskop paa Sjælland, 120.
- Rørdam, Holger Fr., Kirkehistoriker, 237 f. — Thomas Skat, Biskop, 123, 507.
- Rörig, Fritz, tysk Historiker, 500.

- Sachsen 138, 485.
- Saint Vallier, fransk Gesandt i Berlin, 390.
- Sakse, sjællandsk Stormand, 148.
- Saldern, Caspar v., holstensk Statsmand, 298, 311.
- Salisbury, engelsk Statsmand, 111, 496.
- Salling Herred 274.
- Salzwedel (Magdeburg) 99.
- Saltum (Hvetbo H.) 429.
- Saly, J. F. J., fransk Billedhugger, 227.
- Samsø 129.
- Sandberg, Peder, 441.
- Sandbygaard (Skaane) 421.
- Sars, Ernst, norsk Historiker, 267.
- Saxo Grammaticus 131 ff., 142, 148, 152, 393.
- Scavenius, Peder, Generalprokurør, 49.
- Schack, Hans, Feltherre, Statsmand, 295.
- Schackenborg (Sønderjylland) 283.
- Schaprode (Skaparodde paa Rügen) 160.
- Schartau, Sigurd, svensk Lokalhistoriker, 229.
- Scheel, Otto, tysk Historiker, 262, 386, 502 f.
- Scheibe, J. A., tysk Musikforfatter, 219.
- Schiller, Fr., tysk Digter, 225 f.
- Schimmelmann, Ernst Henrik, Statsmand, 64, 192 ff., 198, 295, 301, 304. — Henrik Karl, Statsmand, 301. — Julia, g. m. Fritz Reventlow, 301.
- Schlegel, Johann Elias, Professor i Sorø, 219, 221 f., 224, 229.
- Schlesien 116.
- Schmeidler, Bernhard, tysk Historiker, 374.
- Schmidt, Harry, Kunsthistoriker, 266.
- Schnabel, Franz, tysk Historiker, 114, 383 ff.
- Schreiner, Johan, norsk Historiker, 501.
- Schrøder, Frederik, 101.
- Schrötter, Fr. v., tysk Numismatiker 498 f.
- Schubert, H. v., Historiker, 373.
- Schulin, J. S., Statsmand, 297.
- Schwantes, Museumsdirektør i Kiel, 503 f.
- Schweitz 485.
- Schwennicke, Fr., holstensk Historiker, 336.
- Schück, A., svensk Historiker, 378, 481.
- Schäfer, Dietrich, tysk Historiker, 113, 266.
- Seeley, J. R., engelsk Historiker, 492.
- Sehested, Hannibal, Statholder i Norge, 284, 291. — Ove R., Kollegiechef, 206.
- Sering, M., slesvig-holstensk Historiker, 327 f., 330, 332 f.
- Sevilla, Columbus-Bibliotek, 380.
- Shaftesbury, engelsk Filosof, 221.
- Shetlandsøerne 371 f.
- Siegfried, André, Historiker, 255.
- Sigbrit, Kristian II.s Raadgiverske, 34.
- Signebø (Færøerne) 71 f.
- Sigtryggsson, Sigurður, Lektor, 128.
- Sigvatr Þórðarson, islandsk Skjald, 502.
- Skaalebotn (Færøerne) 77.
- Skade, Nils 135.
- Skaparodde (Rügen) 160.
- Skeel, Christen, Rigsraad, 37.
- Skegh, Nis, 396.
- Skibelund (Malt H.) 360.

- Skodborghus (Fros H.) 360 f.
 Skorre Vagnsen, 172 f., 181.
 Skovkloster (= Herlufsholm) (Ty-
 bjærg H.) 412.
 Skram, Peder, Adelsmand, 427.
 Skræ (Lysgaard H.) 357.
 Skulesøn, Einar, islandsk Skjald,
 136.
 Skælling Kongsgaard (Færøerne) 71,
 77.
 Skærskov (Hids H.) 358.
 Slangerup (Slangetorp) 134.
 Slesvig, By, 139, 353 f., 502 ff. —
 Jfr. Hedeby. — Frøkenkloster 282.
 Slesvig, Hertugdømme, 166, 257—
 325, 326—37, 485. Jfr. Hertug-
 dømmerne, Sønderjylland.
 Slesvig-Holstenske Landsdele 3, 23.
 Jfr. Hertugdømmerne.
 Slien 139.
 Slogs Herred 334, 396.
 Smidt, Peder, Kancelliraad, Lunde-
 gaard, 241 f.
 Smith, S. Birket, Litteraturhisto-
 riker, 83.
 Snede, Nørre (Vrads H.) 358.
 Sneedorff, Jens Schielderup, For-
 fatter, 220, 224, 228.
 Snesere (Baarse H.) 456.
 Sneum (Skast H.) 360.
 Sofia, g. m. Valdemar I, 139 f., 179.
 Sofie af Mecklenburg, g. m. Kong
 Frederik II, 34, 275.
 Sokkelund Herred 30.
 Sommersted (Gram H.) 142, 361.
 Sortehavet 116.
 Sorteplov 136, 150 f.
 Sorø 122. — Akademi 485. — Klo-
 ster 374, 453.
 Spanien 280.
 Sparre, Anne, g. m. Mogens Gylden-
 stjerne, 119 f. — Jep Torsen,
 dansk Adelsmand, 120.
 Sponneck, V. K. E., Statsmand, 313.
 Srbik, Heinrich v., østrigsk Histo-
 riker, 382.
 Stampe, Henrik, Generalprokurør,
 352.
 Starreklint (Skipping H.) 446, 455.
 Stavenow, Ludvig, svensk Histori-
 ker, 480.
 Steckzen, B., svensk Krigsarkivar,
 473.
 Steen, Sverre, norsk Historiker, 338.
 Steenstrup, Johs., Historiker, 94,
 107 f., 245, 257, 372, 464, 484.
 Steenwinkel, Hans, Bygmester, 233.
 — Lorenz, Bygmester, 233.
 Steinacker, H., østrigsk Historiker,
 382.
 Steingrímsson, Jón, Provst paa Is-
 land, 128.
 Steinhäuser, Martin, holstensk Hi-
 storiker, 123 f.
 Steinnes, Asgaut, norsk Historiker,
 338.
 Stemann, P. K., Statsmand, 65, 312.
 Stenbock, Erik Gustavsson, svensk
 Hærfører, 88.
 Stenborg, se Kamin.
 Stenholt, Øster (Hids H.) 358.
 Stenrøgel (Lysgaard H.) 357 f.
 Stern, Alfred, Professor i Zürich,
 114.
 Sterne, Lawrence, engelsk Forfatter,
 224.
 Stettin 174 f.
 Stiernmann, A. A. v., svensk Histo-
 riker, 87.
 Stiklestad, Slaget ved, 501 f.
 Stilling, Jung, tysk Forfatter, se
 Jung-Stilling.
 Stockholm 116, 483. — Højskole
 339 f. — Kgl. Bibliotek 83.
 Stokkekjelds Dal (Hids H.) 358.
 Stolberg, Friedr. 221.

- Stolpe (Vendland) 163.
 Storehedinge 460.
 Storm, Gustav, norsk Historiker, 112.
 Stralsund 99.
 Strelo (ved Vendland) 158, 161, 164 f., 185.
 Struensee, J. F., Statsmand, 475.
 Strukstrup Herred 333.
 Strumik, vendisk Hovding, 166.
 Strømo (Færøerne) 76 f.
 Sture, Nils, svensk Adelsmand, 86.
 — Sten (den Yngre), svensk Rigsforstander, 106. — Svante Nilsson, svensk Rigsforstander, 106.
 Sturz, P. H., Generalpostdirektør, 217, 219.
 Sudero (Færøerne) 71 f., 74, 76 f.
 Sumbo (Færøerne) 77.
 Sundby (ved Roskilddefjord) 140.
 Sundeved 283, 327.
 Sundfæri (Aarhus Stift) 465.
 Sundwall, Johannes, finsk Historiker, 338.
 Sune Ebbesen, til Knardrup, 154, 167.
 Sunesen, Andreas, Ærkebiskop, 376.
 Suolahti, G. W., finsk Historiker, 337, 475, 477.
 Svabe, Mogens, 426.
 Svabo, Jens Chr., færøsk Forfatter, 244.
 Svaning, Hans, Historiograf, 87.
 Svansen 283, 299, 327 f., 330, 336.
 Svantevit, vendisk Afgud, 167.
 Svarträ (Halland) 90.
 Sveaborg, finsk Fæstning, 473.
 Svea hovrätt 479.
 Svenborg 409.
 Svend Erikson, Konge i Skaane, 134—51, 188.
 Svend Estridsen, dansk Konge, 100.
 Sverige 3, 106 f., 139 f., 290 ff., 337, 339 f., 343, 473 ff., 477—82, 484.
 Sverker den Ældre, svensk Konge, 137, 140, 142.
 Swinemünde (Vendland) 171, 175 ff., 184.
 Svold, Ø, 157 f., 166.
 Svoverslev (Sømme H.) 462, 464.
 Sydow, C. W. v., svensk Historiker, 482.
 Syrakus 482.
 Syrien 494.
 Sæby 5.
 Söderberg, Tom, svensk Historiker, 482.
 Söderhjelm, Alma, finsk Historiker, 338.
 Søgaard (Sønderjylland) 283.
 Solyst (ved Klampenborg) 301.
 Sønderborg 300.
 Sønderjylland 135 f. Jfr. Slesvig, Hertugdømmerne.
 Tange (Gjording H.) 465.
 Tange Aa (Biaa til Gudena) 357.
 Taranger, Absalon, norsk Retshistoriker, 376 ff.
 Tausen, Hans, Reformator, 127, 404.
 Tegel, Eric Jöransson, svensk Historiker, 83, 87.
 Temperley, Harold, engelsk Historiker, 495.
 Tenterdens, engelsk Statsmand, 109.
 Terlon, fransk Ambassadør i Norden, 291.
 Tetislav, Konge af Rygen, 164, 167.
 Thenja, Peter, 147, 150 f., 154.
 Thermænius, J. E. F., Docent, Lund, 339.
 Thiers, L. A., fransk Politiker og Historiker, 390.
 Thiset, A., Rigsarkivar, 119.
 Thomsen, Chr. J., Arkæolog, 211,

378. — Vilhelm, Sprogforsker, 371.
- Thorshavn (Island) 70.
- »Thorstenstorp«, Slaget ved, 135 f.
- Thott, Birgitte, g. m. Otte Gøye, 42 f. — Otto, Statsmand, 380.
- Thüringen 485.
- Tikarø, se Zicker.
- Tilst (Hasle H.) 465.
- Tingsten, H. L. G., Docent, Upsala, 339.
- Tingvød (Tørrild H.) 359.
- Tjerneglov, vendisk Afgud, 168.
- Tjæreby (Slagelse H.) 456.
- Tofthøj (Tørrild H.) 359.
- Tokkerup (Hatting H.) 465.
- Tole Hemmingsøn, Svend Eriksøns Hirdmand, 145 f.
- Tollund (Hids H.) 358.
- Torning (Lysgaard H.) 357.
- Tornow, Henneke, Officer, 79, 81, 91.
- Tosbjærg (Gram H.) 361.
- Tout, T. F., engelsk Professor, 113.
- Tove, Valdemar I.s Frille, 140, 182.
- Trende, Adolf, 387.
- Trevelyan, G. M., engelsk Historiker, 497.
- Tribsee (Tribuzis) (Forpommern) 166, 174, 184.
- Trindhøj (Slavs H.) 359.
- Troels-Lund, Historiker, 120.
- Troeltsch, Ernst, tysk Teolog, 385.
- Trollerup (Tørrild H.) 359.
- Trond i Gøte, 70.
- Trondhjem 377, 485.
- Tränckner, Christian, tysk Folkefører i Slesvig, 321.
- Tscherning, A. F., Officer, Politiker, 472.
- Tunberg, Sven, svensk Historiker, 339, 476, 483.
- Turner, F. J., amerikansk Historiker, 254.
- Tursen, Jon, Kannik, 80, 84 f., 89, 92.
- Tübingen 122.
- Tybjærg Herred 411.
- Tyra, g. m. Kong Gorm, 477.
- Tyrkiet 479 f.
- Tønder 336. — Amt 327, 332 f., 336.
- Törne, Per Olof v., finsk Historiker, 338, 476.
- Tøsby Kro (Tørrild H.) 359.
- Ugerup, Ove, 421.
- Ulfeldt, Corfitz, Rigshovmester, 107.
- Uppsala 483. — Universitet 339.
- Upsalon (Færøerne) 74.
- Urk ell. Urli (= Wurle i Vendland) 156.
- Urne, vendisk Greve, 174. Jfr. Horne, Hyrning.
- Urne, Jost, 404.
- Urnehoved (Lundtoft H.) 355.
- Ursin, J. H., tysk Superintendent, 232.
- Urup, Axel, General, 118.
- Utenhof, Wolfgang v., tysk Kansler, 275.
- Vaag (Færøerne) 74.
- Vaagø Færøerne 76.
- Wad, G. L., Landsarkivar, 214 f.
- Waddington, fransk Udenrigsminister, 390.
- Vagriën 136, 174, 282, 331.
- Waitz, G., tysk Historiker, 260.
- Valadar, polsk Konge, 140.
- Valdemar I den Store, Konge, 131, 134—82, 187 ff., 393.
- Valdemar II, Konge, 170 f., 179 f., 185, 187—90, 394.
- Valung (Rygen) 157 f., 164.
- Walzel, Oskar, tysk Professor, 114.
- Varberg 82, 86—89, 91.

- Warburg, Svend, 339.
Varde Syssel 396.
Warschau 488 f.
Wasserschlebe, Joachim, Deputeret, 222.
Wattenbach, tysk Historiker, 383.
Weber, Karl, tysk Rethistoriker, 505.
Vedel, Anders Sørensen, Historiker, 374, 404. — P., Diplomat, 390.
— Sophus, Overretsassessor, 347.
Vedeman, Borger i Roskilde, 139.
Vedsted (Gram H.) 361.
Wegemann, Professor, 452.
Weibull, Curt, svensk Historiker, 131 ff., 135, 157, 340. — Lauritz, svensk Historiker, 116, 339.
Veile, Chr. Ostersen, Jurist, 412.
Vejen (Malt H.) 360.
Vejle 96.
Wellington, Hertugen af, engelsk General og Statsmand, 111, 497.
Vendland 135, 153 ff., 161 ff., 171 ff., 175 ff.
Verden (Bispedømme) 99.
Verdenskrigen 389 ff.
Weser, Flod i Tyskland, 116.
Wessinge (Halland) 84, 90.
Vestermark (Gram H.) 361.
Vestfold (Norge) 97.
Vestindien, Dansk, 347, 391.
Viborg 24 f., 137 ff., 141, 148, 150, 353 f., 357, 409, 411, 413, 442. — Landoverret 347. — Landsting 417, 428.
Wieland, Christoph Martin, tysk Digter, 224.
Wien 382, 485.
Viffert, Korfits, Lensmand, 426.
Vik (Vendland) 164.
Vikingevad (Sjælland) 147.
Wilamowitz-Moellendorff, U. v., tysk Professor, 491.
Wilcke, Julius, Dr. polit., 498.
Wilcken, Ulrik, tysk Historiker, 490 f.
Wilhelm I, tysk Kejser, 390.
Vilhelm den Digre, Henrik Løves Søn, 157.
Villebøl (Ribe H.) 360.
Vinborg, Borg i Vendland, 176.
Winckelmann, J. J., tysk Kunstarkæolog, 217.
Vinding, Rasmus, Professor, 48.
Wiskemann, Erwin, tysk Økonom, 250 f.
Wismar 99, 135.
Wittrock, Georg Johan Veit, svensk Historiker, 339.
Vogel, Walther, tysk Historiker, 269 f.
Voionmaa, Kaarle Väinö, finsk Historiker, 338.
Vojens (Gram H.) 361.
Volgast, Borg i Vendland, 162 f., 176, 178, 184 f.
Wolseley-Haig, engelsk Historiker, 493.
Voltaire, J. M. A., fransk Digter, 216.
Vordingborg 187.
Vore (Lyysgaard H.) 357 f.
Worm, Ole, Runolog, 379.
Worm-Müller, Jacob, norsk Historiker, 338, 340.
Voss, Johann Heinrich, tysk Digter og Filolog, 301.
Wurle (Vendland) 156, 161.
Värend (Sverige) 140.
Värälä, Freden 1789, 480.
Västerbotten (Sverige) 474.
Ystad 406.
Ütersen Frokenkloster, (Holsten), 282.

- Zatschek, østrigsk Historiker, 382.
Zicker, Ø ved Rygen, 185.
Zinzendorf 220.
Zwingli, Ulrik, Reformator, 21.
Zürich 122.
- Ærø 238.
Ærøskøbing 238.
Åtran, Elv i Halland, 84, 86, 90.
- Öberg (Uffberg) (Halland) 90.
Öland (Sverige) 97, 116, 169, 394.
- Om Kloster 451.
Orkenøerne 371 f.
Örkulle (Halland) 92.
Ørsted, Anders Sandøe, Retslærd,
Statsmand, 50—67, 196 f., 312,
349.
Østberg, Kr., norsk Kulturhistori-
ker, 482.
Österbotten (Finland) 474, 482.
Østerø (Færøerne) 76 f.
Østrig 382, 480 f., 485.
-
-

Indhold.

Afhandlinger og Smaastykker.	Side
Afzelius, Adam , cand. mag., Historieundervisningen ved de skandinaviske Universiteter	337—346
— og Christensen, Aksel E. , stud. mag., Det femte nordiske Historikermøde	474—483
Bøggild Andersen, C. O. , mag. art., Hertugdømmerne og Danmark i Nytiden.	257—325
Christensen, C. A. , stud. mag., Nedgangen i Landgilden i det 14. Aarhundrede	446—465
Degn, Anton , Arkivar, Marken som Værdienhed paa Færøerne	68— 78
Jensen, Hans , mag. art., Fr. Jul. Kaas og A. S. Ørsted i 1826	50— 67
Jørgensen, Harald , cand. mag., Finansforvaltningens Omdannelse i 1816.	191—209
Olrik, Jørgen , Museumsinspektør, Om Forholdet mellem Sakses og Knytlingasagas Fremstilling af Danmarks Historie 1146—1187.	131—190
Skovgaard, Johanne , Arkivar, Nyere tyske Arbejder vedrørende Slesvigs og Holstens økonomiske Historie	326—337
Steenstrup, Joh. , Professor, dr. jur. & phil., Nogle Strejflys over Christian IV.s Tidsalder, særligt med Hensyn til Kvindens Stilling.	1— 49
— Fredløs. Betydningen af denne Straf og Tvang i de sidste Aarhundreder af dens Bestaaen.	395—445
Teinnæs, Olof , stud. mag., Slaget ved Axtorna 20. Okt. 1565	78—93

Anmeldelser.

Brandt, Frithiof, Den unge Soren Kierkegaard (1929). Anm. af fhv. Kontorchef Niels Møller	364— 370
Eaton, J. W., The German influence in Danish literature in the eighteenth century (1929). Anm. af Prof. C. Roos	216—229
Hammerich, Kai, Den danske Dommerstand under Enevælden (1930). Anm. af Prof. Joh. Steenstrup	350—353
Jesse, W., Der wendische Münzverein (1928). Anm. af Museumsinspektør G. Galster	98—100
Jørgensen, Troels G., Danmark—Norges Højesteret 1790—1814 (1930). Anm. af Prof. Joh. Steenstrup	347—349

	Side
Lundborg, M., Heliga Trefaldighetskyrkan i Kristianstad (1929). Anm. af Arkivar Bjørn Kornerup	229—236
Magon, L., Ein Jahrhundert geistiger und literarischer Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien (1926). Anm. af Prof. C. Roos	216—229
Matthiesen, Hugo, Hærvejen (1930). Anm. af Dr. Vilh. la Cour	353—363
Mortensen, Rasmus, Fra Vejle Vesteregn (1929). Anm. af Museumsinspektør Johannes Brøndsted	96—98
Olsen, Albert, Studier over den danske Finanslov (1930). Anm. af Retspræsident Kai Hammerich	468—472
Pedersen, Jørgen, Arbejdslønnen i Danmark under skiftende Konjunkturer i Perioden c. 1850—1913 (1930). Anm. af Prof. Axel Nielsen	466—468
Schartau, Sigurd, Malmö högre allmänna läroverk under den danska tiden (1929). Anm. af Arkivar Bjørn Kornerup ..	
Det danske Folks Historie (1926—1929). Anm. af fhv. Rigsarkivar Kr. Erslev	94—96
Grundtvig-Litteratur. Anm. af Prof. Paul V. Rubow	100—105

Nekrologer.

Kr. Erslev af Poul Nørlund	210—214
G. L. Wad af Ellen Jørgensen	214—215

Nyt fra historisk Videnskab.

Udvekslinger mellem svenske og danske Arkiver og Biblioteker (L. Laursen). — Kong Christian VIII.s Dagbøger, Optegnelser og Breve (Ax. L.). — Materiale til dansk Historie i Record Office (Just Rahbek). — Alexander Bugge (M. M.). — T. F. Tout (E. J.). — Rudolf Hápke (E. J.). — Propyläen-Weltgeschichte (la C.). — Sture Bolin: Fynden av romerska mynt i det fria Germanien (Georg Galster). — Vilh. Lorenzen: Haandtegnede Kort over København 1600—1660 (H. U. Ramsing). — E. Marquard: Breve til og fra Mogens Gyldestjerne (Povl Engelstoft). — Finnur Jónsson: Arni Magnussons Levned og Skrifter (Ellen Jørgensen). — F. C. Krarup: Fra Romantisme til Realisme (Bjørn Kornerup). — M. Steinhäuser: Der Adel in Ditmarschen (Johanne Skovgaard). — O. Achelis: Haderslev i gamle Dage (Holger Hjelholt). — Sigfus Bløndal: Islandske Kulturbilleder (Arne Møller).....	106—129
Bjørn Kornerup: Til Minde om Holger Fr. Rørdam (Povl Engelstoft). — Erik Kroman: Marstals Sofart indtil 1925 (Hans Knudsen). — Hans Knudsen: Lundegaards Stiftelse 1754—1929 (Holger Hansen) — Anton Degn: Oversigt over Fiskeriet og Monopolhandelen paa Færøerne 1709—1856 (Jørgen-Frantz Jacobsen). — Karl v. Amira (Joh. Stp.). — Karl Julius Beloch (Otto Kofoed-Petersen). — Ed. Meyer (Otto Kofoed-Petersen). — H. Reincke: Hamburg. Ernst	

- Baasch: Geschichte Hamburgs 1814—1918. Erwin Wischemann: Hamburg und die Welthandelspolitik von den Anfängen bis zur Gegenwart. A. Herrmann: Hamburg und das Hamburger Fremdenblatt (J. O. Bro-Jørgensen). — Ch. & Mary Beard: The rise of American civilization. F. J. Turner: The frontier of America, etc. (E. M.)..... 237—255
- W. J. Raudonikas: Die Normannen der Wikingerzeit und das Ladogagebiet. — A. W. Brøgger: Den norske bosetningen på Shetland-Orknøylene (P. N.). — E. de Moreau: Saint Anchaire (Bjørn Kornerup). — Adam af Bremen Studier. (E. J.) — Alfred Krarup: Bullarium Danicum (Ellen Jørgensen). — Absalon Taranger (Poul Johs. Jørgensen). — V. Gödel: Riksantikvarie-Åmbetet (M. M.). — V. Mortet: Recueil de textes relatifs à l'histoire de l'architecture en France au moyen age (E. J.). — Pierre d'Ailly: Imago mundi, ed. E. Buron (C. S. P.). — Alfons Dopsch: Naturalwirtschaft und Geldwirtschaft (P. N.). — W. Bauer: Einführung in das Studium der Geschichte (E. J.). — Erich Keyser: Die Geschichtswissenschaft (E. J.). — Frantz Schnabel: Deutschlands geschichtliche Quellen und Darstellungen in der Neuzeit (Knud Fabricius). — R. Dollinger: Geschichte der Mennoniten in Schleswig-Holstein, Hamburg und Lübeck (Bjørn Kornerup). — A. A. Trende: Barthold Georg Niebuhr als Finanz- und Bankmann (Axel Nielsen). — H. G. A. Jørgensen: Ribebispen Gabriel Koch (Bjørn Kornerup). — Documents diplomatiques français 1871—1914 (E. M.). — Zeitschrift für osteuropäische Geschichte. — W. Jessen & E. Hoffmann: Uwe Jens Lornsens Briefe an seinen Vater (Harald Jørgensen). — Berigtigelse til Afhandling: Forholdet imellem Saksen og Knytlingasagas Fremstilling af Danmarks Historie 1146—1187 (J. O.)..... 371—394
- Videnskabernes Selskabs Kommission for Registrering af litterære Kilder til dansk Historie (Lauritz Nielsen). — Institutet for Historie og Samfundsøkonomi (K. M.). — Den internationale Historikerkomité 5. Aarsmøde (A. Frs.). — U. Wilcken: Alexander der Grosse (Adam Afzelius). — Kolonihistorie (Georg Nørregaard). — H. Temperley: The Victorian Age in Politics, War and Diplomacy (Harald Jørgensen). — Denis Gwynn: Daniel O'Connell (Harald Jørgensen). — Carless Davis: The Age of Grey and Peel (Harald Jørgensen). — Fr. v. Schrötter: Wörterbuch der Münzkunde (G. G.). — A. Friedenthal: Die Goldschmiede Revals (Jørgen Orlík). — Fr. Rörig: Das Einkaufsbüchlein der Nürnberg-Lübecker Mulich's (P. N.). — Johan Schreiner: Olav den Hellige og Norges Samling (E. J.). — J. D. Landmark: Solmørket over Stiklestad (Finnur Jonsson). — Otto Scheel & Peter Paulsen: Quellen zur Frage Schleswig-Haithabu (la C.). — Karl Weber: Zur Rechtsgeschichte der Wiesengemeinschaften der Hallig Hooge; St. Boetius: Eheliches Güterrecht und Erbrecht auf Osterlandföhr und in Wyk vor 1900 (Johanne Skovgaard). — I. P. Bang: Gyllingpræsten Otto Møller (Bjørn Kornerup).... 484—507

Foreningens Medlemmer kan, for saa vidt Forraad haves, faa ethvert Bind af 1.—9. Række af Historisk Tidsskrift mod at betale 4 Kr. Registret til 3dje Række leveres, naar ønskes, gratis sammen med Rækkens 6te Bind; ellers betales det med 50 Øre. Indholdsfortegnelsen til de 5 første Rækker koster 30 Øre.

For følgende Bøger gælder foreløbig en **Prisnedsættelse**:

GARDE: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700. 50 Ø.

KØNIGSFELDT: Genealogisk-historiske Tabeller. 1 Kr.

RØRDAM: Kjøbenhavns Universitets Historie 1537—1621. 1—3. D., samt Aktstykker. 2 Kr. (Enkelte Bind eller Aktstykkerne. 50 Ø.)

Desuden er **Prisen** paa en Række enkelte Hefter af Historisk Tidsskrift **nedsat** til 30 Øre; nærmere Oplysninger gives i Subskriptionsindbydelsen til Tidsskriftets 8de Række, der kan faas gennem enhver Boghandel.

I Følge Overenskomst med den norske historiske og den svenske historiske Forening staar Adgangen aaben for Medlemmerne af den danske historiske Forening til at indtræde i den norske og i den svenske Forening mod et nedsat Kontingent af henholdsvis 3 og 6 Kroner om Aaret. De Medlemmer, der ønsker at benytte sig heraf, vil behage at gøre Anmeldelse derom til den danske historiske Forenings Kasserer.

INDHOLD

	Side
Fredløs. Betydningen af denne Straf og Tvang i de sidste Aarhundreder af dens Bestaaen. Af Professor Johannes Steenstrup	395—445
Nedgangen i Landgilden i det 14. Aarhundrede. Af stud. mag. C. A. Christensen	446—465
Anmeldelser	466—472
Smaastykker og Oversigter:	
Historikermødet i Helsingfors. Af cand. mag. Adam Afzelius og stud. mag. Aksel E. Christensen	473—483
Nyt fra historisk Videnskab	484—507